

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS  
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS  
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Socialinės pedagogikos studijų programa

**Laimutė Samulionienė**

**VAIKO, AUGANČIO VAIKŲ NAMUOSE, ŠEIMYNINIŲ RYŠIŲ  
STIPRINIMO GALIMYBĖS**

*Magistro darbas*

*Magistro darbo vadovė-  
doc. Liuda Radzevičienė*

**2008**

## Turinys

<b>Magistro darbo santrauka</b> .....	<b>3</b>
<b>ĮVADAS</b> .....	<b>4</b>
<b>1 skyrius. ŠEIMOS, KAIP PIRMINĖS VAIKĄ SUPANČIOS APLINKOS TRAKTUOTĖ</b>	
<b>MOKSLO DARBUOSE</b> .....	<b>8</b>
1.1. Veiksniai, lemiantys visavertes šeimos funkcijas.....	12
1.2. Šeimos, kurių vaikai auga VGN, tarpusavio ryšių formavimosi mechanizmai.....	15
1.3. Šeimos, kurių vaikai auga VGN, psichologinė charakteristika .....	18
1.4. Šeimyninių santykių reikšmė vaiko psichosocialinės raidos aspektu .....	26
1.5. Šeimos, kurių vaikai auga VGN, ryšių stiprinimo galimybės (teorinio modelio konstravimas) .....	28
<b>2 skyrius. VAIKO, AUGANČIO VAIKŲ NAMUOSE, ŠEIMYNINIŲ RYŠIŲ STIPRINIMO</b>	
<b>GALIMYBIŲ ANALIZĖ</b> .....	<b>32</b>
2.1. Tyrimo teorinio hipotetinio modelio sudarymo principai, tyrimo organizavimas ir eiga .....	32
2.2. Tyrimo metodologinis pagrindas.....	34
2.3. Tyrimo imties charakteristika .....	37
2.4. Šeimyninių ryšių su vaikais, kurie auga VGN, analizė .....	39
2.5. Tiriamųjų socialiniai šeimyniniai santykiai.....	43
2.5.1. Tiriamųjų neigiamų šeimyninių santykių požymiai.....	44
2.5.2. Tiriamųjų teigiamų šeimyninių santykių požymiai .....	47
2.5.3. Tiriamųjų abejingumo- pusiausvyros (homeostazės) būsenos požymiai šeimyniniuose santykiuose.....	53
2.6. Tiriamųjų šeimos narių per santykius patirtų išgyvenimų pasekmės .....	54
2.7. Prieštaringi- užkoduoti santykiai (bendravimas, kritika) .....	56
2.8. Šeimos santykių atkūrimo galimybės bendradarbiaujant specialistams.....	58
<b>Išvados</b> .....	<b>62</b>
<b>Rekomendacijos socialinams pedagogams dirbantiems vaikų globos namuose, vaikų teisių</b>	
<b>apsaugos tarnybose ir seniūnijose</b> .....	<b>63</b>
<b>Literatūra</b> .....	<b>65</b>
<b>Summary</b> .....	<b>69</b>
<b>Priedai</b> .....	<b>70</b>

### *Magistro darbo santrauka*

Darbe atlikta teorinė šeimos, kaip pirminės vaiką supančios aplinkos, ir rizikos šeimos ryšių ir psichologinę situaciją įtakančių santykių analizė mokslo darbuose.

Iškeltos hipotezės, kad: 1. vaikui, atsidūrus vaikų globos namuose, keičiasi ryšiai ir santykiai šeimoje. 2. pagal parengtą modelį galima stiprinti vaikų, augančių VGN, santykius su šeimos nariais.

Pokalbio (atvirojo tipo interviu) ir giluminio interviu metodais atliktas tyrimas, kurio tikslas – nustatyti vaikų, augančių globos namuose, šeimyninius ryšius: jų kaitą, vaikams patekus į VGN ir galimus jiems pagalbos būdus. Tyrimo duomenų apdorojimas atliktas naudojant content analizės metodus.

Tyrimo dalyvavo Radviliškio vaikų globos namų auklėtiniai ir jų šeimų nariai (6 šeimos), bei juos atstojantys asmenys (globėjai).

Empirinėje dalyje nagrinėjami rizikos šeimų socialiniai šeimyniniai santykiai; šeimos narių patirtų išgyvenimų atskirus vaikus, pasekmės ir šių šeimų santykių atkūrimo galimybės bendradarbiaujant socialiniams pedagogams ir VTAT.

Svarbiausios empirinio tyrimo išvados:

- Vaikų atskyrimas nuo šeimos pažeidžia tėvų su vaikais santykius ir ne visada skatina grįžti į visuomenei priimtina gyvenimą.
- Paimant vaikus iš šeimos būtina siūlyti teikti psichologinę pagalbą šeimos nariams, kurie bendrauja su vaiku, pačiam vaikui. Kadangi patiriami išgyvenimai įtakoja tolesnei santykių ir ryšių raidai šeimoje. Kuri dažnai būna negatyvi.
- Neigiamų santykių vyravimas tarp vaikų, kurie auga globos namuose, šeimų narių neigiamai atsiliepia pastarųjų pastangoms susigrąžinant vaikus į biologines šeimas.
- Kad veiktų šeimyninių ryšių atkūrimo modelis, trūksta geranoriško VTAT specialistų, seniūnijų darbuotojų bendradarbiavimo su vaikų, kurie auga globos namuose, šeimų nariais, bei vaikų globos namų socialiniais pedagogais.
- Paaiškėjo, kad nepalanki visuomenės ir valdžios socialinių institucijų nuomonė, kartais atviras priešiškas rizikos šeimų nariams skatina pastarųjų abejingumą savo ateičiai, tuo pačiu silpnina santykius ir ryšius tarp rizikos šeimų vaikų ir jų artimųjų.

Esminiai žodžiai: rizikos grupės šeimos, šeimyniniai ryšiai, patirtų išgyvenimų pasekmės, šeimyniniai santykiai, VGN- vaikų globos namai.

## IVADAS

Kasmet vis daugėja vaikų, kurie patenka į vaikų globos institucijas ir iš ten jie grįžta į visuomenę, tapę jau pilnamečiais jos nariais. Tačiau augdami pakankamai izoliuotoje nuo visuomenės aplinkoje jie praranda galimybę grįžti į savo biologines šeimas, kadangi tokioje aplinkoje trūkinėja ryšiai su šeimynykščiais, nėra galimybės nuolat palaikyti santykių su jais. Tokie vaikai, nepajutę savo santykių su šeimynykščiais artumo, nesugeba tinkamai prisitaikyti ir visuomenėje. Jie tampa atstumtaisiais mūsų visuomenėje- jų nenori priimti ne tik visuomenė, bet ir jie patys nesistengia joje pritapti. Šiuo darbu siekiama ieškoti galimybių per šiltesnius tarpusavio santykius palaikyti su šeimos nariais ryšius, siekiant suteikti galimybę grįžti vaikams į biologines šeimas.

**Socialinis- praktinis tyrimo aktualumas.** Remiantis kasmetiniais socialinės apsaugos ir darbo ministerijos socialinių pranešimų duomenimis, didėjantis nedarnių (asocialių) šeimų bei jose gyvenančių vaikų skaičius akivaizdžiai rodo, kad socialinės paramos politika šeimai nėra pakankamai efektyvi, nes daugiausiai orientuota į vaikų „gelbėjimą“, bet ne į pagrindinių priežasčių, sąlygojančių šeimų socialinę atskirtį, šalinimą. Pagalba atskirtam nuo tėvų vaikui iš esmės neskatina socialinės pagalbos biologinei šeimai ir nesudaro galimybių grąžinti vaiką į šeimą.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis (2005) teigiama, kad 2003m. iš 3023 vaikų- grąžinta tik 810 vaikų. Kiekvienais metais daugėja vaikų, kuriems nustatoma globa. Globos nustatymo pagrindinės priežastys- tėvai ar vienintelis iš tėvų, nesirūpina, nesidomi vaiku, jo neprižiūri, netinkamai auklėja. Tokių šeimų vaikų 2002m. buvo 1388, o 2003m.- 1630 vaikų. Tėvams atitinkamai grąžinta: 2002m. -720 vaikų, o 2003m.- 810 vaikų. Grąžintų vaikų į šeimas skaičius tolygiai didėja rizikos grupei priklausančių šeimų, iš kurių paimami vaikai, skaičiui.

Praktikoje pasitaiko atveju, kai tėvams apribojus valdžią vaikų atžvilgiu, retas kuris susigrąžina į šeimą. Dažnas iš tėvų dar labiau pasineria į alkoholio, palaido gyvenimo liūną. Dažniausiai jau ir taip buvę silpni ryšiai su vaiku, šiam atsidūrus vaikų globos institucijose, visiškai nutrūksta. Vaikai tampa nebereikalingi ir pamiršti ne tik tėvų, bet kartais ir senelių, tetų ir dėdžių. O televizijos žiniose ir spaudos antraštėse mirga rizikos šeimų istorijos apie tai, kad vaikų gimdymas tampa skurdaus pragyvenimo šaltiniu (Lietuvos rytas, 2002, vasario12). Apie asocialių motinų nerūpestingumą rašoma miestų ir rajonų laikraščiuose (Šiaulių naujienos, 2002, spalio 1; Šiaulių kraštas, 2005, balandžio 23).

**Problemos iširtumas.** Nuo šeimos funkcijų suvokimo ir jų atlikimo priklauso, šeimos, kaip pirminės institucijos, ateitis ir gerovė. Rizikos šeimose funkcijų neatlikimo pasekmės skaudžios- vaikai patalpinami į globos institucijas, trūkinėja šeimos tarpusavio ryšiai. Veiksnius, lemiančius visavertės šeimos funkcijas nagrinėjo Bitinas (2002), Bajoriūnas, Valickas (1997), S. ir A.

Česnavičiai (2000), Žukauskienė (2007). Tarpusavio ryšių formavimo mechanizmus aptaria Brochmann (1999), Albisetti (2000), Lemme (2003), Schafer (2004). Izard (2000), Galienė (2002) analizuoja emocijas ir išgyvenimus, kurie įtakoja šeimos narių santykius ir ryšius. Šeimų, kurių vaikai auga VGN, ryšių stiprinimo galimybės analizuojamos Bowlby (1990), Matulienės (1997), Kurienės (2003), Grigutytės, Karmazos, Kemerienės (2004) darbuose.

**Mokslinis aktualumas.** Kaip rodo užsienio autorių (Bandura, 1997; Hobbs, 1998) darbai, tėvai netgi priklausantys patiems žemiausiems mūsų sluoksniams, išsiskyrimo su vaiku faktą išgyvena sunkiai. Jų reakcija įvairi: vienus tai paskatina dar labiau degraduoti, kiti išgyvena sunkią depresiją, nereti suicidiniai bandymai, ir tik nedidelė dalis motinų ir tėvų į vaiko atskyrimo faktą žiūri indferentiškai (Daulenskienė, Radzevičienė, 2003). Teigiama, kad motinos, iš kurių paimamas vaikas, išgyvena tokius pat jausmus kaip ir vaiko mirties atveju (Calkins, Dedmon, 2002-Radzevičienė, 2003). Lazaruso nuomone (cit. Leliūgienė, 1997), emocinės arba problemos įveikimo strategijos tinkamumas priklauso nuo to, kiek žmogus galvoja galintis kontroliuoti neigiamą įvykį. Kadangi vaikų globos namuose atsidūrusių vaikų tėvai, pagal Rotterį (Lemme, 2003) yra išorinei kontrolei pavaldūs asmenys, tai tenka ieškoti kitų būdų kaip stiprinti pagalbą vaikui per kitus šeimos narius. Sutton (1999) teigia, kad socialinis pedagogas dirbdamas su šeima kaip su sistema, palaikydamas ramią ir konstruktyvią atmosferą, gali paskatinti daugelį palankių pokyčių, kadangi šeimos nariai labiau sugeba perduoti vieni kitiems jausmus, tiek teigiamus, tiek neigiamus. Ryšius tarp kartų aprašo ir Lemme (2003), teigdamas apie jų svarbą žmogaus gyvenime. Verta prisiminti A.H.Maslow (1970) sudaryta žmogaus gyvybinių poreikių hierarchijos skalę, nagrinėjančią esminių egzistencijos poreikių tenkinimo svarbą žmogaus gyvenime. Raslavičienė (2001, 2002) teigia, kad kaip tik pirmųjų socialinių ryšių (vaikų- tėvų) pažeidimas bei vaikų patalpinimas į globos instituciją yra priežastys, sukeliančios jų emocijų, elgesio, kognityvinių procesų rodiklių pasikeitimus ir mažinantys psichosocialinės sveikatos išteklius. Todėl būtina palaikyti pirminius ryšius, ieškoti galimybių kaip juos stiprinti, nes tai gali būti prielaida grąžinant vaikus į šeimą. Bajoriūnas (1997) teigia, kad vieno žmogaus šeimoje problema yra visos šeimos problema, todėl rūpinantis atskiro žmogaus problemų sprendimu, reikia rūpintis visa šeima, kaip vientisu socialiniu- psichologiniu vienetu.

**Darbo naujumas/ reikšmingumas.** Darbe atskleisti ypatingi senelių ryšiai su anūkais, kurie įtakoja santykių kaitą rizikos grupių šeimose. Tačiau pakitę santykiai tarp anūkų ir senelių nesudaro galimybės pastariesiems susigrąžinti vaikus į šeimą.

Didžiulę įtaką stiprinant vaikų tarpusavio santykius su šeimos nariais daro aplinkiniai žmonės, netiesiogiai priklausantys šeimynykščių ratui. Net psichikos sutrikimų turintys tėvai gali stiprinti savo tarpusavio santykius su vaiku, padedant aplinkiniams.

**Probleminiai tyrimo klausimai:**

1. Kuo pasižymi šeimyniniai ryšiai šeimų, kurių vaikai auga VGN?
2. Kokia galima specialistų pagalba bendradarbiaujant, kad atsistatytų šeima?
3. Koks turi būti pagalbos vaikui, stiprinant šeimą, modelis.

**Tyrimo objektas:**

Vaiko, augančio vaikų globos namuose socialinio ryšių tinklo (šeimyninio) bruožai ir jo šeimos ryšių stiprinimo galimybės.

**Tyrimo dalykas:**

VGN specialistų darbo galimybės stiprinant vaikų, augančių vaikų namuose, šeimyninius ryšius.

**Tyrimo tikslas:**

Nustatyti vaikų, augančių globos namuose, šeimyninius ryšius: jų kaitą, vaikams patekus į VGN ir galimus jiems pagalbos būdus.

**Tyrimo hipotezė:**

1. Tikėtina, kad vaikui, atsidūrus vaikų globos namuose, keičiasi ryšiai ir santykiai šeimoje.
2. Tikėtina, kad pagal parengtą modelį galima stiprinti vaikų, augančių VGN, santykius su šeimos nariais.

**Tyrimo uždaviniai:**

1. Apžvelgti mokslo studijas, atskleidžiančias šeimos narių, kurių vaikai auga globos namuose, išgyvenimus, ryšius ir tarpusavio santykius, ir galimus jiems socialinio pedagogo pagalbos būdus.
2. Atlikti socialinių šeimyninių ryšių (santykių) operacionalizaciją.
3. Pagal parengtą operacionalizaciją parengti tyrimo kokybinį instrumentą.
4. Parengtu kokybiniu instrumentu atlikti tyrimą nustatant šeimos narių ryšius ir santykius, ir sukurti pagalbos modelį vaikui grįžti į šeimą.
5. Kokybinio tyrimo duomenis apdoroti taikant content analizę.
6. Remiantis tyrimo rezultatais sukurti pagalbos šeimai modelį ir parengti rekomendacijas specialistams, dirbantiems su rizikos grupės šeimos nariais.

**Tyrimo metodai:**

1. Mokslinės literatūros šaltinių analizė.
2. Norint atskleisti šeimynykščių tarpusavio ryšius ir santykius buvo vartojamas kokybinis tyrimas, duomenys rinkti pokalbio (atvirojo tipo interviu) ir giluminio interviu metodais.
3. Kaip papildomas metodas buvo naudojamas natūralistinis stebėjimas, atvejo analizė.
4. Duomenys apdorojami content analizės metodu.

**Tyrimo imtis:**

Respondentai-1) vaikai- 14 (iš 6 šeimų, augantys Radviliškio vaikų globos namuose);

2) tėvai- 9 (iš 6 šeimų, kurių vaikai auga Radviliškio vaikų globos namuose);

3) kiti artimieji, globėjai- 17 respondentų (iš 6 šeimų, kurių vaikai auga globos namuose).

Bendras respondentų skaičius- 40 žmonių.

**Tyrimo etapai.**

Pirmajame etape (2006- 2007) buvo analizuojama filosofinė, psichologinė ir pedagoginė literatūra, interneto duomenų bazės. Atitinkamos literatūros studijos ir analizė leido tiksliau suformuluoti tyrimo problemą, tikslus ir uždavinius.

Antrajame etape (2006- 2007) buvo kuriama kokybinio tyrimo metodika, atliktas žvalgomasis tyrimas, kurio metu patikrintas atskirų pasirinktų metodų patikimumas, tinkamumas ir suprantamumas respondentams. 2006 m. gruodžio mėn.- 2007 m. sausio mėn. atliktas žvalgomasis tyrimas, kurio tikslas- išsiaiškinti vaikų, augančių globos namuose, šeimynykščių ratą.

Trečiajame etape (2007- 2008) atliekamas kokybinis tyrimas, kurio tikslas- išsiaiškinti vaikų šeimos narių ryšius ir santykius, bei jų galimybes susigrąžinti vaikus į šeimą.

Ketvirtajame etape (2008) buvo atlikta tyrimo duomenų aprašomosios statistikos analizė. Remiantis gautais rezultatais tikrinta darbo hipotezė, parengti respondentų socialinių ryšių tinklo ekožemėlapiai.

Penktajame etape (2008) atlikto tyrimo duomenys leido suformuluoti darbo išvadas ir parengti konkrečias rekomendacijas.

**Magistro darbo struktūra.**

Ši magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas (72 šaltinis), santrauka (reziumė) anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 12 lentelių, 9 paveikslai. Prieduose pateikiama: tyrimo instrumentas- pirminis interviu; socialinių šeimyninių santykių operacionalizacija- giluminis interviu; platesnė tyrimo duomenų analizė; specialistų ir šeimos bendradarbiavimo, siekiant stiprinti šeimos ryšius turinys; vaiko santykių su šeimos nariais stebėjimo lentelė; tėvų verbalinių ir neverbalinių reakcijų stebėjimo protokolas; atvejo studijos ir ekožemėlapiai (6 šeimos). Darbo apimtis- 69 puslapiai.

## *I skyrius. ŠEIMOS, KAIP PIRMINĖS VAIKĄ SUPANČIOS APLINKOS TRAKTUOTĖ MOKSLO DARBUOSE*

Šeima- prigimtinė institucija, kuri, kaip teigia Lobato (2001), stipriai susijusi su žmogaus būtimi ir jokie pokyčiai to negali panaikinti. Šeimai gyvenant meilėje galima šeimyninio gyvenimo pilnatvė ir nauji pasiekimai. Ji efektyviau perteikia bręstančiai asmenybei esmines kultūrinio, dvasinio palikimo vertybes ir formas, žmonių tarpusavio bendravimo būdus ir normas, elgsenos dorovingumą. Pasak Bajoriūno (1997), ji padeda vaikui įveikti vienišumą, nepasitikėjimą savimi, nerimą, atstatyti emocinę pusiausvyrą, susilpninti stresus. Šeima yra tobuliausias vaiko auginimo institutas.

Apie šeimos reikšmę kalbama psichologinėse raidos teorijose. **Psichoanalitinės teorijos** šalininkai, remiantis Eriksonu (cit. Žukauskienė, 2007) teigia, kad tam tikras konkretaus vaiko elgesys priklauso nuo jo ankstesnio patyrimo, dabartinės situacijos, taip pat nuo kultūrinės aplinkos. Šeima veikia vaiko elgesį. Eriksonas vaiko praeitį sieja su dabartimi ir ateitimi. Kaip asmeniui pavyksta įveikti aštuonias raidos krizes priklauso nuo kultūrinės aplinkos, kurioje jis gyvena. Šios teorijos šalininkai pabrėžia socialinės aplinkos įtakos svarbą asmenybės formavimuisi ir funkcionavimui. **Kognityvinė teorija** (cit. Žukauskienė, 2007) pabrėžia, kad individai mąsto ir renkasi. Tačiau dabartiniu metu vertinant Piaget pažiūras, pripažįstama, kad nepakankama reikšmė buvo skiriama šeimos ir visuomenės įtakai. Manoma, kad kultūra ir gautas išsilavinimas gali padėti vaikui, skatinti jo pažintinę raidą. **Bihevioristai** (cit. Žukauskienė, 2007) dėmesį skiria žmogaus patirčiai, teigdami, kad kiekvieno individo elgesys- tam tikrų praeities įvykių rezultatas, kas padeda prognozuoti žmogaus elgesį. Remiantis socialinio išmokimo teorija: tėvai- svarbiausi vaiko gyvenime. Jis save tapatina su jais, stengiasi imituoti jų elgesį. Taip žmogus įgyja sudėtingus idealus ir vertybes; tai padeda suprasti tuos atvejus, kai suaugę pastebi, kad atkartoja savo tėvų poelgius. **Humanizmo teorija** (L.Lobanova, 2004), teigia, kad kiekvienas žmogus yra unikalus, todėl atskiro atvejo analizė ne mažiau pateisinama, kaip ir statistiniai apibendrinimai. Žmogus turi tam tikrą laisvės laipsnį susijusį su prasme ir vertybėmis, kuriomis vadovaujasi pasirinkdamas. Svarbiausia nuostata- žmogus gali pasirinkti savo likimą ir jį valdyti. Tai suteikia galimybę vaikų, kurie auga globos institucijose, tėvams, kitiems šeimos nariams keisti savo gyvenimą, nes žmogus apdovanotas nepaliaujamo vystymosi ir savirealizacijos potencialu, kurią reikia išnaudoti. Tačiau „egzistencinis vakuumas“, apie kurį teigiama **egzistencinės krypties teorijose**, - nežinojimas, kas esi ir dėl ko gyveni, lydimas baimės ir nerimo, gali trukdyti vaikų šeimynykščiams suvokti savo pačių galimybes. O juk remiantis Frankliu ir May (2007, [http://ledas.dtiltas.lt/MIF/3\\_sem\\_egz/isk\\_psichol/NemanoKonspetas.doc](http://ledas.dtiltas.lt/MIF/3_sem_egz/isk_psichol/NemanoKonspetas.doc)), kiekviename žmoguje glūdi ir gėris, ir blogis. Kiekvienas turi pasirinkimo teisę ir yra atsakingas už savo būtį. Žmogus gali iškilti virš asmeninių aplinkybių ir veikti visos



šeimos labui, jis turėtų (gali) vadovautis vidiniu moraliniu kompasu. Egzistencialistai neaptaria moralės normatyvinių principų. Kadangi žmogus neturi jokios iš anksto jam duotos priedermės ir tėra toks, koku pats save sukuria. Todėl beprasmės iš anksto nustatytos normos, svarbu kaip pasirenkama. Žmogus, būdamas laisvas, privalo atsakyti už savo veiksmus tiek prieš save, tiek prieš visus. Svarbiausios dorybės yra nuoširdumas ir asmeninis tikrumas. Svarbiausia išlikti savimi gyvenimiškoje situacijoje, nepasiduoti nuasmeninimui, susvetimėjusiai aplinkai. Moralinis blogis yra atsakomybės jausmo stoka, abejingumas kitų išgyvenimams, nesąžiningumas (<http://lt.wikipedia.org/wiki/Egzistencializmas>).

**Ekologinių teorijų** požiūris remiasi Bronfenbrenneriu (Nasvytienė, 2005), teigiančiu, kad įtaką žmogui, vaiko raidai daro tarpusavio sąveika su kitais ir aplinka, kuri lyginama su lizdų tinklu, kurio viduryje atsiduria vaikas. Ir vienas iš pagrindinių lizdų, jo nuomone, būtų šeima. Būtent šioje terpėje akcentuoti abipusiai ryšiai tarp vaiko ir jo aplinkos.

Daug dėmesio šeimai, tėvų ir vaikų tarpusavio santykiams skiriama pedagogų-švietėjų darbuose. Pedagogės Pečkauskaitės (cit. Litvinienės, 2002) įsitikinimu, pirmieji vaiko auklėtojai-tėvai. Motina privalo rūpintis „visu vaiku“, kad šis augtų ir sveikas, ir doras, plėtotų savo dvasios galias. Pedagogė pažymi, kad žmogus tampa žmogumi tik išstobulinęs savo geruosius jausmus. Svarbiausias yra meilės jausmas, tėvai pirmiausia turi gerbti ir mylėti vaiką, nes tik taip atsiskleidžia vaiko gerosios savybės. Meilė vaikui esanti ryškiausia moralinė motinos savybė, nes tai gyvybiškai būtinas poreikis. Motinos meilė derintina su jos veikslių nuoseklumu, reiklumu vaikui. Pečkauskaitė (cit. Litvinienė, 2002) tvirtina, kad vaikystėje praleidus progą ugdyti teigiamus vaiko jausmus ir savybes, jų negalima atitaisyti, net didžiausiomis pastangomis. Pečkauskaitės mintims pritaria Chapman ir Campbell (2001), teigdami, kad tėvai yra pirmieji ir svarbiausieji vaiko mokytojai, perduodantys tai, kas jų šeimoje ir valstybėje yra vertingiausia.

Šeima, kaip atskiras visuomenės vienetas atlieka keletą funkcijų. Leliūgienė (2003) išskiria 5 pagrindines šeimos funkcijas, kurios susijusios su vaikų auklėjimu bei mokymu. Jos teigimu, pirmoji funkcija- reprodukcinė- sąlygojanti žmonių giminės pratęsimo būtinybę. Kadangi šeima yra pirma ir labai reikšminga socialinė grupė įtakojanti vaiko asmenybės formavimąsi, ji atlieka pirminės socializacijos funkciją. Pirminės socializacijos procese svarbus vaidmuo tenka vaiko auklėjimui šeimoje, todėl atliekama edukacinė funkcija. Kad asmuo jaustųsi absoliučiai saugus, būtų primamas, neatsižvelgiant į jo visuomeninį statusą, finansinę padėtį ir išvaizdą, šeima turi atlikti ir rekreacinę-psichoterapinę funkciją. Šiandieninėje Lietuvoje, esant nestabiliai ekonominei situacijai, aktuali ekonominė ir namų ūkio tvarkymo funkcija, kuri labai įtakoja vaikų auginimą ir auklėjimą. Dabartiniu metu materialinis skurdas neretai susijęs ir su dvasiniu nuopoliu.

Branduolinė šeima, kurią sudaro mama, tėvas ir jų vaikai, gyvenantys namuose, buvo laikoma tradicine vaiko auklėjimo aplinka šiuolaikinėje Vakarų visuomenėje, kaip pastebi Broom (1922), Vaitkevičius (1995) ir kt., tačiau tai nebėra nekintanti norma- sparčiai keičiasi požiūris į motinos vaidmenį šeimoje ir tėvo, kaip vaikų prižiūrėtojo, statusas (cit. Butvilas, 2004). Pastangos atitikti moters- mergaitės ir vyro- berniuko idealą skatina vengti motinystės ir tėvystės, o egoistiškas laisvės ir „savęs realizavimo“ aukštinimas skatina laikyti našta net ir vieną vaiką. Dėl šių priežasčių mažėja naujagimių ir daugėja tėvų, kurie nėra dvasiškai subrendę tapti tėvais- sąmoningais įsipareigojančiais, save aukojančiais, visa pakeliančiais (Jenkins, 1997). Lemme (2003) teigimu tėvystė yra normatyvinis pereinamasis šeimos laikotarpis: dauguma suaugusiųjų bemaž tame pačiame gyvenimo tarpsnyje tampa tėvais. Tėvystė yra numatomas individo vaidmuo, kuriam teikiama socialinė parama: diegiama nuostata, kad tai teigiamas patyrimas. Mid ( cit. Jenkins,1997) teigia, kad motinystė yra įgimta, o tėvystė- išugdoma.

Vadovaujantis tyrimų (McLanahan, Adams; Umberson ir Gove, 2003) duomenimis – motinystė ir tėvystė kelia nemažą stresą. Suaugusiųjų apklausa atskleidžia, kad žmonės auginantys vaikus, patiria daugiau stresinių situacijų ir jaučiasi blogiau, nei neturintys vaikų. Seltzer ir Ryff (cit. Lemme, 2003) mano, kad tai lemia nepakankamas pasiruošimas tokiam sudėtingam vaidmeniui: neturi reikiamų įgūdžių arba nuostatų, kad galėtų sėkmingai auginti vaikus. Tikėjimasis tapti tėvais ir tapimas jais, negarantuoja tėvystės džiaugsmo ir tinkamo šio vaidmens atlikimo. O juk vaikas patenką į edukacinę šeimos aplinką nuo pirmųjų savo gyvenimo dienų ir joje atliekamas darbas- svarbiausia prielaida kitų auklėjimo grandžių veiklos sėkmei. Kokį auklėjimo stilių pasirenka tėvai, tai labai priklauso nuo pačių tėvų gyvenimiškosios patirties atsineštos iš jų šeimų. L.Voilandas (cit.Bajoriūnas, 1997) šeimas skirsto į grupes:

1. „Tobula šeima (The perfectionistic family).
2. Neadekvati šeima (The Inadequate family).
3. Egocentriška šeima (The Egocentric family).
4. Asociali šeima (The Unsocial family).“ ( Bajoriūnas, 1997, p. 199).

Savo darbe aptariu asocialios šeimos ypatumus ir būdingus bruožus. Remiantis Bajoriūnu (1997), asocialioje šeimoje nėra deramo ryšio tarp šeimos narių, taip pat tarp šeimos ir aplinkos. Remdamasi James, Friedman ir Matthews (2007) atliktais tyrimais, mėginu padėti vaikams išgyventi artimųjų netektį ir permainas susijusias su jų gyvenimu vaikų globos institucijose, tuo pačiu ieškau kelių stiprinant šeimyninius ryšius.

Prisimenant auklėjimo stilių klasifikaciją mokslinėje literatūroje, verta atkreipti dėmesį į auklėjimo stilių asocialiose šeimose.

**Šeimos auklėjimo stilių traktuotė mokslo darbuose.** Vaikų auklėjimas- tam tikro, specialaus elgesio visuma vaiko atžvilgiu, darant įtaką vaiko elgesio rezultatams. Remiantis Darling ir Steinberg (Žukauskienė, 2006) apibūdinimu, **auklėjimo stilius**- stabilių požiūrių ir įsitikinimų kompleksas, sudarantis vaikų auklėjimo praktikos kontekstą. Maccoby ir Martin (Žukauskienė, 2006) teigia, kad šie stiliai atspindi du svarbius auklėjimo elementus: tėvų jautrumą ir reiklumą. Psichologai Baumrind, Levinas ir kt. (Žukauskienė, 2007) išskiria tris auklėjimo šeimoje stilius:

1. demokratinis- demokratiški tėvai vertina vaiko elgesyje ir savarankiškumą, ir discipliną. Vaikui siūloma teisė būti savarankišku bet kokiaje gyvenimo srityje. Neįžeisdami vaiko, tėvai reikalauja vykdyti įsipareigojimus. Tėvų kontrolė pagrįsta šiltais jausmais, protingu rūpesčiu paprastai vaiko neerzina. Todėl vaikas dažnai įsiklauso į tėvų geranoriškus paaiškinimus. Brendimo laikotarpis esant tokiems santykiams praeina be ypatingų pergyvenimų ir konfliktų.

Demokratiškumo atmosferoje augę ir auklėti vaikai savo santykius stengiasi grįsti tais pačiais principais, kuriuos jie yra išsiugdę vaikystėje, šeimoje, kurioje brendo kaip asmenybės.

2. autokratinis- tėvai, kuriems artimas šis auklėjimo stilius, reikalauja iš vaiko nepriekaištingo paklusnumo ir nemano, kad turi paaiškinti vaikams savo draudimų ir nurodymų priežastis. Jie griežtai kontroliuoja visas gyvenimo sferas ir tai daro ne visai korektiškai. Dalis paauglių tokiose šeimose konfliktuoja, bet daugeliu atveju vaikai prisitaiko prie šeimoje vyraujančio bendravimo stiliaus. Tačiau jie tampa mažiau savarankiški, nepasitikintys savimi ir uždari. Kai tokioje šeimoje aukšti reikalavimai ir kontrolė sutampa su šaltu elgesiu vaiko atžvilgiu, galimas visiškas kontakto praradimas. Esant žiauriems tėvams, vaikai iš tokių šeimų retai pasitiki žmonėmis, sunkiai bendrauja, nors ir jausdami stiprų meilės poreikį, gali būti žiaurūs.

Autoritariniai tėvų santykiai, nepagarba vaikams, reiškia, kad tokius pat elgesio stereotipus vaikai taikys visą gyvenimą. Jie taip pat bus savo šeimos „tironai“, taip pat, pagal vaikystėje šeimos suformuotą požiūrį, vertins ir tokius pat mastelius taikys kolektyvui, bendradarbiams, savo vaikams. Pagal autoritarinį principą šeimoje įsiviešpatauja jėgos, valdžios, grupinio solidarumo ir pataikavimo jėgai kultas.

3. liberalusis arba nuolaidžiaujantis stilius. Abejingo tėvų elgesio ir kontrolės nebuvimo derinys- hipogloba- nepakankama vaiko globa, pedagoginis ir kitoks apleistumas (sutrikimų klasifikacija, 1995). Vaikui leidžiama daryti viską, nesidomima jo reikalais. Pasekoje elgesys tampa nekontroliuojamas, sulaukiama skaudžių pasekmių. Tad vaikas turi matyti suaugusiojo pavyzdį, atsakingą elgesį, pagal kurį turėtų orientuotis.

Navaitis (1989) teigia, kad vaikas pradėdamas auklėti jau nuo pirmųjų gyvenimo dienų. Pirmieji kūdikio išpūdžiai ilgam išlieka jo imlijoje psichikoje veikdami jo elgesį ir vėlesniame gyvenime, kai pasireiškia apie tai net negalvojant. Vaikas iš tėvų pirmiausia gauna požiūrį į save patį, į kitus

žmones. Žiūrėdami į savo tėvus kaip į aplinkinio pasaulio veidrodį, vaikai mokosi suvokti savo vertę, suprasti save ir kitus. Vaikystėje susiformavęs požiūris į save ir kitus, vyresniame amžiuje mažai bekinta, todėl veikia žmogaus likimą. Rizikos grupės šeimų vaikų auklėjimo stiliaus pasekmės akivaizdžios- daugelis vaikų dėl nepriežiūros, netinkamo auklėjimo atsiduria vaikų globos institucijose. Šitoki „auklėjimo“ stilių gali įtakoti ir per pastarąjį dešimtmetį mus veikia įvykiai, atspindintys jausmų nebrandumą, neviltį, pasekmių nesuvokimą pasireiškiantį šeimose, bendruomenėse, visuomeniniame gyvenime apie kuriuos kalba Goleman (2003). Faktai byloja apie vis stipresnius žmonių patiriamus emocinius sutrikimus, kurie nulemia šeimos funkcionavimą. Tad verta atkreipti dėmesį į veiksnius, įtakojančius vienokį ar kitokį šeimos funkcionavimą.

### 1.1. Veiksniai, lemiantys visavertės šeimos funkcijas

Bitino (2002) teigimu, šeimos psichologinis klimatas nuolat kinta- gerėja ar blogėja. Pasak mokslininko, yra dvi tendencijos: 1- vienijanti ir 2- ardanti šeimos vienybę. Vaikų patalpinimas į vaikų globos institucijas priskiriamas kaip tik antrajai grupei- ardančiajai. Bajoriūnas (1997) akcentuoja, kad tuo atveju valstybė įsipareigoja gerbti vaiko teisę išsaugant individualybę ir ryšius su šeima, išskyrus tuos atvejus, kai tai nesuderinama su vaiko interesais. Jei tėvai ir vaikai yra neatsidavę šeimai, atskyrimo atveju jie atpranta, susvetimėja- šeima dezorganizuojasi.

Vienas iš svarbiausių, motinystei kenkiančių veiksnių, kaip teigia Leliūgienė (1997)- **psichologinis** stresas, patiriamas moters nėštumo metu. Rizikos šeimose nėščia moteris dažnai būna artimųjų agresyvumo ir neapykantos išliejimo objektu. Pasak Valicko (1997), šeimoje patiriamas fizinis smurtas gali sukelti ne tik trumpalaikius, bet ir ilgalaikius efektus. R. Žukauskienės (2007) teigimu vaikus žalojančios motinos nesugeba suvokti savo vaiko jausmų, nes jų pačių emocinės šilumos poreikis nebuvo patenkintas. Jos nesupranta, kokie yra normalūs emociniai vaikų poreikiai. Malynovsky- Rummellas (cit. Valickas, 1997) pažymi, jog vaikystėje patirta fizinė prievarta ir smurtas yra susiję su įvairiais elgesio sutrikimais: vagystėmis, alkoholio bei narkotikų vartojimu, suicidiniu elgesiu, emocinėmis problemomis. Sąveikaudama su aplinkiniais asmenybė tarsi atgamina ankstesniųjų santykių šeimoje turinį. Augant nepalankiomis sąlygomis šeimoje, susikuriama agresyvos bei priešiškos aplinkos samprata, kuri išlieka ir vėlesniais gyvenimo etapais.

Blogą elgesį su vaiku skatina ir **nepavykusios vedybos**. Augustinavičiūtė (cit. S. ir A. Česnavičiai, 2001) pasiremddama Jungo tipologija, sukūrė intertipinių santykių teoriją, kurioje aiškina bendravimo problemos susidarančias dėl šešiolikos psichotipų susidarančių šešiolikos rūšių santykių. Kaip vieną iš būdų sugyventi esant blogiems tipiniams santykiams, ji siūlo pažvelgti į pasaulį kito žmogaus akimis, deja ne visi tai sugeba padaryti. To pasekoje, šeimoje ima vyrauti blogi tarptipiniai santykiai, nuo ko kenčia vaikai. Česnavičiai (2001) pastebi, kad net esant blogiems

tarptipiniams santykiams šeimoje, beveik visada vaiko su bent vienu iš tėvų santykiai palankūs. Kempe' ai (cit. Žukauskienė, 2007) tai patvirtina atliktais tyrimais, kad išsiskyrę tėvai mažiau žaloja vaikus, nei būdami kartu.

Ne mažiau svarbus yra **sociokultūrinis veiksnys** formuojant motinystės ir tėvystės jausmus. Remiantis Leliūgienės (2003) pateiktos statistikos duomenimis, dauguma motinų- gegučių buvo žemo intelektualinio lygio, retai kuri buvo įgijusi profesiją. Remiantis psichologinėmis anomalios motinystės formavimąsi lemiančiomis hipotezėmis- moteris klaidingai supranta motinystę. Noras būti nėščia retai sutampa su noru turėti vaiką, todėl nėštumas baigiasi vaiko palikimu. Tinkamai pasirūpinti vaiko poreikiais nesugeba tėvai, ištikti streso, pavyzdžiui, nesant gyvenamojo būsto, maisto, drabužių, medicininio aptarnavimo, išsilavinimo. Kempe'ai (cit. Žukauskienė, 2007) tyrimais patvirtina rizikos šeimų nesugebėjimą rūpintis vaikais. Prievarta, apleistumas, tėvų deprivacija kartojasi iš kartos į kartą. Tėvams, neturint teigiamos patirties savo vaikystėje, sunku suteikti tai ir savo vaikams. R. Žukauskienė (2007) teigimu, tėvams pakeisti elgesį padeda tiek trumpalaikė pagalba (pavyzdžiui, telefonas, kur galima paskambinti ir pasitarti prasidėjus krizei; vieta, kur galima kelioms valandoms palikti savo vaikus ar patiems pabūti ramioje aplinkoje), tiek ilgalaikė (individuali ir šeimos terapija). Deja ne visuose miestuose esama tokia galimybė, tad ne visos rizikos šeimos ja naudojasi. Tai lemia ir tėvų sąmoningumas.

Nedarni ir socialiai neremiamą šeimą, daugiavaikystę, bedarbystės problemas, medicininės priežiūros nebuvimas nėštumo metu- tai faktoriai, nepalankiai veikiantys tėvų psichinę būklę. Apie **ekonominių veiksnių svarbą** savo darbuose rašo Leliūgienė (2000), teigdama, kad šiuolaikinėje Lietuvoje yra daug skurstančiųjų šeimų, kurios neturi savo būsto ir gyvena labai prastomis sąlygomis. Šiose šeimose materialinis skurdas susijęs ir su dvasiniu nuopoliu.

Žmogaus psichosocialinė raida šeimoje. Remdamiesi Eriksono, Jungo darbais Sheehy, Levinson, Gould, Vaillant ( Lemme, 2003 ) aptarė pagrindines universalias raidos pakopas ir mokslinę raidos sampratą priartino prie požiūrio, kad asmenybę labiau apibūdina kaita, o ne pastovumas. Nors McCrae ir Costa ( ten pat ) tyrimų duomenys rodo jog asmenybės bruožai pastovūs, tačiau savasties kitos dalys- socialinis elgesys, pažiūros ir nuomonės, žymiai lengviau pasiduoda pokyčiams. Gali keistis ir tapatumas, kuris remiasi socialiniu vaidmeniu ir santykiais su aplinkiniais. Savasties pastovumą arba pokyčius veikia visuomeninė ir kultūrinė situacija. Sugebėjimas keistis ir vystytis yra vienas svarbiausių žmogaus egzistencijos požymių. Tačiau Suslavičiaus ( 2000 ) teigimu, vienam įveikti sunkumus- sudėtinga, net nepatartina. Daugeliu atveju mes be kitų žmonių neišsiverstume.

Remdamiesi Rotterio ( Lemme, 2003 ) kontrolės pobūdžio teorija, žinome, kad dauguma tėvų, kurių vaikai auga globos institucijose, priklauso išorinės kontrolės poreikio grupei. Šiems žmonėms

ypatingai reikšminga yra socialinio ryšių tinklo pagalba, galinti lemiamai įtakoti siekimą susigrąžinti vaikus į šeimą. Vadovaujantis Bronfenbrennerio ( Lemme, 2003 ) žmogaus raidos ekologine teorija, norėdami suprasti žmogaus elgesį, privalome išsiaiškinti ryšį tarp žmonių ir juos supusios ar supančios aplinkos. Artimiausia žmogaus aplinka- mikrosistema, kurioje svarbios sudedamosios dalys- veikla, vaidmenys ir santykiai. Jo teorija remiasi kontekstiniu raidos modeliu, kuris pripažįsta ryšį tarp žmogaus prigimties ir aplinkos sąlygų. Pagrindinis socialinės sistemos vienetas yra diada- dviejų asmenų ryšys. Jam būdinga: tarpusavio sąveika- kai vieno nario raidos pokyčiai lemia kito asmens pokyčius ir priklausomybę, apie kurią kalba Kelly ir Bronfenbrenneris (2003). Ši „gyvenimo įvykių tinklą“ aprašė Blow ir Smyer. Tokia socialinė sąveika atlieka keletą funkcijų- per socialinius ryšius gaunama informacija, patiriama kitų žmonių pagalba, pažįstami ir renkami partneriai. Tuo pačiu patvirtinama ir pačių savivoka, užmezgami ryšiai su tais, kuriais pasitikima. Tačiau socialiniai ryšiai turi savo kainą, apie kurią kalba Carstensen ( Lemme, 2003 ), tai- emocinė rizika, energijos eikvojimas. Remiantis mokslininkės teiginiais, tai gali būti viena iš priežasčių nutraukiant kai kuriuos ryšius, kurie daugiau iš mūsų atima nei duoda. Todėl būtina atkreipti dėmesį į šių ryšių kokybę.

Tėvams, kurių vaikai auga globos institucijose, svarbi socialinė parama reiškianti tarpasmeninius ryšius, žadinančius teigiamus jausmus, pritarimą ir teikiančius pagalbą (Kahn, Albrecht ir Adelman, cit. Lemme, 2003). Sarason ir Pierce (cit. Lemme, 2003) teigia, kad socialinė parama sumažina netikrumo ir sustiprina asmeninės kontrolės bei socialinės kompetencijos jausmus. Remiantis Lemme (2003), Suslavičiumi (2000) nustatyta, kad socialinė parama svarbi psichinei gerovei- saugo žmones nuo neigiamo psichologinio poveikio sukeltų stresų, padeda bendrauti ir veikti. Emociškai palaikomi žmonės yra taikesni, geresni, lyginant su socialiai izoliuotais ar gaunančiais nepakankamą socialinę paramą individais, kuriuos savo darbuose mini Parker ir Larson (2003). Pastarieji, susidūrę su problemomis rečiau imasi aktyvių veiksmų, sunkiau išgyvena depresiją. Tačiau niekas negali pasirūpinti mumis, jei mes patys to nedarome. Remiantis Albisetti (2000), asmens visavertiškumas pasiekiamas tik geriau pažįstant ir priimant save, bei siekiant pačiam save pranokti.

Intervencinės strategijos, kurios remiasi palaikančių ryšių tinklu, turi terapinį poveikį. Viena jų, kuria siūlo Lemme (2003), skatinti ir paremti jau egzistuojančius socialinius ryšius. Kahn ir Antonucci ( ten pat ) teigimu, tai būtų palydos modelis- kai žmogus priklauso socialiniam tinklui, kurį sudaro emociškai artimi žmonės, einantys su juo visą gyvenimą kaip lydintys asmenys. Artimiausi ir svarbiausi žmonės, be kurių neįsivaizduojame savo gyvenimo (sutuoktiniai, tėvai, broliai, seserys ), sudarantys vidinį ryšių ratą. Šis ratas suteikia didžiausią emocinę paramą. Nes emocinis priėmimas, kurį mini Suslavičius (2000), reiškia, kad žmogus įeina į kito žmogaus

psichologinę erdvę, netiesiogiai dalyvauja priimant sprendimus. Emocinis atmetimas- kai žmogus tartum išbraukiamas iš socialinio įvykio dalyvių sąrašo. Tai paprasčiausias ignoravimas, kai žmogus jaučiasi lyg išbrauktas iš gyvenimo. Todėl svarbu, kad kritiniu momentu, bent artimųjų ratas nenusigręžtų nuo tų, kurių vaikai talpinami į globos institucijas. Šiuo atveju tėvų motyvacija susigrąžinti vaikus į šeimą labai priklauso nuo emocinės pagalbos iš artimų žmonių tarpo.

## **1.2. Šeimos, kurių vaikai auga VGN, tarpusavio ryšių formavimosi mechanizmai**

Didžiausią įtaką tarpusavio ryšiams turi šeima- pradžioje šeima, iš kurios esame kilę, vėliau šeima, kurią sukuriame. Svarbu išsiaiškinti šeimoje vyraujančius tarpusavio ryšius, kurie gali lemti rizikos šeimos ateitį. Albisetti (2000) teigimu, šeimoje santuokinis ryšys yra išpareigojimas kitam asmeniui, dėl kurio nebuvimo kyla visų porų ginčai. Remdamiesi Lemme, Žukauskiene (2007) ir kt. mėginsime išsiaiškinti galimus ryšius tarp įvairių šeimos kartų. Anot Schafer (2004), netgi ryšius kuriais esame susieti su šeimos nariais, nejaučiame arba jaučiame tik retkarčiais, bet nereiškančiais, kad jų nėra.

**Tėvų ir vaikų (suaugusių) ryšiai.** Tėvams, kurių vaikai patenka į vaikų globos institucijas, pasak Bajoriūno (1997), lieka komunikacinė, bei emocinė šeimos funkcijos. Reikia pažymėti, kad kuo nedarnesnė šeima, tuo didesnė tikimybė, jog bus iškraipymų emociniame lygmenyje. N.Epštein (cit. Bajoriūno, 1997) tai vadina „komunikacijos žlugimu“, t. y. simptomu, kad šeimos narių bendravime yra problemų. Rizikos šeimoje didesnė tikimybė, kad jos narių jausmams sustiprėjus bus kenkiama instrumentinei ir neutraliai komunikacijai (Bajoriūnas, 1997). Tai pastebi ir Česnavičiai (2001), teigdami, kad tėvų santykiai su vaiku priklauso nuo auklėjimo. Tačiau netgi rizikos grupei priklausančiose šeimose būtini ilgalaikiai ryšiai tarp vaiko ir motinos, nes anot Bowlby (1990), jie padeda tiek vaiko, tiek motinos, kaip asmenybės vystymuisi. Tai lengvai gaunama šeimoje ir labai sunkiai už jos ribų. Jokia kita institucija to nesuteikia. Ir net patys blogiausi tėvai vaikams duoda daugiau, nei atrodo- suteikia saugumo jausmą, kad ir neadekvatų. Būtent čia glūdi priežastis- kodėl vaikai geriau gyvena bloguose namuose, nei valdiškose institucijose. Tiriant suaugusių žmonių gebėjimą prisitaikyti gyvenime, vaikai augę namuose, kad ir bloguose, geriau prisitaikė, nei augę valdiškose institucijose. Vienas trečdalis globos namų auklėtinių yra tapę „socialiai neįgaliais“- ateityje jie gali nesugebėti būti gerais tėvais. Todėl svarbu skatinti emocinį ir jausminį tėvų bei vaikų tarpusavio prierašumą, kad jų bendravimas būtų kuo natūralesnis. Kadangi šeima tokiomis aplinkybėmis dezorganizuojasi.

Bertas Helingeris (cit. Schafer, 2004) teigia, kad tėvai atiduoda save vaikams tokius, kokie jie yra ir vaikai turi juos priimti būtent tokius, nes neapykanta ir pyktis stipriai pririša, o meilė suteikia

laisvę. Vaikui patyrus stiprius jausmus dėl išsiskyrimo, gali atsirasti sutrikimai. Net jam suaugus užmezgant ryšį su kuo nors, nesąmoningai gali iškilti prisiminimai apie išsiskyrimą, atgyti jį lydintys jausmai. Nutrauktas ryšys atpažįstamas iš elgesio su tėvais- su juo bendraujama minimaliai, kalbama nuvertinančiai, tvirtinama, kad „nieko neįaučia“. Nors tai parodo vaiko ginimąsi nuo skausmo, baimės.

Vadovaujantis Voilando (cit. Bajoriūnas, 1997) šeimų klasifikacija būtina pažymėti, kad rizikos šeimų tėvai ir vaikai nevertina kultūrinių šalies vertybių ir konfliktuoja su jomis. Jie dažniausiai nepajėgia save apsirūpinti, į pavojų stato savo ir kitų žmonių gerovę arba patys tampa blogų draugų aukomis. Remiantis mokslininko atliktais tyrimais, aiškėja, kad tokiose šeimose svarbia vaikų auklėjimo pablogėjimo priežastimi laikytinas vis didėjantis prieštaravimas tarp tėvų meilės siekimo ir neįmanomumo jos sulaukti. O juk teigiamos motinos emocijos turi didelę reikšmę vaiko vystymuisi, teigia Bowlby ir Goldfarb, Wolff (cit. Bajoriūnas, 1997). Remiantis Albisetti (2000) mes negalime mylėti kito, jei nemylime savęs. Bajoriūnas (1997) atkreipia į ryšio su tėvu svarbą, teigdamas, kad tėvo įtaka didesnė nei motinos, kuriant psichologinį klimatą šeimoje. Mat vaikai prie jos labiau pripranta ir jos mažiau klauso. Tėvas daro didesnę poveikį formuojant sūnaus moralinius standartus. Bet motinos ryšiai su berniuku, įtakoja tolimesnį vaiko partnerių pasirinkimą.

Remiantis Brochmann (1999), mažą vaiką nedomina priežastys dėl ko tėvai vienaip ar kitaip elgiasi su juo. Šteineris (cit. Brochman, 1999) tvirtina, kad vaikai tiki „pasaulio morale“, todėl drįsta pamėgdžioti pasaulį. Jo teigimu, svarbu pats bendravimas ir būvimas su vaiku, o ne aiškinimas. Butvilas (2004) pabrėžia, kad asmenybės tapatybės paieškoms įtaką daro tėvai- perduoda paveldėjimo galimybes, sudaro reikšmingą vaiko aplinkos dalį. Paauglystėje, Žukauskienės (2007) teigimu, vaikai nesąmoningai stengiasi nutraukti ryšius su tėvais, tačiau jiems suaugus, požiūris kinta. Pasak Welsh ir Stewart (cit. Lemme, 2003), palaikomi arba naujai kuriami teigiami ir brandūs ryšiai su tėvais sustiprina vaikų savigarbą ir gerovės jausmą. Troll (Lemme, 2003) pastebi, kad vyresnieji suaugę vertindami savo nepriklausomybę, tuo pačiu suvokia, kad sensta ir neretai gyvena netoli suaugusių vaikų. Lemme (2003) pažymi, kad gyvendamos kartu kelios kartos gali patirti tiek teigiamų, tiek neigiamų pasekmių. Senieji savo vaikams gali teikti emocinę bei instrumentinę paramą, bet gali kilti problemų sprendžiant privatumo klausimus, iškilusius konfliktus. Albisetti (2000) teigia, kad svarbu psichologiškai atsiskirti nuo savo tėvų, norint tapti suaugusiais, subrendusiais. Dalis tėvų nerealizavę savęs santuokoje, savo jausmus perkelia į vaikus, trukdydami šiems tapti stipriais, tolerantiškais, pajėgiančiais priimti gyvenimą.

**(Suaugusių) brolių ir seserų ryšiai.** Remiantis amerikiečių psichologo Tomano (cit. Bajoriūnas, 1997) teigimu, asmenybės ugdymui lemiamą įtaką turi „šeimos konsteliacija“, t. y. brolių ir seserų pasiskirstymas šeimoje. Būtent šioje aplinkoje dažniausiai susiduria atskirų šeimos



narių interesai. Broliai ir seserys yra džiaugsmų ir skausmų dalininkai, bendrininkai, liudytojai, pagalbininkai. Šie ryšiai turi lemiamą reikšmę, ypač gausiose šeimose. Tomanas (cit. Bajoriūnas, 1997), Žukauskienė (2006) pabrėžia, kad kuo šeimos struktūra įvairesnė, tuo silpnesnis tėvų poveikis vaikams ir didesnė vieno vaiko įtaka kitiems, nes jie dažnai pasižymi panašiomis asmeninėmis savybėmis, auga toje pačioje aplinkoje. Žukauskienė (2006) teigia, kad vaikai augdami rizikos šeimose, kuriose taikomi netinkami auklėjimo metodai, dažnai konfrontuoja vienas su kitu, kovoja, mušasi ir pan. Goštautienės (cit. Bajoriūnas, 1997) teigimu, asmenybės formavimasis priklauso nuo šeimos konfigūracijos, t. y. vaikų gimimo eilės tvarkos. Čermius (2006) atkreipia dėmesį į tai, kaip vaikų santykiai šeimoje kinta jiems bręstant ir nėra pastovūs. Jis atkreipia dėmesį į tai, kad kuo didesnis metų intervalas tarp brolių ir seserų, tuo santykiai tarp vaikų šeimoje esti geresni. Gully (cit. Žukauskienė, 2006), atlikti tyrimai parodo, kad prievarta brolių ir seserų santykiuose daro didesnę, nei visi kiti šeimos narių tarpusavio santykiai, įtaką individo socializacijai, kurios rezultatas- jėgos modelio išmokimas.

**Senelių ryšys su anūkais.** Apie ilgalaikius tėvų ir vaikų ryšius mini Matulienė (1997) sakydama, kad šie ryšiai nėra nuolatiniai, kadangi užaugę vaikai sukuria savo šeimas ir palieka tėvus. Remiantis Koskino, Naujanienės, Večkienės (2002) tyrimais, **senėjimas ir senas amžius atsiskleidžia kaip resursas.** Šie žmonės, turi ekonominius resursus, išsilavinimą, yra patirę ir sukaupe ilgo gyvenimo patirtį, išmintingi, geba kontroliuoti savo gyvenimą, papasakoti daug prisiminimų ir gyvenimo istorijų. Seni žmonės- papročių ir kultūrinių tradicijų perdavėjai šeimoje ir visuomenėje. Jie įprasmina savo gyvenamąją vietą, būstą, santykius su artimais žmonėmis. Subjektyvi senų žmonių patirtis leidžia jiems išlaikyti pozityvų požiūrį į gyvenimą ir stiprų tapatybės supratimą (Socialinė gerontologija, 2002).

Naujanienė (2002) teigia, kad bėgant metams, naujos aplinkybės sąlygoja vaidmenų keitimąsi senatvėje: tapimą seneliu ar senele, išėjimą į pensiją, našlystę, didesnę ligų riziką. Lemme (2003) akcentuoja, kad rizikos veiksnių įtaką sveikatai gali sušvelninti kai kurie šalutiniai kintamieji. Pavyzdžiui, sveikata priklauso nuo socialinės aplinkos, tai yra nuo santuokos, draugiškų ryšių ir pan. (pagal Siegler, 1989, Lemme, 2003). Remiantis Naujanienė (2002), kur kas dažniau amžius nebeleidžia išlaikyti tos padėties, kurią jis brangino daugelį metų. Tuomet seneliai padeda savo vaikams, prižiūradami ir bendraudami su anūkais.

Pagyvenę žmonės, gyvenantys kartu su šeimas sukūrusiais savo vaikais, sugeba suteikti neįkainojamą paslaugą jiems, rūpindamiesi anūkais, juos globodami ir auklėdami. Žukauskienė (2007) teigia, kad daugeliui senyvo amžiaus žmonių malonu būti seneliais, nes galima džiaugtis augančiais vaikais ir nereikia prisiimti visos atsakomybės bei rūpesčių. Pasak Titarenkos (1980), dabartiniu metu šeimoje, turinčiai vaikų ypač svarbus močiutės vaidmuo. Ji gali skirti didesnę laiko

dalį savo vaikaičiams ir užpildyti bei įtvirtinti emocinį kontaktą su šeimos jaunesniaisiais nariais. Tuo būdu garantuojamas anūko emocinis, fizinis bei psichologinis kontaktas. Senelių buvimas šalia savo vaikaičių gali turėti ir problemų mėginant integruoti skirtingų kartų gyvenimo būdą, nustatant asmenines ribas ir privatumą bei sprendžiant užsilikusius konfliktus (Lemme, 2003).

### 1.3. Šeimos, kurių vaikai auga VGN, psichologinė charakteristika

Ryšių, santykių su kitais žmonėmis perpratimas visada susijęs su gana stipriais išgyvenimais. Apie išgyvenimus ir jų suskirstymą į teigiamus ir neigiamus kalba Navaitis (1989, 2006, 2008), Izard (2000). V.Cannon bei Ph. Bard (cit. Gailienė, 2002) teigia, kad emocijos išgyvenimas kažkas daugiau negu fiziologinis suvokimas. Žmogų, atsidūrusi stresinėje situacijoje, šiuo atveju- vaiko paėmimas iš šeimos, užvaldo pirmiausiai **neigiamų emocijų išgyvenimai**, kurie, remiantis Lemme (2003) veikia žmogaus mintis, elgesį ir fiziologinius procesus.

**Šeimos narių, kurių vaikai patenka į globos namus, psichosocialinė situacija įtakojanti neigiamus santykius.** Mūsų laikais sustiprėjo tam tikras **socialinis stresas**- motyvacijos praradimas, kaip tam tikra dvasios liga, teigia Selje (cit. Krikščiūnas, 1997). Žmogus nebepajėgdamas įveikti sunkumų- patiria pralaimėjimą eikvodamas jėgas ir kenkia sveikatai. Daugelis žmonių gyvenime stengiasi išvengti sunkumų, užuot juos įveikę. Viena iš žinomiausių ir nuodugniausiai tirtų kontrolės teorijų- asmeninės kontrolės teorija, kurią pagrindė Rotteris (1996) (cit. Lemme, 2003) teigia, kad vidinė kontrolė – tai žmogaus gebėjimas pačiam veikti savo gyvenimą; išorinė kontrolė rodo, kad gyvenimą tvarko ir atsako kažkas kitas. Pastarosios kontrolės žmonės susidūrę su sunkumais jaučiasi bejėgiai, dažniau reaguoja gynybiškai, pavyzdžiui, neigia, kad problema egzistuoja. Nesugebėjimas valdyti situacijos, rodo šių žmonių dažniau ir sunkiau išgyvenama stresą- rečiau imasi aktyvių veiksmų, todėl problemos aštrėja (cit. Lemme, 2003). Rizikos grupei priklausančių šeimų nariai išgyvendami stresą, patiria neviltį, ima pykti įsivaizduodami, kad jų gyvenimus tvarko kažkas kitas. Apie **pykčio** proveržio neigiamą įtaką žmogui ir jo pasireiškimą drauge su kitomis emocijomis rašo Izard (2000). Kartu su pykčiu pasireiškia pasibjaurėjimas ir niekinimas. Ši emocijų triada, pasak Izard (2000), gali pasireikšti įvairiose situacijose tapdama barnių ir piktumų rutina gyvenime. Tėvai, kurių vaikai talpinami į globos namus, gali jausti priešišumą sau, kitų žmonių atžvilgiu priešiškai nusiteikę, nes patiria psichologinę nelaisvę. Todėl „nuleidžiamas garas“, tai patvirtina S. Freudo (Gailienė, D., Bulotaitė, L., Sturlienė, N., 2002) asmenybės teorija apie asmenybės funkcionavimą, kaip apie „garo mašinos“ veikimą. Pakalkaitės (2002) teigimu, pykčiu demonstruojama, kad pažeisti įsitikinimai, įprastos taisyklės, o tai būdinga vaikų globos netekusiems tėvams. Klusas (1998) pykčio priežastis vardina glūdinčias poelgiuose, žodžiuose. Navaičio (1989) teigimu, nevaldomas pyktis, pavydas, barniai yra žalingi, jie tampa nusikaltimu ir kartu bausme jų nemokančiam valdyti žmogui.

Tarpusavio santykiuose svarbu išsaugoti orumą- nežeminant vienas kito, nes tai susiję su pavydo formomis ( despotiškas pavydas, pavyduliavimas). Pavydas, nepasitikėjimas artimu žmogumi gali būti tiek tauriausių, tiek ir nežmoniškiausių poelgių priežastimi.

Dėl pykčio protrūkių vėliau patiriamas kaltės ir nerimo jausmas. Ne vienas iš tėvų vėliau teigia, kad gėda prisipažinti kaip audringai išliejo pyktį ant niekuo dėtų žmonių. Finn Skarderud (2001) teigimu, kaip tik **gėdos jausmas**, gali būti individualios psichikos ir kultūros rišamoji medžiaga. Gėda nužymi ribas. Ji vadinama vieninteliu prigimtu moraliniu jausmu. Izard (2000) teigimu, šis jausmas padeda formotis ir palaikyti visuomenei priimtinas normas. Gėdos ir kaltės jausmai eina greta.

**Kaltės jausmas**, remiantis Vasiliauskaite ( 2002), tai viena iš duotybių žmonėms, kurios sudėtinės dalys- gailestis ir suvokimas atsakomybės, kad kažkam padaryta skriauda. Dažnai rizikos šeimos atsidūrusios beviltiškoje padėtyje kaltina visus aplink esančius. Tai pabrėžia ir Johnson (2001), teigianti, kad specialistai susiduria su atviru pasipriešinimu. Sudėtingai susiklosto santykiai žmonių, turinčių skirtingą gyvenimo patirtį ir kultūrą. Daugiausiai nesusipratimų kyla dėl išankstinio šališko nusistatymo. Kita kliūtimi ji įvardina- netinkamą komunikaciją, siejama su skirtingomis socialinio pedagogo ir tėvų, kurių vaikai auga globos namuose, kultūromis. Tėvai gali nesuprasti noro ir pasirengimo padėti. Neturintys paslaugos poreikio, netiki, kad galima pagalba, arba jiems sunku užmegzti santykius su socialiniu pedagogu. Šiems žmonėms būdinga projekcija (Furst, 2000). Johnson (2001) teigimu būtina nustatyti ir stengtis nugalėti tėvų pasipriešinimą, antraip gali nepavykti suformuoti veiksmų sistemos. Pastebėta, kad tėvai, patyrę vaikų atskirtį ima nerimauti sulaukę siūlymo pagalbai.

Izard (2000) teigimu, **nerimo** situacijoje, kai kada žmonės mini išgyvenę gėdos ir kaltės jausmą. Kurie įtakoja jų socialinius tarpusavio santykius, somatinę būseną, mintis ir elgesį, sugebėjimą visą tai priimti. Žmonės nerimą apibūdina kaip: negerą nuojautą, jaudulį, neramumą. Vidinio nerimo kankinamas žmogus nesugeba atlikti kasdienių darbų, teigia Lange- Ernst (2002). Nepakeliama įtampa, kurios žmogus gali neišlaikyti, veda į depresiją- kai normalus laiko pojūtis pradingsta, kartu ir viltis, kad tokia nepakeliama, depresinė būseną bei neviltis kada nors baigsis. Greta būsenų, susijusių su žmogaus asmenybe, mus kasdien kankina baimės jausmas sąlygotas socialinės aplinkos- būti nepripažintais, neįvertintais, sukritikuotais ar nepagerbtais.

**Vienatvė** - terminas taikomas žmogui, kai šis yra atskirtas nuo kitų žmonių savo noru arba susiklosčius aplinkybėms. Vienatvė nepainiotina su vienišumu, kuomet žmogus emociškai jaučiasi atskirtas, nors yra apsuptas žmonių (<http://lt.wikipedia.org/wiki/Vienatv%C4%97> ). Navaičio (1989) teigimu, prieštaringi santykiai šeimoje išmoko žmones slėpti savo jausmus ir mintis dėl drovumo ir kartu išdidumo. Reikia nepažeisti žmogaus visuomeninių poreikių pusiausvyros,

priešingu atveju žmogui gresia vienatvė. Archiatis, Vogt (2000) teigia, jog žmogaus užsisklendimas, jo atsiskyrimas demonstruoja praradimą bet kokio tiesioginio ryšio su dvasiniu pasauliu.

**Nesupratimo barjerai**, remiantis Navaičiu (1989), atsiranda esant skirtingiems temperamentams. Priešingybės traukia viena kitą, bet būtina nepažeisti pusiausvyros. Partnerio vertinimas- viena iš svarbiausių darnos šeimoje sąlygų, bet to nepakanka, būtina gerai vertinti ir pačiam save. Skujienė, Steponėnienė (2007) atkreipia dėmesį, kad vyras bendravimą su moterimi priima kaip tam tikrą kovos formą, todėl sunku bendradarbiauti. Neigiami santykiai kyla, kai moteris pamiršta moteriškumo esmę ir pradeda mėgdžioti vyrą. Šeimose, kuriose tėvų tarpusavio santykiuose vyrauja grubumas, cinizmas, abejingumas, nepasitikėjimas arba abipusė nepagarba, vaiko emocijos įgauna liguistų bruožų- vienišumo jausmas, pagieža, nepasitikėjimas žmonėmis, tai stresinės situacijos šeimos santykiuose požymiai, kurie iškreipia besiformuojančios asmenybės idealų pasaulį.

Dažna konfliktų priežastimi- **socialinių įgūdžių neturėjimas**. Leliūgienė (2003) teigia, kad dauguma motinų iš asocialių šeimų yra žemo intelektualinio lygio, retai kuri yra įgijusi profesiją. Socialinių įgūdžių stoka trukdo joms tinkamai pasirūpinti savo vaikais, šeima. Iš čia kylantys tėvų bėrimai, abipusė antipatija traumuoja vaiko psichiką. Vykstant nuolatiniams konfliktams, susiaurėja ar visai išnyksta galimybės realizuoti vaiko emocinius poreikius, brendimą. Pastebėta (Titarenka, 1980), kad besikivirčijantys tėvai arba neturi laiko vaikams ir jų neprižiūri, arba vaikas tampa jų konfliktų „argumentu“, interesų auka. Konfliktuojantys tėvai nepajėgūs kontroliuoti vaikų elgesio ir daryti jiems įtaką. Tėvams negarbingais būdais kovojant dėl įtakos vaikams, nuteikiant juos prieš vieną iš tėvų, vaikams padaroma didelė žala- jie mokomi klastos, nes tėvai analizuodami tarpusavio santykius, palieka vaikus likimo valiai, neprižiūri, nekontroliuoja jų. Socialinių įgūdžių neturėjimas turi įtakos šeimos gyvenimo kokybei, jos veiklos organizavimui. Dalis rizikos šeimų veda pasyviu gyvenimo būdą, kas įtakoja tarpusavio santykiuose nuobodulio atsiradimą.

Gustainienė (2007) teigia, kad **nuobodulys** aktualus šių dienų reiškinys. Nyki, bedvasė aplinka stingdo gėrio ir grožio mintį, neleidžia visapusiškai atsiskleisti asmenybei. Žmogus tokioje aplinkoje praranda natūralų ryšį su dvasinių orientyrų ištakomis. Šiuolaikinio žmogaus pasaulyje daug nežinios, sumaišties. Taip atsitiko dėl to, kad pakito žmogaus požiūris į dvasios vertybes, į save ir kitus, aplinką, daiktus.

**Siekimas keisti partnerį, manipuluoti kitais** atsispindi Skujienės, Steponėnienės (2007) teiginiuose apie vyro dominavimą žmonijos istorijoje. Jis griežtai kontroliavo, saugojo, reikalavo iš moters ištikimybės pasitelkiant prievartą grasinimus, žeminant jos orumą. Abipusė baimė ir nepasitikėjimas labai paveikė abiejų lyčių santykius. Ryšių glaudumas rėmėsi tik moters paklusimu vyrui, kaip aukštesnei būtybei. Dažnoje rizikos šeimoje vyrauja nuostata, kad vyras- valdovas,

moteris- tarnaitė. Remiantis Greenberg ir Cohen ( Lemme, 2003) teisingumo teorija, nelygiaverčiai santykiai šeimoje kelia nepasitenkinimą pasireiškdami per siekimą manipuliuoti kitais. Vengdami neigiamų pasekmių, stengdamiesi kaip nors prisitaikyti prie nepalankios situacijos, žmonės priversti meluoti, išsisukinėti, veidmainiauti. Ilgainiui tai tampa vienintelėmis priemonėmis tikslui pasiekti. Albisetti (2000) teigia, kad valdingumas šeimoje dažnai slepiasi po nuolatinio derėjimusi, sandorių sudarinėjimu. Nepasitikint, esant giliam nevisavertiškumo kompleksui trukdoma kitam laisvai tobulėti. Nekorektiški, konfliktiniai santykiai šeimoje naikina abipusę meilę. Albisetti (2000) teigia, kad noras susirasti panašų į save partnerį, rodo, jog bijoma bendrauti, diskutuoti, mylėti. Pasak Titarenkos (1980), tėvų netinkamas elgesys ir požiūris į aplinkinius tampa tuo santykių modeliu, pagal kurį vaikas užaugęs orientuosis šeimoje ir visuomenėje. Anot James, Friedman ir Matthews (2007) ypatingai svarbu rizikos šeimose, kai vaikai patalpinami į vaikų globos institucijas, atkreipti dėmesį į sudėtingą jų prisitaikymo procesą. Kai vaikas neturi galimybės išsakyti savo jausmų, patirtų emocijų, tai ateityje gali turėti elgsenos problemų.

**Susvetimėjimas** dažnas reiškinys rizikos šeimose, žmogus jaučiasi vienišas, atstumtas, izoliuotas, praradęs savo tapatumą. Tarpusavio santykiai supriešinti, jaučiamas tam tikras atsiribojimas (Kučinskai, 2000). Nepadedą šeimyniniams santykiams ir sutuoktinių tylėjimas. Albisetti (Skujienė, Steponėnienė, 2007) teigia, kad tylą gali būti suprasta kaip baudimas ar kaukė slepianti nesugebėjimą bendrauti, šeimyninės tikrovės baimę, įsipareigojimų trūkumą. Toks bendravimas neigiamai veikia tarpusavio santykius- žmonės susvetimėja. Remiantis Mažeikiu (2001), individo socialinis susvetimėjimas įveikiamas saviugdos, kritikos ir savikritikos, savisocializacijos procesais. Susvetimėjimas turi įtakos **išdavystei** šeimoje. Albisetti (2000) teigia, kad, nesantuokinių ryšių priežastis- savęs negerbimas, netinkamas savo asmens vertinimas. Išdavystės priežastys glūdi šeimoje egzistuojančių problemų neigime, nuolatinuose nusivylimuose ir kritikoje iš partnerio pusės, menkavertiškumo jausme. Ją gali paskatinti ir lytinis malonumas, senatvės ir mirties baimė, nuobodulys ar per didelė priklausomybė, nesugebėjimas priimti kito, kerštas bei patyčios, kito neištikimybė. Nesantuokiniai ryšiai nepadedą spręsti problemų, o tik nutolina partnerius vieną nuo kito. Išdavystė kursto nerimą ir stresą, atima savigarbą, suardo asmens vientisumą, riboja laisvę, neleidžia tvarkyti savo gyvenimą.

Nors Bajoriūnas (1997) teigia, kad asocialiose šeimose santykiai yra kitokie nei mums įprasta, tačiau remiantis James, Friedman, Matthews (2007) mintimis, per šių šeimų narių išsiskyrimą ir jų lydintį liūdesį ir ilgesį galima atskleisti šeimoje vyravusius teigiamus tarpusavio santykius.

**Šeimų narių, kurių vaikai patenka į globos namus, psicosocialinė situacija įtakoja teigiamus santykius.** Rizikos šeimų nariai- tėvai, kiti artimieji, kurių vaikai gyvena globos namuose išgyvena ir teigiamas emocijas. Kurios prasideda perėjus Lindemano (cit. Gailienė, Bulotaitė,

Sturlienė, 2002) aprašytas psichologinės krizės keturias fazes: **šokas, reakcijos fazė, kulminacija, pabaiga.**

**Palengvėjimas** pastebimas pabaigos fazėje, nesvarbu- pozityvi ar negatyvi. Jei krizė įveikiama sėkmingai- tai atsigavimo, susitaikymo su savo dalia stadija- grįžta savo vertės pajautimas, nusistovi asmeniniai santykiai, imamasi įprastinės veiklos. Kilus krizei laiku suteikta pagalba daliai žmonių tampa apsauga nuo daug sunkesnių problemų- depresijos, alkoholizmo, savižudybių. Žmonės visas pagalbos formas su noru priima, nes tai teikia palengvėjimą. Palengvėjimas tėvams, patalpinus vaikus į globos namus, ateina panašiai, kaip ir vaiko netekties (mirties) atveju. Lemme (2003) remdamasis tyrimais teigia, jog dauguma žmonių sunkiai suvokia, kad netektis gali atverti naujas galimybes asmenybės augimui. Tik atėjus atsigavimo fazei, remiantis Hansen (cit. Lemme, 2003) ateina ir tam tikras palengvėjimas. Be išsikalbėjimo neateis palengvėjimas, nes pastarasis mažina psichinę įtampą. Tik ar kiekvienas iš rizikos šeimos tėvų, kitų artimųjų, kurių vaikai patalpinami į globos namus, turi galimybę ?

**Meilė-** stiprus, palyginti pastovus prisirišimo, palankumo, atsidavimo kitam žmogui jausmas, tai teigiamas emocinis ryšys. Reiškiasi troškimu nuolat kontaktuoti su mylimu objektu, atsidavimu ir net pasiryžimu aukotis. (Psichologijos žodynas, 1993). Remiantis Šalkauskiu (1992), tėvų pedagogika daro poveikį tuomet, kai tėvai vaikui- autoritetas. Remiantis Giddens (2005), Albisetti (2000) teiginiais, mylėti kitą žmogų- tai iš tikro norėti to, kas jam geriau, bet ne to, ką įsivaizduojame jam esant gėriu. Reikia priimti savo bei savo partnerio silpnybes, siekti, kad atsiskleistų gerosios pusės ir tarpusavio santykiai pagerės. Meilė nėra pastovi, nuolatinė, visada stipri jėga. Ją reikia puoselėti ir stiprinti žodžiais, lipšnumu, pagyrimu. Remiantis Skujiene, Steponėniene (2007), siekiant abipusės pagarbos, privalu kritiškai pažvelgti į save ir užsiimti saviugda, nes vaikų charakterio savybės įpročiai, elgsena, mąstymas, pasaulėžiūra priklauso nuo tėvų elgesio iki ir po vaiko gimimo. Svarbiausia sąlyga- tėvų tarpusavio meilė ir kūdikio gimimas iš meilės, nes tėvai ugdo vaikus, tuo pat metu šie ugdo tėvus. Vaikai- tėvų veidrodis, kuris dažnai objektyviai atspindi emocinę ir dorovinę šių santykių pusę. Tai pastebėjo dar Hėgelis.

**Pasiaukojimas** eina greta su meile. Pasiaukojimas- išvaduoja mus iš susirūpinimo savimi, savo karjera, garbe; verčia mus užmiršti save ir rūpintis kitais. Bronušienė (2005) teigia, kad žmogaus ugdymas- neįmanomas be pasiaukojimo. Pasiaukojimas- ne susitaikymas su blogiu, tai to blogio išgyvenimas, jo pažinimas tam, kad pamatytume paslėptą gėrį. Vaitoška (2007) teigia, kad žmonės savo prigimtimi yra egoistai, todėl jie iš santuokos, šeimos linkę daugiau gauti nei duoti. Gyvenimas šeimoje, tai kaip auka, nes gyvenimas drauge, reikalauja dalies savęs, nuolatinio derinimosi. Pasiaukojimas šeimoje- kai daugiau laiko leidžiama kartu ir bendraujama tarpusavyje.

Vaitoškos teigimu (2007), pasiaukojimo situacijoje kai išskyla pasirinkimo klausimas tarp mėgstamo užsiėmimo ir buvimo kartu, prioritetas turi būti teikiamas būti kartu.

**Ištikimybė** išsaugota prievarta, mažai vertesnė už neištikimybę,- teigia Rochefoucauld'as (cit. Navaitis, 2006). Skujienė, Steponėnienė (2007) pritaria, kad nuo valios raiškos, priklauso ištikimybė. Remiantis Navaičio (2006) tyrimais, partnerio kontrolė praverčia tik trumpam laikui. Smurtas ne tik neapsaugo nuo neištikimybės, bet netgi ją skatina. Navaičio (2006) teigimu yra tik du veiksniai, kurių tvirtą sąryšį su ištikimybe patvirtina ir moksliniai tyrimai, tai: 1. Gyvenimo draugu ar drauge reikia rinktis tą, kuris (-i) yra kilę iš darnios šeimos- išvengusios neištikimybės bei skyrybų; 2. Gyvenimo draugu ar drauge reikia rūpintis ir jį/ ją mylėti.

**Džiaugsmas.** Kepleris, Veberis (1997), Izard( 2000), džiaugsmą vertina kaip gyvenimo jėgą, leidžiančią žmogui pasijusti svarbiu, tai pozityvus žvilgsnis į pasaulį ir save, svarbiausias sveiko gyvenimo reiškinys. Jis artina žmones, skatina palaikyti ryšius. Džiaugsmas naudingas darbams- padeda lengviau pakelti vargus, suprasti jų sunkenybes. Jis išlaikomas tik turint griežtą pareigos jausmą ir valios pastangomis pažabojus aistras. Keplerio (1997) supratimu reikia džiaugtis kiekvienu mažu džiaugsmu, nes užtikrinamas pastovumas. Emocinis džiaugsmas (Izard, 2000) turi svarbią socialinę, pozityvią reikšmę ne tik formuojantis prisirišimo jausmui tarp tėvų ir vaikų, bet įtakoja ir suaugusio žmogaus tarpasmeninius santykius. Džiaugsmą keliantis bendravimas įtakoja pasitikėjimą žmogumi. Patirti džiaugsmą realizuojant save, anot Keplerio (1997), Izard (2000), trukdo: 1) paviršutiniški žmonių santykiai, per daug hierarchijos juose. 2) Socialinių institucijų sudaromos kliūtys- taisyklės, instrukcijos, per didelė kontrolė, nepasitikėjimas žmogumi, žeidžia jį, stabdo aktyvumą ir iššaukia pasyvumą.

**Darna** nuo džiaugsmo neatsiejama. Remiantis Navaičiu (1989), partnerių darna šeimoje pasireiškia draugiškai, nuoširdžiai bendraujant, toleruojant artimą žmogų, pernelyg jo nekritikuojant, pastebint teigiamus bruožus, skatinant jo asmenybės tobulėjimą. Jos siekiama geranoriškai apsvarstant vienas kito temperamento savybes, charakterio bruožus ir juos derinant bei reguliuojant. Jos kūrimas šeimoje, padeda asmenybės tobulėjimui ir saviraiškai. Skujienės, Steponėnienės (2007) teigimu, šeimos darna priklauso nuo partnerių savigarbos- nei sau, nei kitiems neleidžia savo akivaizdoje negarbingai elgtis. Šeima tarsi užuovėja- kur partnerių savigarba gražinama, jei dėl išorės priežasčių buvo menkinama. Šeimos santykiai nuolat puoselėjami, kad neįsipintų neigiami bendravimo periodai. Navaitis (1989) pabrėžia, kad psichologinė darna kuriama ir priklauso nuo partnerių charakterio, sugebėjimo derinti visuomenės ir šeimos priedermes, psichologinių- pedagoginių gabumų, išprusimo.

**Pasitikėjimas kitais,** remiantis Skujiene, Steponėniene (2007)- paremtas tikėjimu kito žmogaus garbe ir sąžine. Šeimoje svarbus taktiškas atvirumas. Žemaičio (cit. Skujienė,

Steponėnienė, 2007) teigimu, tai yra abipusis ryšys. Pasitikėjimas žmonėmis ateina palengva ir yra dorovinė vertybė sukelianti dvasinį saugumo jausmą. Teisingumo teorija (Greenberg ir Cohen) (cit. Lemme, 2003) remiasi prielaida, kad žmonės siekia palaikyti lygiaverčius ir teisingus ryšius, kurie kelia pasitikėjimą. Eriksono teorija teigia, kad ankstyva patirtis turi ilgalaikį poveikį, nusakanti esminio motinos ir kūdikio ryšio įtaką pasitikėjimo raidai, socialinei elgsenai. Eriksonas (cit. Lemme, 2003) aprašo psichosocialinę “intymumo arba vienatvės“ krizę, pabrėždamas artimų ryšių reikšmę, jų kokybę. Jis išsivysto plečiant socialinę sąveiką ir formuojant ryšių tinklą (palydos modelis), kuriame bus teikiama abipusė parama. Palaikomų ryšių kokybė ir pobūdis priklauso nuo aplinkos ir nuo partnerio savybių. Pagal Bloys ir Wood, visiems artimiems ryšiams didelę reikšmę turi pasitikėjimas. Ypatingai- draugystei, kurią Sapadin (cit. Lemme, 2003) lygina su šeimos ryšiais. Bendravimas su draugais teikia pasitikėjimą, jausmą, kad esi gerbiamas, priimamas, išlaisvina spontaniškumą. Draugai būdami panašūs tarpusavyje, užtikrina teigiamas šio ryšio savybes, daro teigiamą įtaką psichologinei gerovei. Tuo tarpu šeimos nariais pasitikima, kai reikalinga reikšmingesnė ir ilgalaikė pagalba. Ryšiai su jais užtikrina abipusę skirtingų kartų paramą. Aizenberg ir Treas (Lemme, 2003) aprašo Cantor hierarchinį socialinės paramos modelį, pagal kurį pirmenybė visada teikiama šeimos nariams. Pastebėta, kad asmenų, nepalaikančių arba turinčių silpnus ryšius su šeimos nariais, psichologinė gerovė yra žemesnė.

**Nuoširdumas.** Albisetti (2000) atkreipia dėmesį į šeimoje lemiamą sugebėjimą išklaudyti. Būtent šeimoje žmonės privalo kalbėti aiškiai, norint būti suprastais. Skujienė, Steponėnienė (2007) teigia, kad partnerių buvimas kartu yra įmanomas tik gerbiant ir vertinant vienas kitą. Bendrauti, mylėti, o tuo labiau kurti gyvenimą galima tik su savęs vertu žmogumi. Abiem partneriams būtina garbė, savigarba ir orumas. Aristotelis (1990) pabrėžia dorybių svarbą žmonių santykiams. Būdo dorybes, iš kurių viena- nuoširdumas- reikia ugdyti ir auklėti. Kad subrendęs žmogus nedarytų nieko, dėl ko reiktų gėdytis. Šalkauskis (1992) išskiria tris sąlygas doriniam asmenybės ugdymui- tėvų dorumą, vaiko pagarbą tėvams ir pasitikėjimą jais, gimdytojų sugebėjimą ugdyti dorovines vaiko savybes bendraujant su juo. Remiantis Navaičiu (1989), Izard (2000), nuoširdumas atsiskleidžia per išgyventas emocijas ir tai gali pasireikšti tiek verbalinėje, tiek neverbalinėje kalboje.

**Toleravimas artimo žmogaus. Asmeninių neigiamų emocijų valdymas.** Skujienė, Steponėnienė (2007) teigia, kad toleravimas imanomas kuomet žmogus esti sujaudintas, supykdytas, priverčiamas kentėti artimo žmogaus kitoniškumą. Tada atsiranda prielaidos tolerancijai. Tolerancija iš kiekvieno partnerio reikalauja stiprios valios ir savitvartos. Tai pirmas žingsnis pripažįstant žmogų, toliau seka pagarbą. Siekdami tikslo nuolat kovojame su pačių neigiamais jausmais, stengiamės įveikti kitų žmonių netobulumą, nepalankias aplinkybes, ribotas



materialines galimybes ir pan. Gyvenant šeimoje neišvengiama nesusipratimų, todėl būtina išmokti valdyti neigiamas emocijas, kurios valdomos valios pastangomis ir minimos Skujienės, Steponėnienės (2007) darbe - savitvarda, kantrybė, racionalus emocijų vertinimas, savęs pažinimas. Neigiamos emocijos blogina gyvenimo kokybę, todėl jas reikia įveikti suvokiant, kad kiti dėl to nekalti ir mokėti jas pastebėti ir įvardyti pasirenkant tinkamą laiką ir vietą. Tarp rizikos šeimų dažnas atvejis, kai nesugebama valdyti emocijų.

**Individualybė-** *individo psichikos savitumas, unikalumas. Reiškiasi individo temperamento, charakterio bruožais, interesų poreikių ir sugebėjimų, suvokimo procesų ir intelekto savybių savitumu. Žmogaus individualybės susidarymo prielaida yra anatomiciniai ir fiziologiniai duomenys, kurie auklėjimo procese keičiasi ir lemia didelę individualybės apraiškos įvairovę.* (Psichologijos žodynas, 1993). Individualybė – nepakartojamų kiekvieno individo fizinių, psichinių ir socialinių skirtumų raiška. (<http://www.vsv.lt/mokymas/Edukologijos/1449.html>)

Bendraujant su rizikos šeimų nariais kartais stebima ir **pusiausvyros būseną (homeostazę)** (Psichologijos žodynas, 1993)- **tai abejingumas.** Fensterheim (cit. Gabnytė, 1995) teigimu, visuomenė moko mus elgtis neatitinkančiais garbingų tikslų būdais. Daugelis žmonių nenutuokia apie vidines savo galimybes. Patikėję, kad yra blogi, jie išmoksta netinkamai elgtis, sunkiai reiškia savo emocijas. Tokie žmonės nekontroliuoja savo gyvenimo, juos užvaldo netikrumas- jie nuolankiai užima neįsitvirtinusios asmenybės poziciją. Psichologijoje šie žmonės vadinami užslopintomis asmenybėmis. Neįsitvirtinusi asmenybė dažnai neįtaria, kad jos problemos yra emocinio pobūdžio. Savo neveiklumą ir baimę teisina. Žmogus nepatiria sėkmės, nejaučia poreikio plėtoti santykius su aplinkiniais, nepajėgia tobulėti ir dėl to sielvartauja. Pasyvus asmuo laukia savo norų išsipildymo, aktyvus- siekia, kad jie išsipildytų. Krikščiūno (1997) teigimu silpnųjų nervų žmogui stresas gali sukelti neviltį ar abejingumą viskam, ypač kai asmenybė stokoja emocinės pusiausvyros ir nesugeba patenkinti savo poreikių. Krikščiūnas (1997) ir Suslavičius (2000) savo darbuose teigia, kad neįsitvirtinimas, pozicijos neapgynimas pažeidžia žmogaus prestižą. Pasyviojo žmogaus gynyba iš esmės reiškia tendencingą nenaudingos sau informacijos pertvarkymą, t.y. racionalizavimą. Pagrindiniai neįsitvirtinančio asmens gynybos būdai yra: 1) Žalos sau neigimas- “nenoriu kelti triukšmo dėl nieko“. Taip sumenkinama situacija, kurioje žmogus patyrė pralaimėjimą. 2) Taikaus įvaizdžio kūrimas- taip pateisinamas savo silpnumas. Čia pyktis ir pagieža- prislopinti. 3) Nepritavimo baimė- tylą. Tyla nebūtinai yra sutikimo, gali būti ir priešiško paklusimo, ir baikštumo ženklas. 4) Toks gyvenimas, nieko nepadarysi- aklas susitaikymas su bet kokiais trūkumais. Šitaip pateisinamas neveiklumas ir nuvertinamas bendravimo partneris. Žmogaus būklė negerėja, kadangi jis ir toliau neatsisako žalingų įpročių, nesistengia savo būklės gerinti ar neturi galimybių tai daryti (Krikščiūnas, 1997).

#### 1.4. Šeimyninių santykių reikšmė vaiko psichosocialinės raidos aspektu

Skujienė, Steponėnienė (2007) teigia, kad psichologinis klimatas priklauso nuo moterų ir vyrų santykių, nes kiekvienas jų atlieka savo socialinį vaidmenį. Tarpasmeniniai santykiai geriausiai atsiskleidžia šeimyniniame gyvenime. Gyvenant šeimoje ir vyksta nuolatiniam dialogui realizuojasi asmenys. Albisetti (2000) atkreipia dėmesį, kad geri poros santykiai yra nukreipti į vystymąsį, abiejų sutuoktinių augimą. Remiantis Titarenka (1980), šeima nėra „vienalytė“, ji- sudėtinga struktūra sudaryta iš amžiaus, lyties, išsilavinimo įvairovės, kas įtakoja geresnį vaiko psichinį ir emocinį vystymąsį, leidžia jam visapusiškiau reikštis, plėsti intelektualinį akiratį. Todėl santykiai šeimoje nėra vienpusiai, jie visada abipusiai. A. ir N. Obozovų (cit. Navaitis, 1989, p.197) teigimu galima išskirti keturis santykių lygius: 1-psichofiziologinį, kuris pasireiškia seksualiniais gyvenimo ir seksualiniais kontaktais; 2- psichologinį- pasireiškiantį per bendravimą, psichologinį šeimos klimata, šeimyninius konfliktus; 3- socialinį- psichologinį, kuriame atsispindi šeimyninių pareigų pasiskirstymo problemos, šeimos gyvenimo sankloda; 4- sociokultūrinį- savitarpio supratimas, gebėjimas bendrauti, partnerio tikslų bei vertybių paisymas. Kaip teigia Navaitis (1989, p. 10), „šeimos santykių raida- prieštaringas procesas“. Dar neseniai ūkiniai- ekonominiai santykiai- būrė į vieną būrį visus jos narius nepriklausomai nuo amžiaus ir lyties. Šiandien šeimyninių santykių centras persikėlė į socialinius ir psichologinius, labiausiai paliesdamas dorovinius santykius. Skujienė, Steponėnienė (2007) pastebi, kad šių laikų jaunimas ne visada supranta vyro ir moters socialinius vaidmenis. Lyčių santykiai labai supaprastinami, stokojama pagarbos vienas kitam. Remiantis Titarenka, (1980) atsakomybės jausmas turi reikštis kaip jausmų savitvarda ir savikontrolė, pedagoginis taktas, dėmesys auklėjamajam. Matulienės teigimu (1997), santuoka ir šeima atlieka emocinio stabilumo funkciją- parodo meilę ir rūpestį, galimybę priklausyti kažkam, kas gali patarti. Jos teigimu, šeima atlieka išbaigtą emocinę funkciją. Ji daug talkina visuomenei, būtent socializuodama ir paruošdama gyvenimui visuomenėje jos piliečius. Visuomenė daug reikalaujama iš šeimos, pati per mažai jai teikia pagalbos, kuri yra specifinė. Dažniausiai visuomenė remia rizikos šeimas, kurios beveik neužsiima savo vaikų socializavimu. Vaiko psichinio ir dorovinio brendimo metu konfliktai, stresinės situacijos šeimoje yra vienas iš pagrindinių faktorių, deformuojančių ir žalojančių jo dvasią. Šios situacijos tik išryškina vaiko psichines bei emocines anomalijas.

Kad ir kokios socialinės padėties šeima būtų, vaikai visada bus šeimos jungtis. Šeimos narių bendravimo rezultatas yra tarpusavio santykiai, kuriuos gali įtakoti interesų bendrumas ar jų nebuvimas, šeimos narių ryšiai su visuomene, jų užimama padėtis šeimoje. Anot Titarenkos (1980), sudėtinga santykių tarp šeimos narių atmosfera, jos emocinis pagrindas yra labiausiai brangintina ir puoselėtina auklėjimo šeimoje ypatybė. Šeimyniniai santykiai, jų turinys- tarsi specialus

auklėjamas faktorius. Santykiai tarp sutuoktinių, tėvų ir vaikų santykiai turi ypatingą reikšmę vaiko auklėjimui: esant konstruktyviems- šeima išauklės dorą, sąžiningą, gerą žmogų, jei šeimoje destruktivūs santykiai- pasekmės gali būti liūdnos. Šeimyninių santykių stabilizacijos problema glaudžiai susijusi su asmenybių, sudarančių šeimą, kultūriniu ir intelektiniu lygiu, atsakomybės, pareigos, garbės, orumo jausmais. Tik stiprūs moraliniai saitai gali padėti stabilizuoti šeimą.

Remiantis James, Friedman, Matthews (cit. Skujienė, Steponėnienė, 2007), vaikų santykiai su aplinkiniais yra individualūs ir unikalūs. Vaikams svarbu atsargiai padėti atskirti, kas yra neužbaigta jų santykiuose su artimais žmonėmis. Didžiausias galimas pavojus, remiantis šiais mokslininkais, yra tas, kad galima įteigti savąją santykių interpretaciją, nes vaikai imlūs išpūdžiams. Pasak Titarenkos (1980) girtavimas, neigiamos tėvų vertybinės orientacijos, taip pat neištikimybė, žema dvasinė kultūra, šiurkštumas, egoizmas, gobšumas ir pan. gali būti visų šeimynos dramų, konfliktų priežastys, bet gali būti ir jų padariniai. Bet koku atveju tėvai kuria tokią šeimos aplinką, bendravimo stilių, kuris prisideda prie neigiamų vaiko emocijų, vertybinių orientacijų, charakterio, valios formavimosi. Tai pastebi ir Martin, Ross (cit. Žukauskienė, 2006), teigiantys, kad konfliktai dažniau pasireiškia brolių ir seserų santykiuose vaikystėje. Vyresnieji vaikai dažniau inicijuoja priešišką nusiteikimą. Gully, Patersonas (cit. Žukauskienė, 2006) remdamiesi atliktais tyrimais, teigia, kad vaikų tarpusavio konfliktai asocialiose, nedarniose šeimose yra pagrindas mokytis agresyvaus elgesio.

Todėl būtina atkreipti dėmesį į **prieštarigus- užkoduotus santykius** ( jie gali tarpusavio santykius veikti tiek teigiama, tiek neigiama linkme), kuriuos svarbu teisingai įvardinti.

Anot Albisetti (2000), tikras **bendravimas** galimas, kai partneriai eina psichologinio ir dvasinio augimo keliu. Patariama geriau kalbėtis apie priežastis, problemas negu apie kaltes. Svarbu atmesti priekaištus, kerštą negrįžtamai, kadangi bendravimas nėra pasyvus buvimas, bet daugelio pokalbių, bendros veiklos vaisius. Tad reikia ieškoti to, kas jungia, o ne skiria. Jei šeimoje nesiseka pasidalinti skausmu, abejonėmis, nusivylimais, neįmanoma dalytis nė meile, intymumu. Grucė (cit.Skujienė, Steponėnienė, 2007) teigia, kad bendravimas šeimoje dėl savo artimų santykių suprantamas kaip bendravimas ugdant asmenybę ir pasireiškia per siekimą palaikyti ar pakeisti šeimos narį: kai šeimos nariai išsako norus, būseną, ketinimus; perduoda žinias apie tikrovę. Anot Steponėnienės (2007), bendravimas kaip bendradarbiavimas padeda suvienyti šeimą, ypač atliekant darbus kartu, padedant vienas kitam, pasišnekučiuojant, pajuokaujant. Bendravimas- kaip dorovinė parama, kai tarpusavio santykiai palaikomi abipuse pagarba, įsipareigojimais, santarve. Nes jei visuomenė mus neįvertina ar nuvertina, šeima mums padeda išgyventi, įgyti pasitikėjimo savimi. Šeima galėtų bendrauti kaip grupė, turinti bendra, kas ją suartina, nes pokalbiai apie bendrus siekius vienija šeimą. Dėmesys šeimoje, tai gebėjimas susitelkti į kito žmogaus išreikštus ir neišreikštus

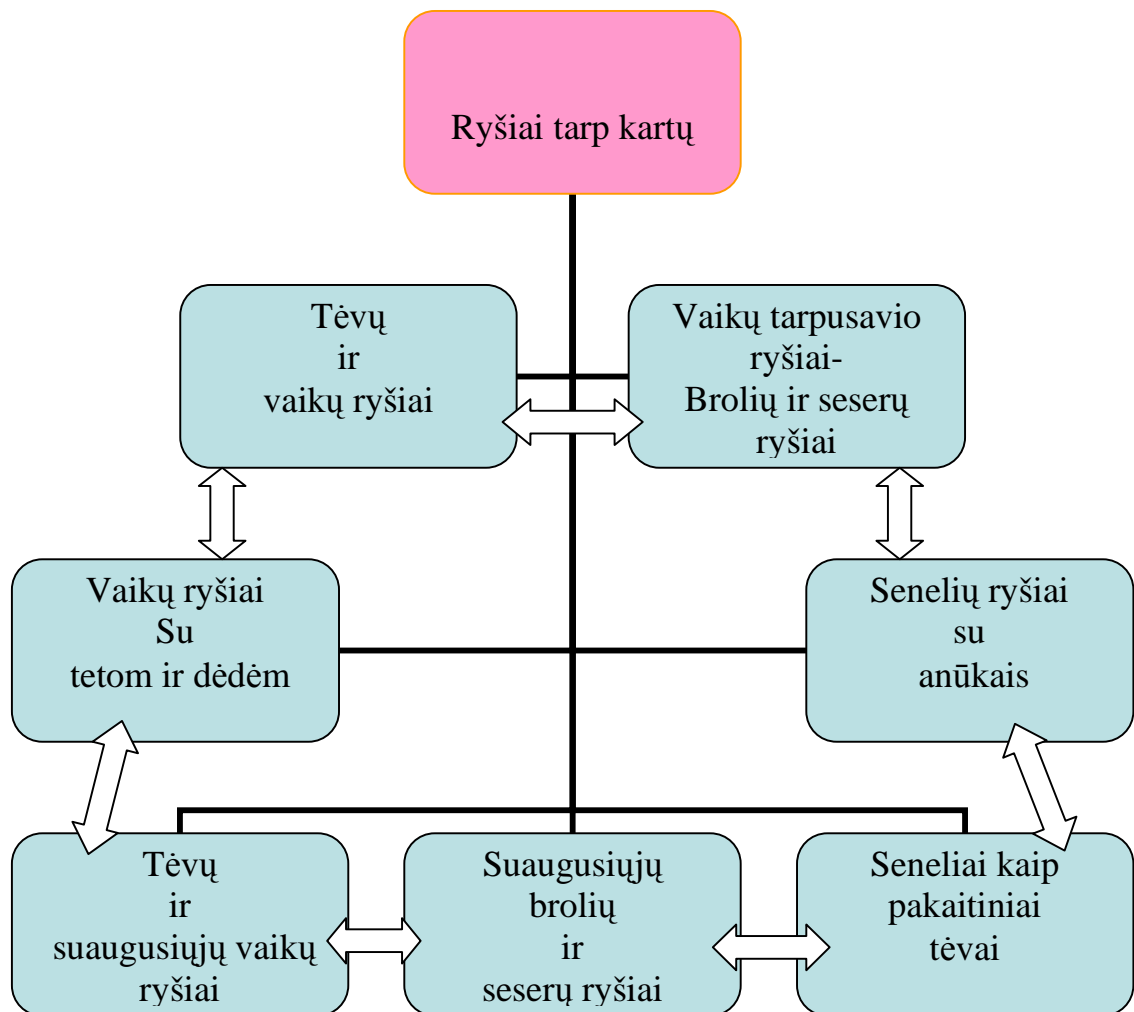
poreikius sugebant išlikti pačiu savimi. Norint siekti šeimoje tarpusavio supratimo reikia kalbėtis su meile ir pagarba. Remiantis Skujiene, Steponėniene (2007), kaip sutuoktiniai save vertina, tokia ir jų bendravimo kokybė.

**Kritika** yra neigiamas vertinimas. Kad jos reiškinys šeimoje būtų veiksmingas, kad nesukeltų prieštaravimų, neįžeistų šeimos narių, turi atitikti tam tikrus reikalavimus. Schutz (cit. Navaitis, 2008) siūlo taisyklę- leidžiančią kitam pasakyti savąją nuomonę ir ją išklaudyti. Deja, ne visi sutuoktiniai ar partneriai išgirsta, ką sako kitas. Tam tereikia atkartoti kito žodžių prasmę ir pasakyti ką manantys. Jei paaiškės, jog mintys ir jausmai suvokti klaidingai, reikia bandyti vėl siekti juos suprasti. Tai padeda geriau suvokti kito lūkesčius, leidžia pajusti tarpusavio artumą, o drauge stabdo pernelyg piktą kritiką. Navaičio (2008) teigimu, kritika turi būti, pozityvi, turėti auklėjamąjį poveikį, kritikuoti reikia elgesį, bet ne patį žmogų; nesiremti iš anksto susidaryta nuomone. Turime išmokti kritikuoti ramiai, neįkyriai, nesikarščiuodami, negrasindami, nemoralizuodami, remdamiesi tik faktais ir logika, o ne emocijomis. Kritikuojant reikia atsižvelgti, kodėl buvo netinkamai pasielgta.

### **1.5. Šeimos, kurių vaikai auga VGN, ryšių stiprinimo galimybės (teorinio modelio konstravimas)**

Vaikams naudinga augti šeimoje, kadangi yra galimybė palaikyti ryšius tarp kartų. Tai akivaizdžiai demonstruoja šeimos ryšių modelis, sudarytas remiantis Lemme (2003) moksliniais darbais ( 1 pav. ).

Bowlby (1990) teigia, kad pagrindinis veiksnys vaiko protinei sveikatai, yra tai, kad kiekvienas kūdikis ir vaikas turi turėti ilgalaikį, šiltą ir pastovų ryšį su motina ( ar kitu, jį atstojančiu asmeniu) ir abi pusės turi jausti pasitenkinimą ir džiaugsmą. Tai yra žmogiškasis ryšys. Šis abipusis džiaugsmas ir savęs identifikavimas galimas tik tada, kai ryšiai yra ilgalaikiai ir pastovūs. Lyginant net su geriausiomis įstaigomis, šeimos aplinka ir jos siūlomos galimybės suteikia vaiko raidai svarbesnių ryšių ir patirties. Tačiau ne visos šeimos gali suteikti tinkamos gyvenimiškos patirties, nes ne visi tėvai vienodai supranta savo atsakomybę ir pareigas savo vaiko atžvilgiu.



**1 pav. Šeimų, kurių vaikai auga vaikų globos institucijose, šeimos ryšių modelis (pagal Lemme, 2003, p. 298).**

Remiantis Grigutyte, Karmaza, Kemeriene (2004) norint padėti vaikui, būtina įvertinti bendrą šeimos funkcionavimą, kuris apima tiek individualias atskirų šeimos narių, tiek šeimos kaip sistemos funkcionavimo ypatybes. Dubowitz, De Pafilis (Grigutyte, Karmaza, Kemerienė, 2004) remiasi keturiais pagrindiniais šeimos funkcionavimo atributais, kurie apima ne tik tarpusavio santykius šeimoje, bet ir sąveiką tarp šeimos ir platesnės socialinės aplinkos, tai:

- turimos žinios apie vaikų vystymąsi ir tėvystės įgūdžiai;
- šeimos tarpusavio santykiai- kur svarbios ne tik verbalinės, bet ir neverbalinės bendravimo formos, atliekami vaidmenys šeimoje;
- turimi šeimos resursai- ekonominiai, fiziniai, emociniai;
- šeimos ryšiai už jos ribų- išplėstinės šeimos nariai, kaimynai, draugai, mokyklos, darbdaviai, sveikatos priežiūros, religinės institucijos.

Remiantis Grigutyte (2004), šeimos įvertinimui galime naudoti įvairius metodus: neformalų stebėjimą, interviu, genogramas, šeimos ekologinius žemėlapius, anketas ir klausimynus tėvams.

Kaip teigia Matulienė (1997), motina pradeda suvokti tai nuo pirmųjų kūdikio judesių. Tėvas gi tėvystę suvokia tik gimus kūdikiui arba netgi dar vėliau. Tėvystės ir motinystės suvokimas yra savęs identifikavimas su tėvu ir motina, kaip socialine grupe. Ši identifikacija kartu yra ir jos moralinio išsivystymo lygis. Deja, pasitaiko atvejų, kai šeima nesirūpina savo vaikais. Tokie atvejai dažni alkoholikų, visuomenei priešiška nusiteikusių asmenų socialinėse grupėse. Todėl daugelis asocialių šeimų vaikų atsiduria vaikų globos institucijose, tik todėl, kad jų tėvai neturi tinkamo tėvystės ir motinystės suvokimo. Bowlby (1990) teigimu, netinkama socialinio darbo praktika yra atimti vaikus iš blogų tėvų laikinai globai ir neplanuoti jų ateities. Ši neapibrėžta rūpybos ir atsakomybės sistema neskatina ryšių tarp tėvų ir vaikų bei ignoruoja vaiko poreikį būti mylimam ir turėti šaknis šeimoje. Šių šeimų vaikai, neturėdami galimybės išsakyti savo jausmų, pasak James, Friedman, Matthews (2007) neišvengiamai patiria neišbaigtų ryšių sancaupą. Matulienė (1997) teigia, kad ne tik vaikų atėjimas į šeimą yra psichologinė problema, bet ir jų išėjimas taip pat (Matulienė). Anot Bowlby (1990), vietoje mažai padedančios atsakomybės už vaiką, socialinės rūpybos organizacija (pas mus- vaikų teisių apsaugos socialiniai darbuotojai) turėtų padėti tėvams rasti problemos priežastį ir sudaryti veiklos planą ateičiai. Socialiniai pedagogai „apsaugo“ vaikus nuo blogų tėvų, tuo pačiu atleisdami juos nuo atsakomybės, manant, kad vaikui geriau, kai jį prižiūri kiti. Šiuo atveju, jei darbuotojas yra pakankamai subrendęs ir atsakingas, jis pirmiausiai padės tėvams. Greitas ir praktiškas ateities planų sprendimas gali būti neįmanomas, bet jeigu socialinis pedagogas mato, kad ilgalaikė pagalba galima, jis padės tėvams. Tuo atveju tėvams leidžiama dalyvauti vaiko veiklos planavime. Nes jei tėvai paliekami be šios veiklos ilgesnį laiką, jie gali nusišalinti nuo atsakomybės ir pradingti iš vaiko gyvenimo arba atsitiktiniais ir nenumatytais būdais trukdyti. Toks trukdymas yra gana dažnas reiškinys, kai tėvai paliekami nuošalėje arba paliekami vieni spręsti emocines vaikų paėmimo problemas: tėvai jaučia kalbę, taip pat bijo aplinkinių pasmerkimo. Kartais tokioms šeimoms reikalinga socialinė- psichologinė parama, kurią galėtų suteikti socialinis pedagogas išsiaiškinęs socialinį šeimos tinklą ir jį įgalindamas pagalbai. Remiantis Suslavičiaus (2000) teiginiais, šeima yra socialinis tinklas - sistema žmonių, su kuriais asmuo palaiko kokius nors ryšius. Šie žmonės tinkle atlieka įvairius vaidmenis, tad kilus problemai galima tikėtis įvairiapusiškos pagalbos. Socialinis tinklas atlieka „pagalvės“ funkciją, jis- sušvelnina neigiamą aplinkos poveikį. Jo nariai tartum dalijasi krūviu. Kuo didesnis socialinis tinklas, tuo gausesniai žmonių skaičiui tas krūvis tenka. Reikėtų siekti, kad pagalba šeimai ir jos nariams būtų orientuota į šeimos išsaugojimą. Tai duotų geresnių rezultatų nei jos išskaidymas. Todėl valstybė garantuoja vaiko teisę augti savo šeimoje planuodama ir teikdama paslaugas šeimai, kuri patiria sunkumų prižiūradama vaiką. Vaikas iš šeimos gali būti paimamas tik tuo atveju, jeigu išnaudotos visos galimybės padėti tiek šeimai, tiek vaikui. Socialiniams pedagogams svarbu

pasirinkti tokius darbo modelius, kurie būtų orientuoti į šeimos įgalinimą tinkamai rūpintis ir auklėti vaikus. Grigutytė, Karmaza, Kemerienė (2004) remiasi stipriosiomis šeimos pusėmis: šeimos narių augimo skatinimu, šeimos narių pastangų vertinimu ir skatinimu, šeimos pastangos būti kartu per įvairią veiklą, bendrų tikslų turėjimas, skirti pakankamai laiko šeimos gerovė patenkinimui, šeimos vertybės ir įsitikinimai, apibrėžiantys priimto ir pageidaujamo elgesio ribas, į šeimos gebėjimą konstruktyviai spręsti problemas, optimistiškas požiūris net į kylančias krizes, kaip į galimybę augti ir tobulėti; lankstumas ir gebėjimas prisitaikyti prie kintančių aplinkybių; pusiausvyra tarp vidinių ir išorinių šeimos įveikimo bei prisitaikymo resursų. Kurienė (2003) siūlo tokias galimas **pagalbos šeimai formas**, kaip:

1. **Intensyvi pagalba krizinės situacijos atveju**, kuomet tėvai mokomi bazinių vaikų priežiūros dalykų: gebėjimo užtikrinti vaiko saugumą, emocinės paramos teikimo, pozityvių vaiko disciplinavimo priemonių, pykčio kontrolės būdų ir pan. Tokia pagalba gali trukti 1- 2 mėnesius. Jei yra būtinybė, reiktų pasirūpinti medicininės pagalbos, socialinių paslaugų prieinamumu.
2. **Palaikymas ir stebėjimas**. Įveikus krizinę situaciją, šeimai reikalingas tolesnis palaikymas. Tai gali būti apsilankymas 1- 2 kartus per mėnesį, siekiant įvertinti pagalbos plano efektyvumą, suteikti reikiamą informaciją bei įgūdžius: tvarkyti ūkį, susirasti naują darbą, nustatyti vidaus šeimos taisykles.
3. **Specializuota pagalba**. Esant reikalui tai gali būti psichologo konsultacijos ar psichoterapija, naujos profesijos mokymasis, darbo biržos paslaugos, tėvų paramos grupės. ( Kurienė, 2003)

Pagalba turėtų būti organizuota, koordinuota ir apimanti visus šeimos narius.

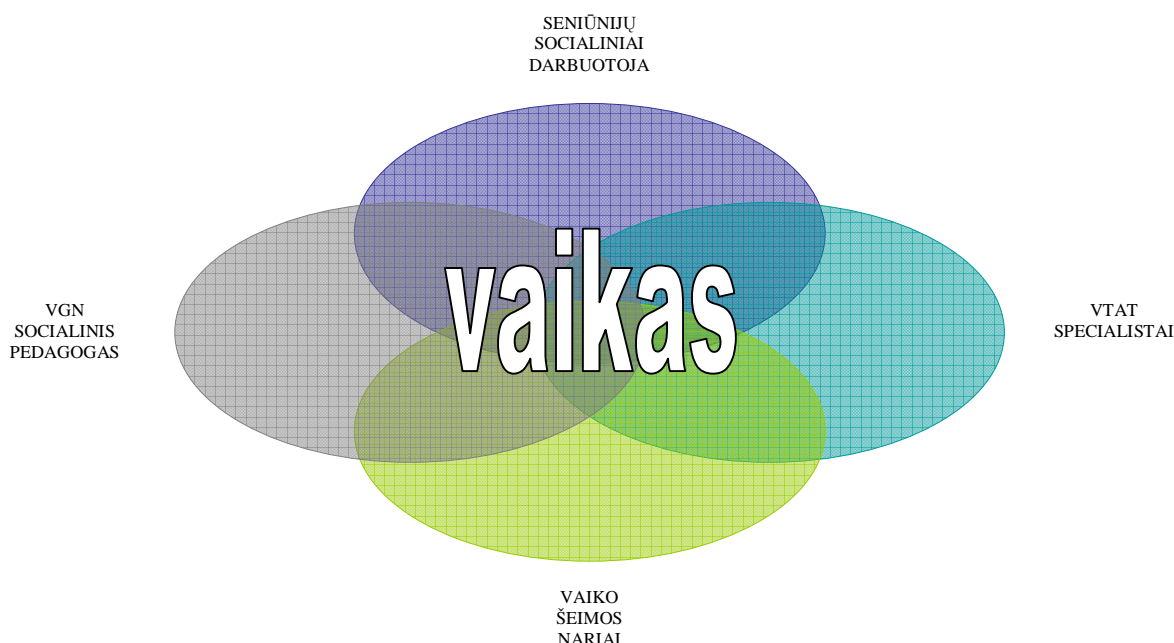
Brazeltonas (1983) savo darbuose akcentuoja ne vien motinos svarbą vaiko gyvenime. Jo teigimu, tėvai (vyrai) turėtų dalintis atsakomybe už vaiko auklėjimą. Tai turėtų būti įteisinta dokumentais. Būtent iš tėvų vaikai mokosi elgesio normų, ypač berniukai. O klasikinės vyro rolės nebuvimas šeimoje gali būti trūkumu ateinančioms kartoms.

Apžvelgiant mokslinę literatūrą apie šeimos narių išgyvenimus, tarpusavio ryšius ir santykius bei jų daromą įtaką žmogaus elgsenai, pastebime, kad santykiai tarp šeimynykščių labai prisodrinti emocijų ir jų išgyventų pasekmių bei išdavų. Tarpusavio santykiai atsispindi palaikomuose ir nutraukuose šeimos ryšiuose. Akivaizdu, kad šeimoje nutraukus vienus ryšius, mėginama juos kompensuoti kitais. Tačiau ne visi palaikomi tarp šeimos narių ryšiai gali pakeisti pačius svarbiausius ryšius- tarp tėvų ir vaikų. Net geranoriški santykiai tarp senelių ir anūkų neatstos pastariesiems tėvų. Todėl būtina ieškoti būdų, kaip atgaivinti trūkinėjančius ryšius tarp svarbiausių šeimos narių, pasitelkiant į pagalbą ne tik socialines institucijas, bet ir palaikant geranoriškus santykius su visais šeimos nariais, kurie bent kiek gali įtakoti šeimyninių ryšių stiprinimą.

## 2 skyrius. VAIKO, AUGANČIO VAIKŲ NAMUOSE, ŠEIMYNINIŲ RYŠIŲ STIPRINIMO GALIMYBIŲ ANALIZĖ

### 2.1. Tyrimo teorinio hipotetinio modelio sudarymo principai, tyrimo organizavimas ir eiga

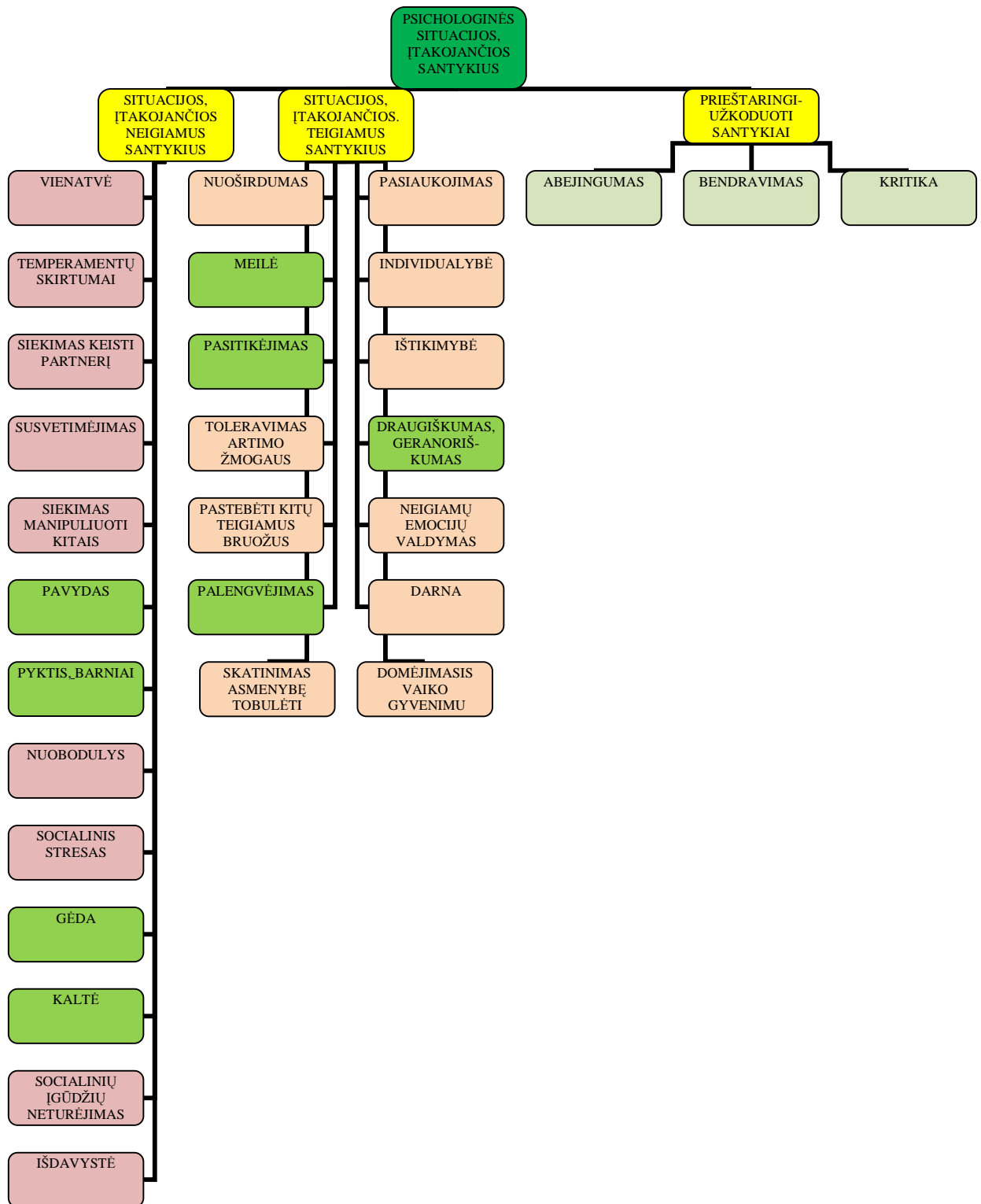
Remiantis mokslo darbų analize (Suslavičiaus (2000), Lemme (2003), Kahn ir Antonucci (2003), Bajoriūno (1997), Schafer (2004), Žukauskienės (2007), Černiaus (2006), Matulienės (1997), Titarenkos (1980), Kurienės (2003), sudaryta schema dalyvių, padedančių stiprinant ryšius, siekiant atkurti sutrikusias šeimos funkcijas (2 pav.).



**2 pav. Ryšių stiprinimo, siekiant atkurti sutrikusias šeimos, kurios vaikai auga VGN, funkcijas, dalyviai.**

Sudarytas šeimos, kurios vaikai auga VGN, ryšių atstatymo teorinis- hipotetinis modelis (pav. 3.). Šiame modelyje išskirti galimi ryšiai tarp šeimynykščių, kurie gali būti tokie pat arba savo raiška artimi tyrime dalyvaujantiems respondentams. Remiantis Obozovais, Navaičiu (1989, 2006, 2008), Titarenka (1980), Izard (2000) įvardintos psichologinės situacijos, įtakančios santykius. 1) Išskirtos situacijos, įtakančios neigiamus santykius, žlugdančios šeimynykščių ryšius; 2) situacijos, įtakančios teigiamus santykius- palaikančios tarpusavio ryšius ir 3) prieštarīgi-užkoduoti santykiai. Pastarieji šeimynykščių ryšius gali veikti tiek teigiama, tiek neigiama linkme, todėl jie buvo išskirti į atskirą bloką.





**3 pav. Teorinis- hipotetinis šeimos ryšių atstatymo modelis pagal Navaitį (1989, 2006, 2008), Izard (2000).**

■ - emocijos; ■; ■ - situacijų išdavos.

## 2.2. Tyrimo metodologinis pagrindas

### Tyrimo metodologija:

Remiantis humanizmo teorija, kuri skelbia, kad atskiro žmogaus atvejo analizė nenusileidžia statistiniams apibendrinimams (Lobanova, 2004), Franklio ir May (2007) egzistencinės krypties teorijomis, bei ekologinių teorijų požiūriu (Bronfenbrenneris, Nasvytienė, 2005) darbui pasirinktas kokybinio tyrimo metodas, kuris leidžia geriau atskleisti mano pasirinktos temos ypatumus. Tyrimas vykdomas remiantis kokybinio tyrimo struktūra pagal Creswell'ą (cit. Luobikienės, 2000). Savo darbe dažnai susiduriu su žmonėmis, iš kurių paimti vaikai valstybės globoje, stebiu jų šeimų tarpusavio santykius, kuriuos negalima išmatuoti skaičiais. Šio metodo pasirinkimą lėmė: mažas respondentų skaičius, maža ir dokumentuotų konkrečių skaitmeninių veiklos rodiklių. Kokybinio tyrimo duomenys gaunami iš praktikos, jie- įvairūs ir realūs, kaip ir gyvenimas. Žmonių jausmai, išgyvenimai, vertybinės nuostatos- subjektyvūs duomenys, galintys turėti daug interpretacijų; juos sunkiau palyginti su kiekybiniais požymių rodikliais. Tiriamasis reiškinys yra labai subtilus, paliečia labai jautrius, susijusius su asmens privatumu klausimus.

Šiuo atveju tiriama šeimyninių ryšių ypatumai, kai vaikai patalpinami į globos namus. Tyrimas natūralistinis, nes vykdomas tėvams, kitiems artimiesiems įprastoje aplinkoje (jiems lankantis pas vaikus), jo trukmė- 12 mėnesių.

Pokalbiai- interviu ( 1; 2a Priedas) vykdomi Radviliškio vaikų globos namuose tarp tėvų ir kitų vaiko šeimynykščių, kurie domisi vaiku, lanko jį.

Kokybinių tyrimų duomenys išreiškiami žodžiais (verbališkai) ir analizuojami loginiu-indukciniu būdu siekiant suprasti šios grupės žmonių tarpusavio santykius, kai vaikai patalpinami į globos institucijas, bei pateikti interpretacinį jų paaiškinimą. Renkant duomenis buvo naudojami pokalbio- atviro tipo interviu (1; 2a Priedas), stebėjimo (10; 10a Priedas) (kaip papildomas metodas), dokumentų rinkimo ir analizės metodai. Iš gautų duomenų sudaryti vaikų, kurie auga vaikų globos namuose, ryšių bei santykių su šeimynykščiais ekožemėlapiai ( 11 Priedas ), atliktos šeimų atvejų studijos ( 11 Priedas )

1. Norint atskleisti šeimynykščių tarpusavio santykius buvo vartojamas **giluminis interviu metodas** (Rupšienė, 2007) (2a Priedas). Jo metu tiriamieji buvo skatinami išsakyti, pasidalinti savo patirtimi. Buvo vykdomas dviem etapais: 1) žvalgomasis- jo metu renkami duomenys apie tiriamą objektą: sandarą, funkcines bėdas. 2) sisteminis- jo metu buvo sudarytas klausimynas, kuris padėjo išryškinti tiriamųjų tarpasmeninius ryšius. Galima buvo lanksčiau vykdyti interviu, pateiktus klausimus paaiškinant, kas padidino tikimybę išgirsti naudingos informacijos apie šeimynykščių tarpusavio santykius. Giluminio interviu klausimynas, nėra traktuojamas kaip dokumentas, kurio negalima keisti ir tobulinti. Interviu

klausimyno pagrindas buvo temos, kurių siekiama išsiaiškinti. Šūmakarienė (Prasauskienė, 2003) akcentuoja, jog mažesniems nei 5 metų vaikams, nesugebantiems išreikšti jausmus kalba, negalima taikyti standartizuotą interviu. Jų emocinę būseną ir mintis geriau atskleidžia stebėjimas.

2. **Pokalbis (atvirojo tipo interviu)** (1 Priedas)- bendraujant su respondentu atsirado galimybė pajauti jo nuotaiką iš balso intonacijos, vidinę būseną. Pokalbio metu respondentas savo nuotaiką perteikė ir neverbaline išraiška. Su visais respondentais praveisti pokalbiai, kurių metu buvo išryškunami jų ryšiai su šeimynykščiais ir galimybės juos keisti per santykius, atsiskleisdavo išgyvenimai. Interviu struktūra buvo dinamiška, ji kito. Tai reiškia, kad interviu virto interaktyviu pokalbiu, kurio metu buvo ne tik renkami duomenys, bet tuo pačiu metu jie buvo interpretuojami, o interpretacijų teisingumas buvo tikslinamas kalbant su respondentais. Po kiekvieno interviu, interviu struktūra buvo tobulinama. Vėliau sudaryta atvirojo tipo interviu struktūra su orientacinių klausimų turiniu, kurie padėjo gauti tikslesnius duomenis. Tokiu atveju interviu vykdavo labiau orientuotai ir kryptingai. Nors interviu procedūra nustatoma iš anksto, tačiau gavėjas buvo pasirengęs priimti bet kokią papildomą tiriamojo informaciją. (C. M. Charles, 1999). Tyrime buvo fiksuota tiriamųjų mintis pareikšta raštu ar žodžiu (išorę, elgesį, veiksmus) bei savo suvokimai ir jie aprašyti.
3. **Duomenų apdorojimas atliekamas content analizės metodu.** Respondentų pateiktos mintys, atsakymai į pokalbių (atviro tipo ir giluminių interviu) klausimus buvo protokoluojami. Pateiktas tekstas yra content analizės, kaip edukacinės diagnostikos tyrimo medžiaga. Surinkta tyrimo medžiaga buvo daug kartų skaitoma; tekstai skaidomi į kategorijas, remiantis raktiniais žodžiais; kategorijų tekstai skaidomi į subkategorijas. Surinkus tyrimo duomenis ir interpretavus, parengta ataskaita raštu apie tyrėjo asmeninį požiūrį į rizikos grupės santykius šeimoje, paremta mokslininkų Giddenso (2005), Kanopienės (2002), Navaičio (1989, 2006, 2008), Titarenkos (1980), Izard (2000) ir kt. mokslininkų darbais.

#### **Kokybinį tyrimą papildė šie metodai:**

4. **Dokumentų analizė: vaikų bylų analizė**- tai rašytinių duomenų, šiuo atveju tėvų pasiaiškinimų, buities tyrimo aktų, pasižadėjimų, pareiškimų, vaiko laikinosios globos planų- apie respondentus analizavimas. Dokumentų analizė padėjo patikrinti reikiamus tyrimui duomenis. Tai pirminis informacijos rinkimo būdas. Šis metodas leido tyrinėti informaciją apie ankstesnius įvykius. Oficialūs dokumentai nedaro įtakos tyrėjo nuostatai. Galimybė susipažinti su bylų medžiaga, leidžia susidaryti pirminį vaizdą apie respondentą.

5. **Stebėjimas** (10a Priedas)- buvo naudojamas natūralistinis stebėjimas, kuris vyko vaikų globos namuose tėvams, seneliams, kitiems giminaičiams lankantis ir bendraujant su savo vaikais, grupės auklėtojais. Šiuo atveju stebėtojas nei manipuliavo, nei stimuliavo respondentų elgesio. Stebima situacija nebuvo pertvarkoma ar reguliuojama tyrimo tikslais. Tai buvo stebėjimas, kaip antraeilis (papildomas) duomenų kaupimo apie tiriamąjį metodas. Elgsena stebima kaip srautas veiksmų ir įvykių, kai jie vystosi natūraliai. Stebėjimo duomenų aprašymo ir analizės kategorijos padėjo tyrimo eigoje bei analizės metu. Stebėjimo privalumas yra tas, kad galime tirti socialinį reiškinių įvairiapusiškai tuo pačiu atkreipiant dėmesį į kiekvieną aspektą atskirai.

Kadangi tyrimo eigoje pokalbiai- interviu vyko su įvairaus amžiaus vaikus, mažieji (3-6 m.) respondantai buvo stebimi, o ne apklausiami remiantis Šūmakarienės (cit. Prasauskienė, 2003) rekomendacijomis. Nes vaikai iki 7 metų nesugeba tinkamai įvertinti ir išreikšti savo jausmų. Tuo tikslu buvo remtasi Navaičio, Žukauskienės (1998), Izard (2000) moksliniais darbais ir sudaryta stebėjimo lentelė (11 Priedas).

6. **Atvejo studija** yra socialinio reiškinių tyrimas per visišką (pilną) individualaus atvejo analizę. Atvejį šiame tyrime buvo asmuo, kaip socialinio gyvenimo vienetas. Buvo renkami visi atvejui tinkami duomenys. Atvejo studija buvo pasirinkta norint atkreipti dėmesį į rizikos šeimų santykius, jų socialinių ryšių lauko ypatumus (Luobikienė, 2000). (11 Priedas)
7. **Ekožemėlapių sudarymas.** Jame nurodomos problemiškos gyvenimo sritys, kliento aplinkos žmonės, tarpusavio santykiai, jų reikšmingumas (Vitkauskaitė, 2001). (11 Priedas)
- Ekožemėlapis- E. Charman sukurtos diagramos, kurias naudoja socialiniai pedagogai, siekdami įvertinti visą kliento tarpusavio ryšių spektrą- kas su juo bendrauja, kokį poveikį jam daro įvairi socialinė aplinka (Leliūgienė, 1997).
8. Tyrimo duomenų apdorojimui taikyti metodai. Kokybiniai duomenys išreiškiami žodžiais (verbališkai) ir analizuojami content analizės būdu, siekiant: nustatyti temas; jas sugrupuoti į kategorijas; kategorijas surūšiuoti į struktūras; jas interpretuoti (paaiškinti); interpretacijas panaudoti, stengiantis atsakyti į tyrimo klausimus (Charles, 1999).

1) Sistemimas- duomenų grupavimas kiekvienos grupės viduje pagal požymių skirstymą į esminius ir neesminius; 2) Klasifikavimas- tai ryšių atskleidimas pagal esminius požymius tarp kiekvienos grupės reiškinių ir preliminarios išvados apie grupių santykius.

Kokybinės analizės rezultatas- priežastinių ryšių nustatymas, t.y. ryšiai tarp reiškinių ir jų lemiančių veiksnių (Kardelis, 2002).

**Tyrimo eiga:** tyrimas vyko 12 mėn. Jis buvo atliekamas individualiai (individualaus giluminio interviu ir stebėjimo pagalba) su kiekvienu tiriamuoju.

### 2.3. Tyrimo imties charakteristika

Socialinis tyrimas atliktas Radviliškio rajono vaikų globos namuose, bendraujant su 6 šeimų tėvais, kuriems apribotos teisės vaikų atžvilgiu ir seneliais, bei kitais šeimynykščiais, kurių vaikai šiuo metu auga vaikų globos namuose.

Tyrimo viso dalyvavo 40 respondentų iš 6 šeimų. Iš jų: 14- vaikų globos namų auklėtiniai; 26- tėvai ir kiti šeimynykščiai, bei juos atstojantys asmenys.

Respondentų amžius siekia: vaikų- nuo 2,5 m. iki 18m.; suaugusiųjų- nuo 19 iki 79 m. Daugumos tėvų, kurių vaikai auga globos namuose, amžius siekia nuo 25 m. iki 46 m. Tai jau susiformavusios asmenybės, kurios turi savo nuomonę ir požiūrį į gyvenimą ir todėl gali vienaip ar kitaip įtakoti vaikų grįžimą į šeimą.

Iš tyrimo dalyvavusių suaugusiųjų, didžiąją daugumą sudaro moterys (17 mot.) ( 1 lentelė ). Moterys jautriau reaguoja į vaikų netektį, joms rūpi palaikyti ryšį su savo vaikais, anūkais, kitais giminaičiais. Vyrams būdinga atsakomybės stoka. Tai rodo ir vyrų, dalyvavusių tyrimo skaičius- 9 vyrai.

**1 lentelė**

**Tiriamųjų šeimos narių charakteristika pagal amžių, lytį, šeimyninius ryšius**

Amžius	Iki 25 m.	Iki 35m.	Iki 45m.	Iki 55 m.	Iki 65 m.	Iki 75 m.	Iki 85 m.
Lytis							
Vyrai: Brolis	1						
Tėtis;		1	2				
Senelis;					1	1	
Dėdė;	1		1				
Patėvis		1					
Moterys: Sesuo;	1						
Mama;	2	3	1				
Močiutė;				1		1	
Teta;	2	1	1				
Prosenelė;							2
Pusseserė;	1						
Krikštamotė (draugė)		1					

Iš tyrimo dalyvavusių: 6 motinos ir 3 tėvai.

Trys tiriamieji šeimos nariai buvo nepilnamečiai, tai: sesuo- 17,5m.; teta- 16m.; pusseserė- 16m. nors ir būdami nepilnamečiais, šie šeimos nariai lankė savo artimuosius vaikų globos namuose- bendravo su jais, žaisdavo, pasakodavo naujienas iš namų.

Iš kitų šeimos narių, tyrimo dalyvavo: 1 brolis, 1 sesuo; 2 močiutės, 2 seneliai; 2 prosenelės; 2 dėdės, 4 tetos; 1 patėvis; 1 pusseserė; 1 krikštamotė (draugė).

## 2 lentelė

### Tiriamųjų vaikų, augančių globos namuose, charakteristika pagal amžių, lytį

Amžius	Iki 2,5 m.	Iki 4,5m.	Iki 6,5m.	Iki 8,5 m.
Lytis				
Mergaitė	1	2	3	
Berniukas	1	2	2	3

Vaikai, augantys vaikų globos namuose, sudarė 35% ( 2 lentelė) visų tyrimo dalyvavusių respondentų, t. y. -6 mergaitės ir 8 berniukai. Viso: 14 vaikų globos namų auklėtinių. Tokio amžiaus vaikų dalyvavimas tyrimo, leido geriau susipažinti su vyraujančiais santykiais šeimose, jų raiška.

Tyrimo dalyvavusieji respondentai pagal gyvenamąją vietą ir amžių pasiskirstė sekančiai: mieste gyvena 14 vaikų globos namų auklėtinių iki 8,5m.; 3 tiriamieji šeimų nariai iki 25m.; 1 šeimos narys priklausantis 35- 45m. amžiaus tarpsniui. Viso mieste gyvena 18 respondentų. Kaime gyvena- iki 25 metų amžiaus tarpsniui priklausantys 5 šeimų nariai; 26- 35 m.- 7 šeimų nariai; 36- 45 m.- 4 šeimų nariai; 46- 55 m.- 1 šeimos narys; 56- 65 m.- 1 šeimos narys; 66- 75 m.- 2 šeimų nariai; 76- 85 m.- 2 šeimų nariai. Kaime gyvena- 22 respondentai.

Remiantis statistiniais duomenimis (SADM, 2003) apie užimtumą respublikoje ir tyrimo duomenimis apie kaime gyvenančių respondentų amžių ir skaičių, bei jų užimtumą (3 lentelė) galime teigti, kad nedarbo lygis yra didesnis kaime. Kas sudaro realesnes sąlygas augti rizikos grupei priklausančių šeimų skaičiui. Tai gali neigiamai įtakoti vaikų susigrąžinimui į šeimą.

Specialybės įsigijimas turi įtakos žmogaus užimtumui gyvenime (3 lentelė). Tačiau tikėtina, kad ir vidurinės mokyklos baigimas nedaro didelės įtakos gyvenimo būdui. Tai gali patvirtinti teiginį, kad įtaką žmogaus gyvenimo būdui daro jo šeimos modelis, aplink jį esanti socialinė aplinka, socialinių ryšių tinklas. Pagal kontrolės pobūdžio teoriją, kurią išdėstė Rotteris (Lemme, 2003), daugelis šių šeimynykščių, kurių vaikai auga globos namuose, turi susiformavusią išorinę kontrolę, t.y., kad įvykiai jiems nepavaldūs, todėl jie retai imasi aktyvių veiksmų.

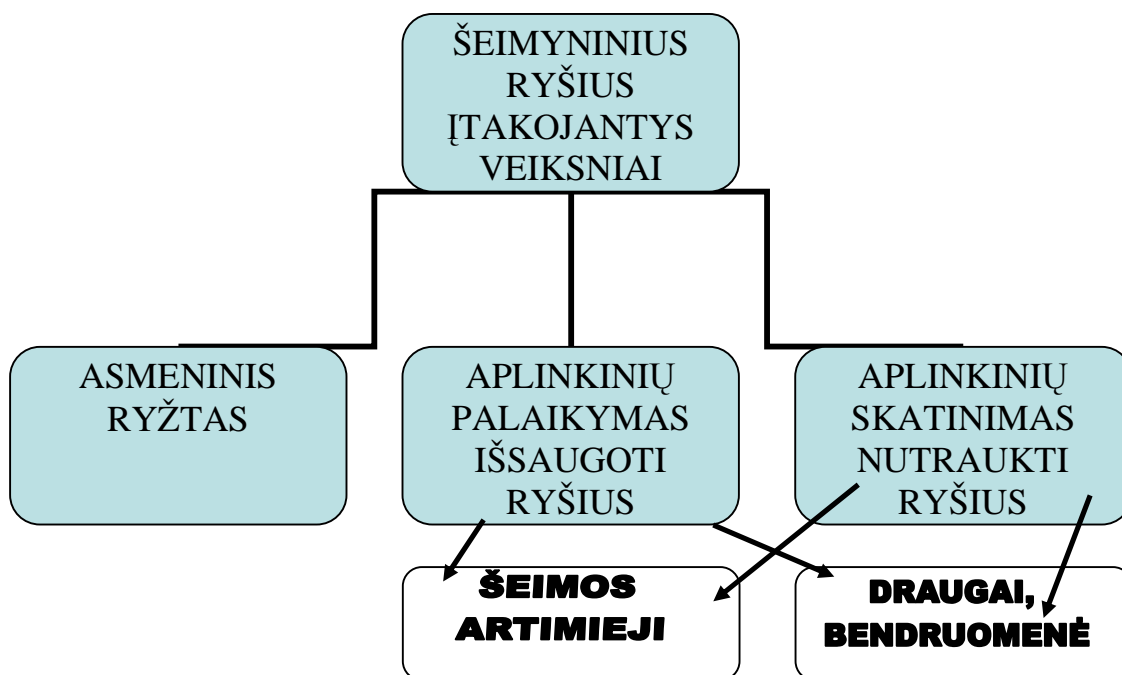
## Tiriamųjų išsilavinimas ir užimtumas.

Išsilavinimas	Nelanko mokyklos	Spec. internatinė m-la	Nebaigta pagrindinė m-la	Pagrindinė m-la	Vidurinė m-la	Spec. vidurinė m-la	Aukštoji m-la
Užimtumas							
Dirbantis						6	1
Laikiniai nedirba		1			1	2	
Nedirbantis		1	1	1		1	
Pensininkė(-as)			1	3			
Globotinė(-is)	8	1	5		1		
Studentė(-as)							1
Kalinys					1	1	
Išlaikytinis				1	2		

## 2.4. Šeimyninių ryšių su vaikais, kurie auga VGN, analizė

Daliai mūsų visuomenės lemta patirti atskirtį nuo savo vaikų, anūkų. Tai įtakoja netinkamas šių vaikų tėvų gyvenimo būdas. Tokios atskirties pasekoje galimi trūkinėjantys ryšiai tarp šeimynykščių, kuriuos gali įtakoti patiriami išgyvenimai, kuriuos savo darbuose apibūdina Izard (2000), Finn Skarderud (2001), Lange- Ernst (2002), Archiatis, Vogt (2000) ir kt.

Remiantis Suslavičiaus (2000), Lemme (2003), Kahn ir Antonucci (2003), Bajoriūno (1997), Schafer (2004), Žukauskienės (2007), Černiaus (2006), Matulienės (1997), Titarenkos (1980) darbais (apie ryšius tarp kartų), respondentams pateikti klausimai (1 Priedas) padėję atskleisti respondentų ryšius šeimose. Pirminė duomenų analizė leido sudaryti bendrą šeimynykščių, kurių vaikai, anūkai auga globos namuose, šeimyninių ryšių ir juos įtakančių veiksnių bendrą vaizdą. Išskirtos 3 kategorijos, kurios būdingos tiriamiesiems (4 pav.). Didžiausias dėmesys skirtas asmeniniui ryžtui, aplinkinių palaikymui išsaugant ryšius ir aplinkinių skatinimui nutraukti ryšius. Tiek išsaugant ryšius, tiek juos nutraukiant didelę įtaką daro šeimos artimieji (giminės), lankantys vaikus; šeimos draugai, kurie atstoja artimuosius, kai vaikai patenka į globos institucijas.



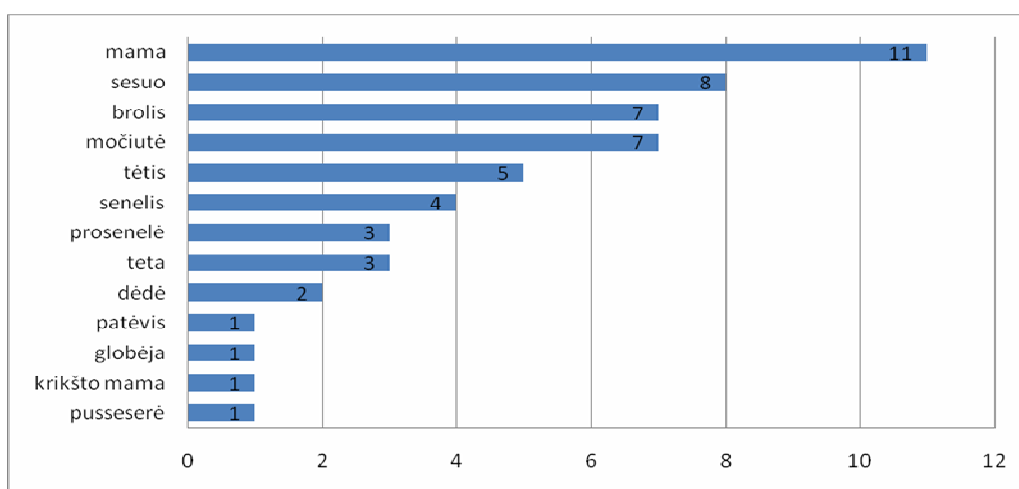
4 pav. Šeimyninius ryšius įtakojantys veiksniai.

Tyrimo metu aiškinantis šeimų tarpusavio ryšius, aiškėja, kad didelę įtaką ryšių palaikymui turi gyvenamoji vieta, atstumas tarp tyrime dalyvavusių respondentų. Tyrimo eigoje išskirta vaiko ir jo šeimos ryšių charakteristika: tyrime dalyvavusių respondentų nustatyti palaikomi su vaiku šeimyniniai ryšiai (5 pav.; 3 Priedas) ir tyrime dalyvavusių respondentų nutraukti su vaiku šeimyniniai ryšiai (6 pav.; 4 Priedas), bei veiksniai- darantys įtaką šių ryšių palaikymui ( asmeninis ryžtas palaikyti ryšius ir aplinkinių palaikymas išsaugoti ryšius) ir aplinkinių skatinimas nutraukti ryšius.

**Veiksniai- darantys įtaką šių ryšių palaikymui (4 pav.). Asmeninis ryžtas palaikyti ryšius.** Ryšius palaikyti su vaikais siekiama įvairiais būdais- turintys galimybę laisvai judėti, lanko vaikus: „Juos susigražinti labai norėčiau ir net kuriu svajones... Pasiilgstu ne tik aš viena, mano sūnelis G. ( nuo kito sugyventinio) dažnai klausia, kada vėl važiuosim pas D. ir V. ir net žaisliukus rūšiuoja- čia man, o čia D. ir V.“ (mot., 28m., mama)- tai rodo, kad su mama ir kitais vaikais ryšys tarp esančių nėra nutrūkęs, jis kaip įmanoma palaikomas. Šiuo atveju jaunesnieji vaikai nuo kito vyro mokomi dalintis su vaikais, esančiais vaikų globos namuose, žaislais. Tai patvirtina, koks gali būti teigiamas ryšys tarp šeimynykščių, orientuojantis į Bronfenbrennerio (2003) žmogaus ekologinę teoriją. „Tikiuos, kad greit galės vaikai būt su manim ir šeima (gyvena su kitu sugyventiniu, nuo kurio turi du vaikus) ir kai kurių žmonių neatlikti namų darbai nesutrukdys mums būt kartu ir nebereikės važinėt didžiausius atstumus, kad susitikčiau vaikus.“ (iš pokalbio apie reikiamą



dokumentų sutvarkymą, norint atsiimti vaikus) (mot., 28m., mama)- remiantis Rotterio kontrolės pobūdžio teorija- reikia ne vien išorinio stimulo, bet ir vidinio noro ir ryžto siekiant susigrąžinti vaikus. Taip pat didelę reikšmę turi vieno iš partnerių raidos pokyčiai, kurie daro įtaką ir kito partnerio raidos pokyčiams apie kuriuos kalba Bronfenbrenneris (2003, Lemme). Šiuo atveju mamos mąstymo pokyčiams reikšmės turėjo partnerio pasikeitimas. Respondentai, kurie dėl savo senyvo amžiaus negali toli keliauti, laukia jaunesniųjų pagalbos- „Lauksiu J. (anūkė esanti įkalinimo įstaigoje), pareis- 1,5 mėn. lika.“ (mot., 79m., prosenelė). Tai rodo, kad jie dar tiki jaunųjų kartos noru susigrąžinti vaikus į šeimą.



**5 pav. Tyrime dalyvavusių respondentų nustatyti palaikomi su vaiku šeimyniniai ryšiai (atvejai).**

**Aplinkinių palaikymas išsaugoti ryšius.** Blow ir Smyer (Lemme, 2003) teigia, kad per socialinius ryšius gauname informaciją, kuri gali įtakoti mūsų apsisprendimus, pavyzdžiui kaip šiuo atveju- „Kalbėja kaime, kad jau sūnus ne mana, bet aš jau ji auginau. Taip vaikai i lika pas mani.“(vyr., 41m., tėvas) Čia vyras apsisprendė vienas auginti vaikus, nors vienas iš jų buvo nuo svetimo vyro. Tyrime dalyvavusių respondentų palaikomus su vaiku šeimyninius ryšius galima būtų įvardinti 13 variantų, kurie pavaizduoti 5 paveiksle (3 Priedas). Šeimyniniai ryšiai palaikomi tarp visų kartų, giminystės ar bendrystės laipsnis įvardijamas iš vaiko pozicijų. Tyrimo dalyviai linkę palaikyti ryšius su šalia gyvenančiais artimaisiais, t.y. šeimos- mikrosistemos pagal Bronfenbrenerį (cit. Lemme, 2003) nariais.

Respondentų atsakymai patvirtina Bowlby (1991), Česnavičių (2001) teiginį, kad netgi rizikos grupei priklausančiose šeimose būtinas ilgalaikis ryšys tarp motinos ir vaiko- 11 respondentų atsakymų teigia, kad artimiausias šeimos narys- „mama“.

Antroje vietoje- ryšiai su seserimi (8 atvejai). Tai pats artimiausias žmogus po mamos. Tai patvirtina Tomano (Bajoriūnas, 1997) teiginį, kad seserys ir broliai (respondentų atsakymuose- 7 atvejai) yra džiaugsmų ir skausmų dalininkai, pagalbininkai.

Trečioje vietoje respondentai mini „močiutes“- 7 atvejai- „Su močiute. Kai atvažiavau, mane močiutė prisispaudė (apsikabino)“. (6,8m. brolis); „močiutei pasakyčiau“ (sesė, 4m.); „močiutė atein“ (4m. sesė)- tai rodo, kad ir senyvo amžiaus moteriai būdingas motinystės jausmas ir rūpestis, čia vyrauja stiprus, Suslavičiaus (2000) minimas, emocinis priėmimas, kai žmogus įeina į kito žmogaus psichologinį lauką, dalyvauja priimant sprendimus.

„Tėtis“, kaip svarbus šeimos narys- 4 vietoje (5 atvejai). Vaikų gyvenime, šiems esant vaikų globos namuose, dalyvavo tik 2 tėčiai ir 1 patėvis (kurį berniukas vadina tėčiu). Su tėčiu daugiau bendrauja berniukai, kas rodo, jog jiems reikalingas vyriškas pavyzdys, tėvo nuomonė apie kurią rašo Bajoriūnas (1997) teigdamas, kad tėvas daro didesnę įtaką kuriant psichologinį klimatą šeimoje.

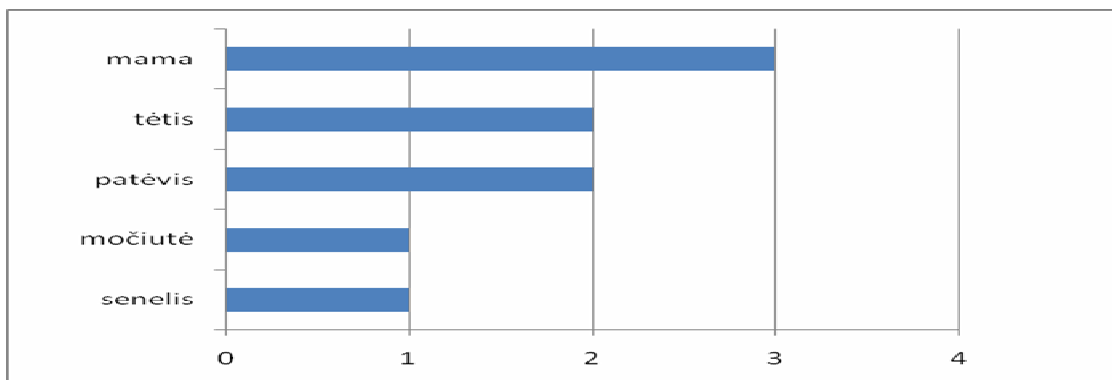
Stiprus ryšys su anūkais atsispindi tarp senelių (4 atvejai) ir prosenelių (3 atvejai). Tai įrodo, koks gyvybiškai svarbus yra ryšys tarp šių dviejų kartų, ypač perduodant patirtį jaunajai kartai (Naujanienė, Večkienė, 2002). Rizikos šeimose seneliai dažnai atstoja vaikams jų tėvus, kurie nėra linkę rūpintis savo vaikų gerove. Tyrime dalyvavę seneliai (močiutė ir senelis) ir 1 iš prosenelių savo vaikaičiams laikinai atstojo tėvus.

Tyrimo metu atkreiptas dėmesys ir į gimines, kurie lankė vaikus globos namuose. Tai žmonės, kurie jaučia pareigą aplankyti giminaičių vaikus, atsidūrusius šiose institucijose, nors su šių vaikų tėvais ryšių nepalaiko: teta (motinos sesuo, 31 m.); teta (tėvo brolio žmona, 20 m.); dėdė (motinos brolis, 18 m.); pusseserė (motinos sesers dukra, 16 m.); teta (motinos sesuo 16 m.). Tai rodo, kad moterys, dažniau valdomos emocijų ir išgyvenimų (Izard, 2000) linkusios palaikyti ryšius su savo giminaičiais.

Kai giminystės ryšiais susietų artimųjų nėra, juos atstoja artimi draugai- 28m. mama- „naujasis draugas“; pašaliniai žmonės, tapę artimaisiais- 34 m. mama- „globėja, globėjos dukra“; „(sūnaus) krikšto tėveliai, jie yra mana globėjos dukra su vyru“ (iš pokalbio apie žmones, kurie galėtų padėti); 25m. mama- „yra jauniausio vaiko krikšto motinė (draugė), su kuria artimai suseinam“ (iš pokalbio apie žmones, kurie galėtų padėti). Remiantis Bronfenbrennerio teorija (cit. Lemme, 2003), tai įrodo būtinumą palaikyti ryšius ir kituose lygmenyse, ne vien mikrosistemoje, bet ir mezosistemoje. Kadangi šie žmonės, susiklosčius aplinkybėms gali atstoti artimuosius-šeimynykščius.

Tyrimo eigoje išaiškinti ir **nutraukti ryšiai tarp šeimos narių ir vaiko** (6 pav.), tam įtakos turi aplinkinių skatinimas nutraukti ryšius, šeimos narių statuso pasikeitimai, Epšteino (cit.

Bajoriūnas, 1997) įvardijamos šeimos bendravimo problemos, Žukauskienės (2007) minimas nesąmoningas ryšių nutraukimas paauglystėje, ankstyvoje jaunystėje (4 Priedas). 7 paveikslėlyje įvardinti 5-i šeimos narių, nutraukusių ryšius su vaiku, variantai iš vaiko pozicijų.



**6 pav. Tyrime dalyvavusių respondentų nustatyti nutraukti su vaiku šeimyniniai ryšiai (atvejai).**

Trimis atvejais nutraukti ryšiai su mama. Po 2 atvejus- ryšiai nutraukti su tėčiu ir patėviu. Po 1 atveji- įvardinti močiutė ir senelis. Skaudžiausiai vaikai išgyvena išsiskyrimą su mama ir tai nepriklauso nuo vaiko lyties. Dėl išsiskyrimo su tėvu iš tyrime dalyvavusių vaikų, labiau pergyveno mergaitės. Berniukai dažniau prisiminė nutrūkusius santykius su seneliais (močiute, seneliu). Tai patvirtina Šteinerio (cit. Brochman, 1999) teiginį, kad vaikams būtinas bendravimas su jiemis artimiausiais žmonėmis.

Neigiamai veikia ir aplinkinių skatinimas nutraukti ryšius su vienu iš šeimos narių, kuris remiantis Carstensen (2003, Lemme) gali neigiamai paveikti ir kitus ryšius. Kai vienu iš atvejų vaikų tėvas nutraukdamas ryšius su sugyventine (vaikų mama), įtakoja tolimesnį ryšių nutraukimą : vaikų su mama- „Kalbėja kaime, kad jau sūnus ne mana,...o ta išlėkė“. (vyr., 41m., tėvas), vėliau pridaro žalos ir jam pačiam- „Auginau viens, o kai paauga- paleida gaudus, kad vaikus tvirkinu. Kaip aš galiu taip daryt, juk mana vaikai.“ (vyr., 41m., tėvas).

## **2.5. Tiriamųjų socialiniai šeimyniniai santykiai**

Tyrimo metu atsiskleidė, kad respondentų šeimose tarp šeimos narių vyrauja tiek teigiamų, tiek ir neigiamų šeimynių santykių požymiai. Išanalizuoti respondentų teiginiai apie santykius šeimoje suskirstyti į dvi kategorijas: tiriamųjų neigiamų šeimyninių santykių požymiai (4 lentelė) ir tiriamųjų teigiamų šeimyninių santykių požymiai (5 lentelė). Išsamesnė šių lentelių analizė prieduose (5 Priedas, 6 Priedas).

### 2.5.1. Tiriamųjų neigiamų šeimyninių santykių požymiai

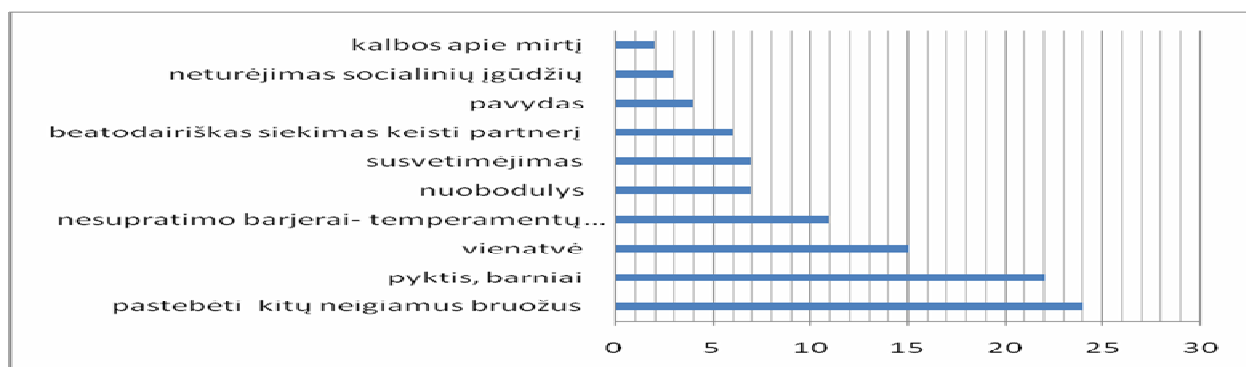
4 lentelė

Diagnostiniai blokai	Respondentų teiginiai	Teiginių dažnis
<b>VIENATVĖ</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. „Daba viena. Net abidna vakarais, kad neturiu su kuo pakalbėti. O daba vyra nėra, vaikų nėra.“(mot.,39m., mama)</li> <li>2. „Nieka artimesne nebetur.“ (vyr., 67m., senelis)</li> <li>3. „Vienai labai nesmagu.“ (mot.,52m., močiutė)</li> <li>4. „Rolanduks (proanūkis) nors būt, malkų atneštų.“(mot., 79m., prosenelė)</li> <li>5. „O daba nieks po to manęs nenor priimt į darbą, bija kaime. Tai ar aš koks valkata, kad turiu čia be vietos būti (verkia).“ (vyr., 41m., tėvas)</li> </ol>	<b>15</b>
<b>Kalbos apie mirtį</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. „Reik lankyti. Gi gal daugiau neteks atvažiuot. Numirsiu. Sveikata prasta. Nėr kam daugiau lankyti.“(mot.,79m., prosenelė)</li> <li>2. „... sava sode ne vieną virvę pririšau, kad kada kai užeis,kad pasikarčiau...sunku taip gyvent.“ (vyr., 41m., tėvas)</li> </ol>	<b>2</b>
<b>NESUPRATIMO BARJERAI-TEMPERAMENTŲ SKIRTUMAS</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. „Jam nepatink kai pas mani atein kas.“(apie dabartinius santykius su uošviu) (mot., 39m., mama).</li> <li>2. „Sūnus nelabai su manim sutika, abu užsispyrę.“ (vyr., 67m., senelis)</li> <li>3. „Negalėjau žiūrėti kai vaikai nešvarūs po kaimą, i nevalgę laksta.“(mot., 78m., prosenelė)</li> <li>4. „Man reik į darbą eit, o vaikų nėra kur padėti.“ (vyr., 34m., tėtis)</li> <li>5. „Ji buva stumk trauk. O paskui i prasidėja..., gal i aš kalts, nes puoliau į didelį ūkį.“ (apie žmonos „gastroles“) (vyr., 41m., tėvas)</li> </ol>	<b>11</b>
<b>Neturėjimas socialinių įgūdžių</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. „Kiek įmanoma, stengias tvarkyti, bet, kad neišein.“ (mot., 27m., mažiausio krikšto mama ir draugė mamos)</li> <li>2. „Man rodas ( apie vaikų mamą) nesugeb, o gal tingi. Vyrs nelabai prie vaikų auklėjimą prisided.“ (mot., 27m., mažiausio krikšto mama ir draugė mamos)</li> <li>3. „Aš pinigų daba negaunu, nes kai išvažiuoju nesusitvarkiau</li> </ol>	<b>3</b>

	invalidumą." (mot., 34m., mama)	
<b>NUOBODU- LYS</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. „Ateidavom iš darbo, žiūrėdavom televizorių“ (mot.,39m., mama).</li> <li>2. „Kai neturiu kas veikt, išgeriu del smaguma.“(vyr.,67m., senelis)</li> <li>3. „Prie televizoriaus dažniausiai.“ (mot., 25m., mama)</li> <li>4. „Prie televizoriaus, taip ir ein iki pat vakaro tas televizorius.“ (mot., 52m., močiutė)</li> </ol>	<b>7</b>
<b>BEATODAI- RIŠKAS SIEKIMAS KEISTI PARTNERĮ</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. „Pas mani gyvendami, tegu man ne vadovauj.“ (vyr., 67m., senelis)</li> <li>2. „Jei kas man nepatinka, pasakau, nesvarbu ką galvoj.“ (mot., 25m., mama)</li> <li>3. „Nesakyčiau, bet pagal savi pasidaryčiau.“ (mot., 52m., močiutė)</li> </ol>	<b>6</b>
<b>SUSVETI- MĖJIMAS</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. „Daba išėjau iš dieda (uošvio)... Nuo vyrą jokių žinių jau 4 mėnuo. Kai teismą atidėja i susitikt negaliu....Dieds (uošvis) saka „tu manis nepalik vieną“, bet aš negaliu. Man reik pačiai kabintis į gyvenimą. Da, kad savs tėvs būtų, daba uošvis. I da gert pradėja. Sunku jam, sunku i man.“(mot., 39m., mama)</li> <li>2. „Su vyriausia- sunkiausia...ji atskirai, kitam name gyven. Viduriniajai tik jабakai rūpi. Kai apie vaikus, jai tik aha ir nieko. Nieka neklaus.“ (pokalbis apie dukras) (mot., 52m., močiutė)</li> <li>3. „Lyg ir nori sugrįžt, bet tai ką- pames da du tuos man.“ (vyr., 41m., tėvas)</li> </ol>	<b>7</b>
<b>SIEKIMAS MANIPU- LIUOTI KITAIS</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. „Ilgai nebūk (uošvis marčiai)“. (mot., 39m., mama)</li> <li>2. „Kai tingiu, prašau senelia pagalbas.“ (mot., 39m., mama).</li> <li>3. (apie pokalbį VTAT) „mes savo pažadą ištesėjom, o jūs vaikų neatiduodat. Aš pakviesiu televiziją. O paskui kai pamatė, kad dirbu, tai žadėja, kad šventėm vaikai bus namie.“ (mot., 25m., mama)</li> <li>4. (iš pokalbio močiutės su vienu iš vaikų tėvu) „Važiuok tėvai pas tą mergičką, nes nepažins.“ (mot., 52m., močiutė)</li> <li>5. „Būk gers čia (VGN), nes neišleis atostogų. Mokykloje mokytojų klausyk, kad auklėtoja nesiskųstų.“ (mot.,34m., mama)</li> </ol>	<b>15</b>
<b>PAVYDAS</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. „Kiti kaime pavydėdava.“ (mot., 39m., mama)</li> <li>2. „Yra pavydas, jam sekasi, kodėl man nesiseka.“ (mot., 39m.,</li> </ol>	<b>4</b>

	<p>mama).</p> <p>3. „Kodėl jam?“ (sekasi) (mot., 25m., mama)</p> <p>4. „Čia viskas iš pavydą.“ (apie šmeižtą, teismą, vaikų atėmimą) (vyr., 41m., tėvas)</p>	
<b>PYKTIS, BARNIAI</b>	<p>1. „Del vaikų- vakarais, kad vienus išleisdava“ (su vyru barniai). (mot., 39m., mama)</p> <p>2. „Kai pagerdavam, dažnai susipykdavam. Mat viens kitam nenusileidžiam.“ (vyr., 67m., senelis)</p> <p>3. „Drausmės nuduodu žodžiais. Anksčiau į kailį nuduodavau. Dabar ne, metai savo daro.“ (vyr., 34m., tėtis)</p> <p>4. „Būn visko, užnešu i į kuprą.“ (mot., 52m., močiutė)</p> <p>5. „Biški pabamb, kai išgeriu alaus.“ (vyr., 46m., patėvis)</p>	<b>22</b>
<b>PASTEBĖTI KITŲ NEIGIAMUS BRUOŽUS</b>	<p>1. „Uošvis- piktybinis.“ (mot., 39., mama)</p> <p>2. „Vyras pavydus, nors retai išgeria. Muša.“(mot.,25m., mama)</p> <p>3. (iš pokalbio su krikšto mama apie krykšto sūnaus tėvus) „Pavydus ir aršus yra, o ji tuoj ir išlek iš namų.“ (mot., 27m., mažiausio krikšto mama ir draugė mamos)</p> <p>4. „Kai užger, tada viskas vienodai, nei vaikų nežiūr. Tas gėrims ir pas tų vyrų ėjims.“ (mot., 20m., teta)</p> <p>5. „Ji greičiau į kerštą linkus.“(vyr., 41m., tėvas)</p> <p>6. „...jis yra neprognozuojamas elgdamasis su suaugusiais.“ (mot., 28m. mama)</p>	<b>24</b>

Tiriamųjų neigiamų šeimyninių santykių požymiai ir jų dažnumas demonstruojami 7 paveikslėlyje. Net 116 respondentų teiginių atskleidžia rizikos šeimose vyraujančius neigiamus santykius, kurie gali įtakoti tolimesnį ryšių tarp šeimos narių nutraukimą (5 Priedas).



**7 pav. Tiriamųjų neigiamų šeimyninių santykių požymiai (teiginių dažnis).**

Šių šeimų nariai linkę dažniau pastebėti neigiamus kitų bruožus (24 teiginiai). Jie pastebi artimųjų neigiamus charakterių bruožus ir jų nepriimtina gyvenimo būdą. Kuris jų nuomone ir trukdo susigrąžinti vaikus į šeimą. To pasekoje šiose šeimose dažniau kyla pykčiai ir barniai (22 teiginiai) patvirtinantys Titarenkos (1980) teiginį, kad vaikai barnių metu tampa „argumentų“, interesų aukomis, o suaugusieji pykčio priežastis sukuria patys savo netinkamais poelgiais (Klusas, 1998). Siekimas manipuliuoti kitais (15 teiginių) ir nenoras suprasti bei prisitaikyti prie šeimos narių skirtingų temperamentų (11 teiginių) gali kelti nepasitenkinimą (Greenberg Cohen- cit. Lemme, 2003 ). Manipuliavimas ne pačiomis geriausiomis priemonėmis vyksta šeimoje- kai manipuliuojama vaikais nevien pastaruosius drausminant, bet ir siekiant nuraminti, kai šiems kas nors pažadama; manipuliuojama už šeimos ribų- draugais, darbdaviais, institucijų atžvilgiu- siekiant iš jų naudos, užuojautos, supratimo, pasinaudojant pastarųjų geranoriškumu, patiklumu, atsakomybės suvokimu. Rizikos šeimose vyraujant prieštarangiems santykiams (Navaitis, 1989), jų nariai dažniau nei kitų šeimų nariai jaučia vienatvę ( 15 teiginių), kuriai įtakos turi vaikų paėmimas valstybės globon. Vienatvės jausmas dažniau jaučiamas tarp senyvo amžiaus respondentų. Jų tarpe kyla mintys apie mirtį (2 teiginiai). Neturėjimas socialinių įgūdžių (3 teiginiai) trukdo tinkamai pasirūpinti šeima, vaikais (Leliūgienė, 2003). Jų neturėjimas būdingas 25- 45m. respondentėms. Tam įtakos gali turėti respondenčių auklėjimo klaidos vaikystėje, bei psichikos sutrikimai. Nyki, bedvasė aplinka padeda atsirasti rizikos šeimose nuobodulio apraiškoms (Gustainienė, 2007)- (7 teiginiai). Rizikos šeimose pakitęs požiūris į dvasines vertybes, į aplinką. Šeimose jaučiamas beatodairiškas siekimas keisti partnerį (Skujienė, Steponėnienė, 2007) iš visų šeimos narių (6 teiginiai). Tai aktualu abieju lyčių respondentams. Nuolatiniai konfliktai šiose šeimose, pavydas (4 teiginiai), skatina Albisetti (2000) aprašomą susvetimėjimą (7 teiginiai). Kuris gali turėti įtakos išdavystei šeimoje, kai jau netikima savo šeima.

Respondentai išsakydami neigiamus santykius šeimoje buvo atviresni, tačiau linkę kaltinti kitus šeimos narius.

### 2.5.2 Tiriamųjų teigiamų šeimyninių santykių požymiai

5 lentelė

Diagnostinis blokas	Respondentų teiginiai	Teiginių dažnis
<b>NUOŠIR-DUMAS</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. „Su seneliu. Jis pasakė-„tu man likai viena dukra“. (mot., 39m., mama)</li> <li>2. „Gaila pirma buva, kai pradėjam gyvent, o daba gyvenu tik dėl vaikų. Aišku ir jos gaila, kad toki žiopla.“ (vyr., 34m., tėtis)</li> <li>3. „O, mana, Rolandukai.... Mana pirms anūkėls. Aš jį užauginau iki 3</li> </ol>	<b>18</b>

	<p>mėnesių- ni jis sirga, ni daktarų matė. Mama kai grįš vešim Rolanduką krikštyt.“ (mot., 79m., prosenelė)</p> <p>4. „Kaime aš globėjai padedu daržus apsodint, nuravėt. Ji be sveikatos, daba vėl sirga.“ (mot., 34m., mama)</p> <p>5. „Kaip lauk baba grįžtant V. mes su mama mėsu priruošėm šventėm. I senis šaltis sakė apsilankys, kai V. grįš.“ (mot., 43m., globėjos dukra)</p>	
<b>MEILĖ</b>	<p>1. „Daugiau jaučiu meilę, ypač iš vyro.“ (mot., 39m., mama)</p> <p>2. „Mylėjau tą mažąją, anūkėls irgi gers vaiks, ta ti biški padykus“ (apie anūkus). (vyr., 67m., senelis)</p> <p>3. „Vaikam meilė.“ (mot., 25m., mama)</p> <p>4. „Iš vaikų jaučiu meilę.“ (vyr., 34m., tėtis)</p> <p>5. „Čia mūsų pumpurėlis. Mūsų mylimiausia, gražuolė.“ (apie anūkę, kuri augo prieš paimant pas juos) (mot., 52m., močiutė)</p> <p>6. „Juk aš myliu sava vaikus.“(vyr., 41m., tėvas)</p>	<b>11</b>
<b>PASITIKĖ- JIMAS</b>	<p>1. „Vyriui pasipasakot galėjau visas paslaptis.“ (mot., 39m., mama)</p> <p>2. „Nebe turiu kuo pasitikėt, užknisa visi.“ (vyr., 67m., senelis)</p> <p>3. „Dažniausiai, kad nepasitik (apie pasitikėjimą savo atžvilgiu iš artimųjų pusės).“ (mot., 25m., mama)</p> <p>4. „Bėdai ištikus kreipiuos į babą, į mamą. Todėl, kad niekada nieka nepasaka.“ (mot., 25m., mama)</p> <p>5. „Savo džiaugsmams ir rūpesčiams su seneliu dalinamės.“ (mot., 52m., močiutė)</p> <p>6. „Turiu seserį ir motiną. Gerai sueinam. Jos ti netik, kad taip aš daryčiau.“(vyr., 41m., tėvas)</p>	<b>13</b>
<b>TOLERA- VIMAS ARTIMO ŽMOGAUS</b>	<p>1. „Draust nedraudžiu, varau į balkoną.“(pokalbis apie rūkymą namuose ir vaikų sveikatą) (mot., 39m., mama)</p> <p>2. „Su marčia apsiptyksta, ale vė žiūrėk atein pas mani, negi varysi lauk. Nieka artimesne nebetur.“ (vyr., 67m., senelis)</p> <p>3. „Gaila pirma buva, kai pradėjau gyvent, o daba gyvenu tik del vaikų. Aišku ir jos gaila, kad toki žiopa.“ (vyr., 34m., tėtis)</p> <p>4. „Jis nepuol priešais.“ (mot., 52m., močiutė)</p> <p>5. „Jai 2 vaikai buvo atimti, matau, kad nuskriausta, pagaila. Labai ir nesigilinau. Jau buvau našlys.“ (vyr., 41m., tėvas)</p>	<b>16</b>



	<p>6. „Ale, kad jai tas pats. Čia pasakei, čia vėl apsisukus tą patį dara. Nelabai jai ta galvele veik“. (vyr., 46m., patėvis)</p>	
<p><b>PASTEBĖTI KITŲ TEIGIAMUS BRUOŽUS</b></p>	<p>1. „Vyras vaikus myli.“ (mot., 39m., mama)</p> <p>2. (apie vyrą) „Jis darbštus, geras meistras. Jis negali be darbo sėdėt.“ (mot., 39m., mama)</p> <p>3. „Mama geranoriška. Todėl, kad kai paprašai ko nors, visą laik paded.“ (mot., 25m., mama)</p> <p>4. „Jis nepuol priešais. Jis lėts yra.“ (apie senelį) (mot., 52m., močiutė)</p> <p>5. „...Taip ti švari, tvarkinga. Nieka negaliu prikišt.“(apie sugyventinę) (vyr., 46m., patėvis)</p> <p>6. „Juk ji tvarkinga. Ir draugas jos dirba. Pas juos namuose visada švaru ir gražiai gyven- jokių muštynių, jokių girtuokliavimų.“ (mot., 43m., globėjos dukra)</p>	<p><b>23</b></p>
<p><b>SKATINTI ASMENYBĖS TOBULĖJIMĄ</b></p>	<p>1. „Norėčiau, kad vyras mokytųs darbo biržoj kitos specialybės.“ (mot., 39m., mama)</p> <p>2. „Jie sutiktų, jei nutarčiau pati mokytis. Bet sąlygų nėra kaip važinėt iš kaimą.“(mot., 39m., mama)</p> <p>3. „Pritarčiau, jei jis keistų specialybę.“ (mot., 25m., mama)</p> <p>4. „Juk galėtų nors i durpyne dirbt, kad i sezoninį darbą.“ (mot., 27m., mažiausio krikšto mama ir draugė mamos)</p> <p>5. „Jai pinigų esam davę, bet, kad ji pragėrė. Ir sesuo, ta kur užsienyrem pinigais. Jei ateitų į darbą, priimtume, nes reikia.“ (mot., 20m., teta)</p> <p>6. „O juk tų įgūdžių galima išmokti.“ (vyr., 42m., globėjos žentas)</p>	<p><b>7</b></p>
<p><b>PASIAUKOJIMAS</b></p>	<p>1. „Tik ten aš viena skalbdavau ir valgyt darydavau. Aš su rankom skalbdavaus.“ (mot., 39m., mama).</p> <p>2. „Man tenk nusileist.“ (mot., 25m., mama)</p> <p>3. „Jeigu dirbi, dirbk vienas.“ (vyr., 34m., tėtis)</p> <p>4. „Užsikoduosiu, kad tik vaikus leistų pas mani.“ (mot., 52m., močiutė)</p> <p>5. „Kai palika su vaikais, visą ūkį prižiūrėjau.“ (vyr., 41m., tėvas)</p> <p>6. „Svarbu, kad ji ramesnė kai vaiką pamata.“ (vyr., 46m., patėvis)</p>	<p><b>20</b></p>
<p><b>INDIVIDUALYBĖ</b></p>	<p>1. „Aš daugiausiai toki tyli.“ (mot., 39m., mama)</p> <p>2. „Daugiausiai aš planuodavau.“ (vyr., 34m., tėtis)</p> <p>3. „Žiūrėk, vakare nieka nebuva, kalbėjau, o naktį nubundi- nėra. Ką ,</p>	<p><b>13</b></p>

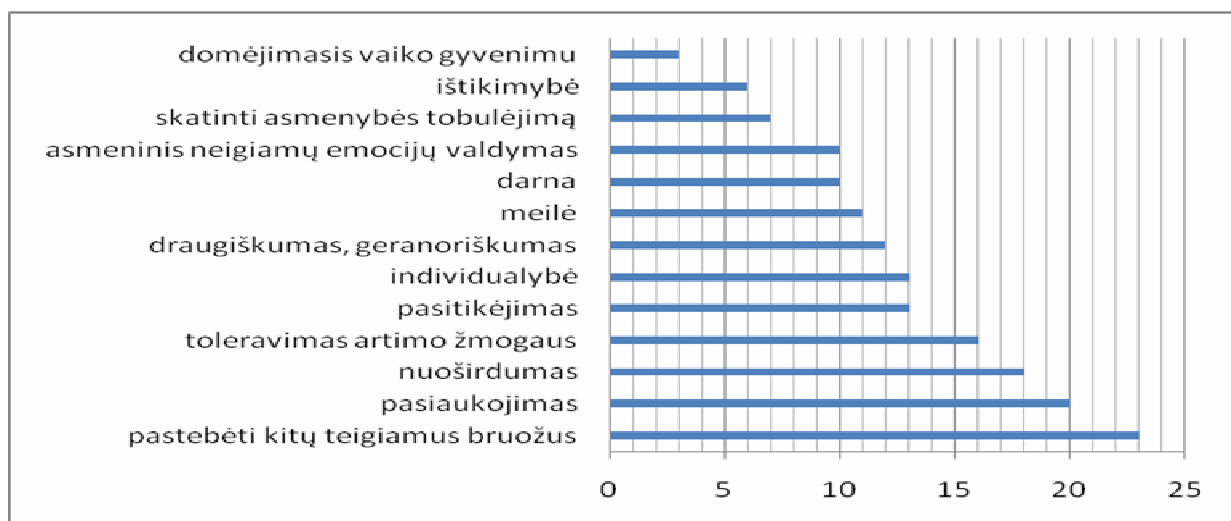
	<p>negi per miegus ją mušiau?“ (vyr., 34m., tėtis)</p> <p>4. „Bu tai vis nedain iš pirmą sykia.“ (vyr., 46m., patėvis)</p> <p>5. „Gera ta jo mama, tik lėta. Kol jai dain kai pasakai ką, kelis kartus reik kartot.“ (mot., 43m., globėjos dukra)</p> <p>6. „Taip keistai atroda. Mama negerianti, nevalkataujanti, o vaikas vaikų namuose auga.“ (vyr., 42m., globėjos žentas)</p>	
<b>IŠTIKIMY- BĖ</b>	<p>1. „Jei būt neištikims, atsilyginčiau tuo pačiu.“ (mot., 39m., mama)</p> <p>2. „Jau geriau su šeima.“ (mot., 39m., mama)</p> <p>3. „...iš namų bėg“ (apie posūnį). (apie sugyventinę) „Ta irgi nei iš šio, nei iš to iš namų išein.“ (vyr., 34m., tėtis)</p> <p>4. „...čia gi mano vaikai...bet kada galiu išsivesti...nieks manęs nesulaikys.“ (vyr., 41m., tėvas)</p>	<b>6</b>
<b>DARNA</b>	<p>1. „Kol uošviene gyva buvo, su ja gerai sugyvenau.“ (mot., 39m., mama)</p> <p>2. „Tardavamės ką pirkim. Dabar dažniausi kalbam apie vaikus.“ (mot., 25m., mama)</p> <p>3. „Pasitariam ką pirkti. Kai visi susirenka pasitariam ką valgyt darysim.“ (mot., 52m., močiutė)</p> <p>4. „Taip ti nesipykstan.“ (apie vaiko mamą) (vyr., 46m., patėvis)</p>	<b>10</b>
<b>DRAUGIŠ- KUMAS, GERANO- RIŠKUMAS</b>	<p>1. „Vyresnis sūnus duod biški iš sava pensijos.“ (vyr., 41m., tėvas)</p> <p>2. „S. padėja susitvarkyt invalidumą man. Ji man daug paded, patar. Ir vyrs jos irgi gers. Jei kur reik pas daktarus ar į vaikų teises- visad nuveš. Abu geri žmones.“ (mot., 34m., mama)</p> <p>3. „Senelis pasaugodava vaikus, kai reikėdava.“ (mot., 39m., mama)</p> <p>4. „Gaila pirma buvo, kai pradėjau gyvent, o dabą gyvenu tik dėl vaikų. Aišku ir jos gaila, kad toki žioplai.“ (vyr., 34m., tėtis)</p> <p>5. „Jai pinigų esam davę, bet, kad ji pragėrė. Ir sesuo, ta kur užsienyrem pinigais. Jei ateitų į darbą, priimtume, nes reikia.“ (mot., 20m., teta)</p> <p>6. „Mana pussesere daug paded. Manąją pamokin kaip reik ką gamint. Abelnai ji daug laika skir mana sugyventinei. Pussesere jai kaip mama: i paguodž, i pabar kai reik, pamokin kai ta ko nemok.“ (vyr., 46m., patėvis)</p>	<b>12</b>
<b>ASMENI- NIŲ</b>	<p>1. „Aš norėjau pakart tą kaimyną, kai jis vaikus išvežė.“ (mot., 39m., mama)</p>	<b>10</b>

<b>NEIGIAMŲ EMOCIJŲ VALDY- MAS</b>	2. „Pabambu arba į ašaras.“ (mot., 25m., mama) 3. „Aš pradėdau nervuotis. Rėkiu.“ (mot., 25m., mama) 4. „Negražu taip daryti, kaip tu kalbi...“ (mot., 78m., prosenelė). 5. (Kai apsilankymo pas vaikus metu vis skambėjo mamos telefonas, neapsikentęs tėtis pasakė: „gal reikia išjungti telefoną.“ ( vyr., 34m., tėtis) 6. „Gerai nusiraminsiu, nebijokit, nepavogsiu vaikų. Gi suprantu, nekvails esu...“ (vyr., 41m., tėvas)	
<b>DOMĖJI- MASIS VAIKO GYVENI- MU</b>	1. „Kaip gyveni? S. buvo atėjęs?“ (mot., 39m., mama) 2. „Da pas broliuką reiks nueit į mokyklą, jam lauktuvių nunešt.“ (mot., 39m., mama) 3. „Auklėtoja, o kaip daba V., a klausa? Nieka neprisidirba?“ (mot., 34m., mama)	<b>3</b>

162 respondentų teiginiai rodo galimybę šiose šeimose užsimegzti ir teigiamiems santykiams tarp atskirų šeimos narių (6 Priedas). Tyrime dalyvavusieji respondentai linkę savo šeimų tarpusavio santykiams suteikti daugiau teigiamų bruožų, juos pagąžinant, nors tyrimo metu atlikti stebėjimai rodo priešingai- jaučiamas pasisakymuose nenatūralumas. Nuoširdumas (18 teiginių) pasireiškia kalbant su respondentais apie jų asmeninius išgyvenimus, liečiančius savo asmenį ir patvirtina Izard (2000), kad žmogus atsiskleidžia per išgyventas emocijas. Respondentai savo nuoširdumą linkę rodyti dažniau tik savo vaikų atžvilgiu, rečiau jį demonstruoja kitiems šeimos nariams. Meilė (11 teiginių) taip pat dažniau rodoma vaikams, nei kitiems šeimos nariams. Trūkstant meilės suaugusiųjų tarpusavio santykiuose (Šalkauskis, 1992) maža tikimybė, kad vaikai išsiugdys teigiamus tarpusavio santykius. Pasitikėjimas (18 teiginių) būdingas tarp artimiausių šeimos narių: motinų ir vaikų, patvirtina Žemaičio (2007) teiginį, kad tai abipusis ryšys atsirandantis per eilę metų, kurį lengva ir sunaikinti. Tai atsispindi kai kuriuose respondentų pasisakymuose. Rizikos grupės šeimų nariai linkę toleruoti vienas kitą (16 teiginių) dažniau iš gailėsčio, kas negarantuoja teigiamų santykių šeimoje. Tolerancija šiose šeimose būdinga brandesnio amžiaus (34- ir vyresniems) žmonėms, kadangi Skujienės, Steponėnienės teigimu to reikia išmokti, o tai susiję su amžiumi, gyvenimo patirtimi. Šių šeimų nariai pastebi ir teigiamus kitų šeimos narių bruožus (23 teiginiai), tai susiję su darbine veikla, materialine nauda. Tik maža dalis respondentų prisiminė teigiamus charakterio bruožus. Kalbantys ta tema, respondentai ilgai dvejojo ką vardinti. Tai rodo rizikos šeimose esamų tarpusavio santykių sudėtingumą. Respondentai nelinkę skatinti šeimos narių tobulėjimo (7 teiginiai), jiems trūksta vidinio noro ir artimųjų palaikymo (Praker, Larson, 2003). Prieštarinai vertinamas respondentų

pasiaukojimas (20 teiginių), kuris patvirtina Vaitoškos (2007) teiginį, kad žmonės iš prigimties yra egoistai. Respondentų pasisakymai apie pasiaukojimą, neatitinka realių jų poelgių remiantis vaikų bylų analize, stebėjimais. Prieštaringas respondentų supratimas ir apie individualybę (13 teiginių). Dažnas tėvų stengėsi pademonstruoti teigiamus savo charakterio bruožus, mažiau kalbėjo apie kitų šeimos narių individualumą. Respondentų teiginiuose pastebėti ir anatomiciniai, fiziologiniai duomenys, lemiantys asmenybės individualumą. Silpnos valios apraiškos atsispindi respondentų pasisakymuose apie ištikimybę (6 teiginiai), kas verčia suabejoti respondentų teiginiais apie meilę. Nors rizikos šeimų pasisakymuose atsispindi ir darnos (10 teiginių) apraiškos (Navaitis, 1989), bet tai trumpalaikis reiškinys išprovokuotas tam tikrų aplinkybių. Geranoriškumas ir draugiškumas (12 teiginių) respondentų pasireiškia per išgyvenamas emocijas (Izard, 2000). Respondentai dažnai susiduria su asmeninių neigiamų emocijų valdymo problemomis (10 teiginių) ir prisipažįsta, kad jas valdyti sunku. Užplūdę problemos rizikos grupės šeimos narius, kai vaikai atsiduria vaikų globos namuose, lemia ir mažesnę domėjimąsi vaiko gyvenimu (3 teiginiai). Šis šeimos narių pasyvumas vaiko, esančio globos namuose, atžvilgiu gali neigiamai veikti tolimesnius šeimos narių ir vaiko tarpusavio santykius.

Tiriamųjų šeimos narių teiginių dažnis, atspindintis teigiamus šeimyninių santykių požymius pavaizduotas 8 paveikslėlyje.



**8 pav. Tiriamųjų teigiamų šeimyninių santykių požymiai (teiginių dažnis).**

### 2.5.3 Tiriamųjų abejingumo- pusiausvyros (homeostazės) būsenos požymiai šeimyniniuose santykiuose

6 lentelė

Diagnostinis blokas	Respondentų teiginiai	Teiginių dažnis
<b>ABEJIN- GUMAS</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. (Ką sako vyras, kad darbą gavot?) „Nieko.“ (mot., 25m., mama)</li> <li>2. „Nepastebėjau to, kad kas iš šeimos pultų padėt. Nežinau ar pati padėčiau.“ ( apie pagalbą darbuose) (mot., 25m., mama)</li> <li>3. Grupės auklėtojos pastebėjimas- „Mama tylėjo, nedrausmino vaikų“ (apie 25m. mamą).</li> <li>4. „Jeigu dirbi, dirbk vienas.“ (vyr., 34m., tėtis)</li> <li>5. „A pochui, jei nekreip dėmesį i mani.“ (mot., 52m., močiutė)</li> <li>6. „Atėmėt vaikus, tai dabar ir rūpinkitės“ (kai buvo kalbama apie dukros vagystę iš klasės) .(vyr., 41m., tėvas)</li> </ol>	<b>8</b>

Abejingumas atsispindi respondentų tarpusavio santykiuose, tai demonstruojama **S** šeimoje: „Ką sako vyras, kad darbą gavot?) Nieko.“ (mot., 25m., mama); „Nieko nejaučiu (kalbama apie tai, kai partneriui sekasi, o pačiai- ne).“ (mot., 25m., mama); „Nepastebėjau to, kad kas iš šeimos pultų padėt. Nežinau ar pati padėčiau.“ ( apie pagalbą darbuose) (mot., 25m., mama); „Jeigu dirbi, dirbk vienas.“ (vyr., 34m., tėtis); (iš pokalbio apie mintis, kylančias, kai partneriui sekasi) „Nežinau.“ (vyr., 34m., tėtis). Remiantis Suslavičiumi ( 2000), tai pasyvių žmonių gyvenimo stilius, neįsitvirtinančio asmens gynyba.

Abejingumas vyrauja ir kitose respondentų šeimose: „Viduriniai tik jабakai rūpi. Kai apie vaikus, jai tik aha ir nieko. Nieka neklaus.“ (pokalbis apie dukrą) (mot., 52m., močiutė); „Šalta abejinga, jei jam geriau sekas nei man.“ (mot., 52m., močiutė); „A pochui, jei nekreip dėmesį i mani.“ (mot., 52m., močiutė). Toks abejingumas šeimose tarp jos narių parodo, kad šiltų ir draugiškų santykių tarp artimiausių žmonių nėra.

Tėvų abejingumą, rūpinantis vaikais, kurie patalpinami į globos namus išreiškia toks respondento teiginys- „Atėmėt vaikus, tai dabar ir rūpinkitės“ ( kai buvo kalbama apie dukros vagystę iš klasės).(vyr., 41m., tėvas), bet tai gali būti išgyventų tėvo emocijų išdava. Tai gali daryti įtaką asmenybės tapatumo paieškoms, kurias aprašo Butvilas (2004), kadangi tėvai sudaro reikšmingą vaikų aplinkos dalį.

Santykiuose su šeimos nariais vyraujantis abejingumas lemia kaip susiklostys tarpusavio narių santykiai- teigiama ar neigiama linkme. Tyrimas rodo, kad rizikos šeimose abejingumas daro neigiamą įtaką šeimos narių santykiams (8 atvejai).

## 2.6. Tiriamųjų šeimos narių per santykius patirtų išgyvenimų pasekmės

Šeimos narių, kurių vaikai gyvena globos namuose, patirtas atsiskyrimas- santykių, ryšių nutraukimas ir patirti išgyvenimai dažnai įtakoja tolimesnę veiksmų eigą norint susigrąžinti vaikus į šeimą. Nuo patirtų išgyvenimų priklauso šeimos narių ateities planai (7 lentelė), jų vaikų lankymas globos namuose (9 lentelė), galimybė susigrąžinti vaikus į šeimą (10 lentelė). Išgyvenimų pasekmės padeda socialiniam pedagogui artimiau pažinti šeimos narių poreikius galimai pagalbai stiprinant santykius tarp šeimynykščių, atnaujinant trūkinėjančius ryšius.

7 lentelė

Diagnostinis blokas	Respondentų teiginiai	Teiginių dažnis
Šeimos narių ateities planai	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Planuoju įsidarbinti, pasiimti vaikus.(mot., 25m., mama) <b>S</b></li> <li>2. Seniūnijoje sake, atšilus orams duos viešųjų darbų. Balandį bus peržiūra, žiūrės sąlygas. Į darbą biržą vėl turėsiu pristatyt pažymą- aš dabą 4mėn. nėščia. (mot., 39m., mama) <b>A</b></li> <li>3. Užsikoduosiu, kad tik vaikus leistų pas mani. Kur reik tą pažymą atnešt... (mot., 52m., močiutė) <b>D</b></li> <li>4. Kai tik vaiku pasiimsiu. Tai viską kaime parduosiu ir išvažiuosiu į K. ..pas sūnų, kad visi kartu būtume. Nebegalėsiu aš kaime gyvent. O mieste visi kartu būsim, darbą susirasiu. Neprapulsiu.(vyr., 41m., tėvas) <b>K</b></li> <li>5. Nieka, jis (sugyventinis) neprieštarauj, kad V. būtų per atostogas. Rašė į pareiškimą seniūnijoje, kad sutink, kad vaiks būtų kartu. (mot., 34m., mama) <b>R</b></li> <li>6. Iki vasaros remontą pasidarysiu. Abu su seneliu dirbam. (mot., 52m., močiutė) <b>D</b></li> </ol>	10

8 lentelė

Diagnostinis blokas	Respondentų teiginiai	Teiginių dažnis
Šeimos narių pokalbiai apie vaikus	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Vaikus pamatau, smagu. Grįžęs iš darbo mažas neleisdava net iš mašinas išlipt. (vyr., 34m., tėtis) <b>S</b></li> <li>2. (pokalbis apie santykius su posūniu) Jis neklausia, kad iš namų bėga. Nesuprantu aš jo, kaip ir jo motinos. (vyr., 34m., tėtis) <b>S</b></li> <li>3. Visi pasitariam kaip čia tie vaikai. (mot., 52m., močiutė) <b>D</b></li> <li>4. Išvažiuosiu į K. ..pas sūnų, kad visi kartu būtume. (vyr., 41m.,</li> </ol>	12

	<p>tėvas) <b>K</b></p> <p>5. Biški padikęs berns, nu ką padarysi, gi ne mergička. Ale mes susitariam. (vyr., 46m., patėvis) <b>R</b></p> <p>6. Nuo pirmo susitikimo santykiai su vaikais labai pasikeitė. Pirma kart susitikus jautėsi toks atsargumas. (mot., 28m. mama) <b>K</b></p>	
--	--	--

9 lentelė

Diagnostinis blokas	Respondentų teiginiai	Teiginių dažnis
Šeimos narių pasiteisinimai, kodėl retai lanko vaikus	<p>1. Dirbu suvirintoju, neturiu kada atvažiuoti. (vyr., 57m., senelis) <b>D</b></p> <p>2. Mažute, negaliu dažnai lankytis, pinigėlių nėra. Da pas broliuką reiks nueit į mokyklą, jam lauktuvių nunešt. (mot., 39m., mama) <b>A</b></p> <p>3. Daba ilgai negalėjom atvažiuot, nes globėjos namą reikėja baigt statyt po gaisrą. (mot., 34m., mama) <b>R</b></p> <p>4. Aš jai nieka nesakau, kad pas V. važiuoj. Aš ti negaliu, man reik dirbt. I pinigų neperdaugiausiai, o kelione brangi. Da vaikui nupirkt ko reik. Gi tuščiom nevažiuosi. (vyr., 46m., patėvis) <b>R</b></p>	<b>4</b>

10 lentelė

Diagnostinis blokas	Respondentų teiginiai	Teiginių dažnis
Šeimos narių nuomonė apie galimybę grįžti vaikams į šeimą	<p>1. Nežinau pas ką ten galėtų grįžti. Pas babą nėra vietos. O motiną iš buto išmetė, nes landynę padarė, tai ji metė darbą. Daba sklind kalbos, kad ji išvažiava į užsienį. (mot., 20m., teta) <b>D</b></p> <p>2. Mana vyra brolis yr tų dviejų mergaičių tėvs- vienišas, dirbantis. Galvoja kaip jas pasiimt. Bet kas duos? Kartu gyvena su motina nuosavam name ( namas motinos), tėvs teisiams. Santykių su mergaitėm nepalaika. (mot., 20m., teta).<b>D</b></p> <p>3. Norėčiau, bet man neleidžia. (neleidžiama del psichinės negalės) (mot., 34m., mama) <b>R</b></p> <p>4. Mes su savuoju neatsisakom jai padėt, padėtume i tą vaiką užaugint. I tam vaikui- kur su mama augt, o kur vaikų namuose. (mot., 43m., mamos globėjos dukra) <b>R</b></p> <p>5. Visai globėjais neapsiimam būt, juk ir savų rūpesčių turim. Kad vaiką prie mamos prižiūrėt ištisai- taip tai ne, mes galim tik per</p>	<b>10</b>

	<p>atostogas padėt mamai tvarkytis su vaiku. Amžius ir sveikata nebe tie, kad dvi šeimas sužiūrėtume. O per atostogas tikrai padėsime kuo galėdami, kad tik ta mama galėtų džiaugtis tuo vaiku. (mot., 43m., mamos globėjos dukra) <b>R</b></p> <p>6. Paglobot per atostogas galim, kad mamai lengviau būtų su vaiku tvarkytis. Bet kiekvieną dieną tokių galimybių neturim. Juk abu dirbam ir sava šeima yra. (vyr., 42m., mamos globėjos žentas) <b>R</b></p>	
--	---	--

Tiriamųjų šeimos narių per santykius patirtų išgyvenimų pasekmės, paaiškėjusios tyrimo eigoje, sugrupuotos į keturis blokus: šeimos narių ateities planai (10 teiginių); šeimos narių pokalbiai apie vaikus (8 lentelė)- 12 teiginių; šeimos narių pasiteisinimai, kodėl retai lanko vaikus (9 lentelė)- 4 teiginiai; šeimos narių nuomonė apie galimybę grįžti vaikams į šeimą (10 teiginių). Šeimos narių ateities planuose atsispindi aktualios kaime vyraujančios bedarbystės problemos (Martinkus, 1998). Pirmomis dienomis vaikams patekus į globos namus, jų šeimų nariai kuria šviesius ir jų manymu lengvai įgyvendinamus planus. Tik vėlesniu laikotarpiu, susidūrus su tikrove ir VTAT institucijos reikalavimais, jų planai tampa realistiškesni. Vėlesniuose pokalbiuose apie vaikus su šeimų nariais jaučiamas pasyvumas, kuris Suslavičiaus (2000) nuomone, būdingas neįsitvirtinančioms asmenybėms. Šeimos nariai pradeda suvokti ir savo neveiklumo pasekmes.

Atsižvelgiant į tai, kad pirmomis savaitėmis šeimos nariai dar turi vilties susigrąžinti vaikus, kuria planus kaip tai darys, būtina juos skatinti ir raginti- suteikti reikalingą informaciją, kur galėtų kreiptis jų dominančiu klausimu. Pasiteirauti kaip jis planuoja savo buitį, vėliau dažnai teirautis apie vykstančius pokyčius buityje. Skatinti kuo dažniau lankyti vaikus, domėtis jų pasiekimais.

Viena iš pasiteisinimo priežasčių, kodėl šeimos nariai retai lanko vaikus- sunki materialinė padėtis, kurią mini Martinkus (1998), Leliūgienė, Kanopienė (1997), Kurienė (2003). Respondentai retai lanko vaikus ir nenorėdami patirti pakartotinus išsiskyrimo su vaiku išgyvenimus (Lemme, 2003). Nuo šių išvardintų blokų priklauso ar bus palaikomi ryšiai rizikos grupės šeimos narių su vaikais, augančiais VGN, ar atsiras galimybė jiems grįžti į biologinę šeimą. (Išsamesnė 7- 10 lentelių analizė 7 Priede.)

## 2.7 Prieštaringi- užkoduoti santykiai (bendravimas, kritika)

Remdamasi mokslinė literatūra ( Navaitis (1989), Izard (2000)), kadangi bendravimas ir kritika gali būti tiek neigiami, tiek teigiami, siūlau savo darbe tokius terminus šiems santykiams įvardinti- „prieštaringi- užkoduoti“ santykiai.



11 lentelė

Diagnostinis blokas	Respondentų teiginiai	Teiginių dažnis
<b>BENDRA-VIMAS:</b> <b>Su vyru (sugyventiniu)</b>	1. Ramybė (apie santykius su vyru). (mot., 39m., mama) <b>A</b> 2. (Apibūdinant savo santykius šeimoje) Tarpusavio nesutarimai. (vyr., 34m., tėtis) <b>S</b> 3. Būna visko. (vyr., 46m., patėvis) <b>R</b> 4. Ta gi nori vaikus pasiimt i mani apjuodint....svarbu mani įskaudint.(vyr., 41m., tėvas) <b>K</b>	<b>16</b>
<b>Su vaikais esančiais vaikų globos namuose</b>	5. Gražiai šneku. Užšauki labiau jai neklauso. Dažniau gražiai. (mot., 25m., mama) <b>S</b> 6. (senelio bendravimas su anūke) Mažuti, prašau, neverk. Šiandien vis tiek neišleis, nes tu sergi. (vyr., 57m., senelis) <b>D</b>	
<b>Su kitais artimaisiais</b>	7. Su vyriausia- sunkiausia...ji atskirai, kitam name gyven. Viduriniajai tik jабakai rūpi. Kai apie vaikus, jai tik aha ir nieko. Nieka neklaus. (pokalbis apie dukras) (mot., 52m., močiutė)	

Šeimos narių tarpusavio bendravimas (11 lentelė) (16 teiginių) buvo sugrupuotas į tris grupes: bendravimas su vyru ar sugyventiniu (su partneriu); bendravimas su vaikais esančiais vaikų globos namuose; bendravimas su kitais artimaisiais. Nuoširdus bendravimas su partneriu rizikos šeimose retas reiškinys, dažniau partneriai linkę kaltinti vienas kitą, nelinkę būti atsakingais už nuoširdų bendravimą šeimoje. Toks bendravimas prieštarauja Maceinos (2007) teiginiams apie partnerių atsakomybę puoselėjantį bendravimą šeimoje.

Bendraudami su vaikais šeimos nariai linkę akcentuoti savo nuoširdžius santykius su jais, tačiau tai tik išorinis demonstravimas ir dažnai paviršutinis (Skujienė, Steponėnienė, 2007). Dažnas šeimos narių pokalbis su vaikais prasideda gražiais pažadais, kurie retai kada išpildomi. Tai daro įtaką vaikų ir šeimos narių santykių atšalimui.

Respondentai apie bendravimą su kitais artimaisiais nėra linkę atvirauti, todėl daroma prielaida, kad santykiai su kitais šeimos nariais yra sudėtingi. (Smulkesnė 11 lentelės analizė 8 Priede.)

12 lentelė

Diagnostinis blokas	Respondentų teiginiai	Teiginių dažnis
<b>KRITIKA</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Pasakysiu, kad blogai darai. (mot., 25m., mama) <b>S</b></li> <li>2. Kad ir nepatinka- nutylėsiu. (mot., 39m., mama) <b>A</b></li> <li>3. Pasakau jei man kas nepatink, nesvarbu ką galvoj. (mot., 32m., mama) <b>D</b></li> </ol> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. (Kai apsilankymo pas vaikus metu vis skambėjo mamos telefonas, neapsikentęs tėtis pasakė: „gal reikia išjungti telefoną“. ( vyr., 34m., tėtis)</li> </ol>	<b>4</b>

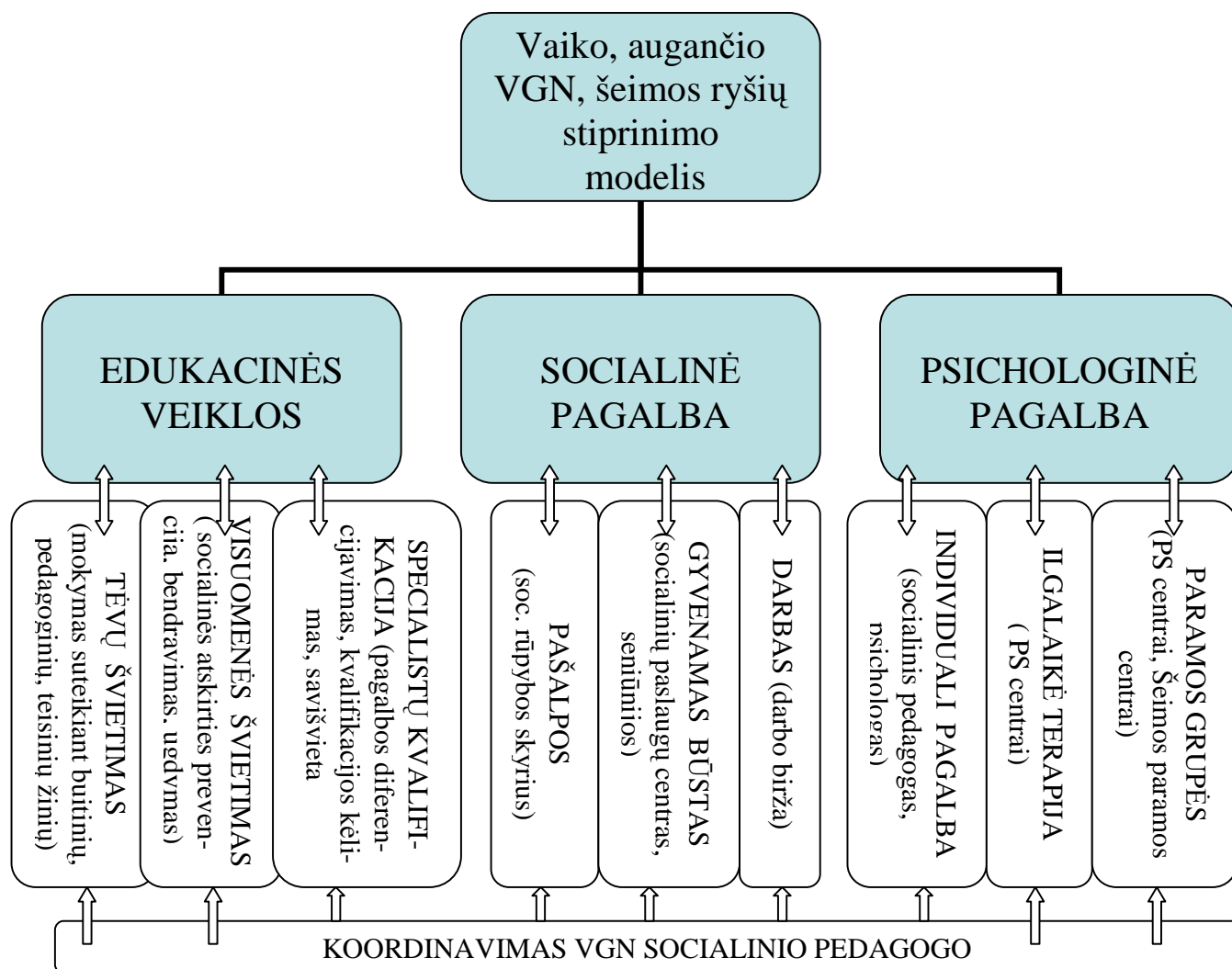
Nevengia rizikos šeimų nariai ir kritikos (12 lentelė) vienas kitam, tik ta kritika būna gan kategoriška, todėl, šiose šeimose dažniau vyksta rimti konfliktai- „Pasakau jei man kas nepatink, nesvarbu ką galvoj.“ (mot., 32m., mama). Kritikos nevengia jaunesni respondentai- „Pasakysiu, kad blogai darai.“ (mot., 25m., mama), jų kritika ir kategoriškesnė. Tik vienas respondentės teiginys patvirtina Schutz (Navaitis, 2008) mintį, kad reikalinga išklaudyti kitų nuomonę- „Kad ir nepatinka- nutylėsiu.“ (mot., 39m., mama). Nemokėjimas rizikos šeimose priimti kritikos, kenkia rizikos šeimose geranoriškam šeimos narių bendravimui, kas atsiliepia ir jų santykių kokybei.

## 2.8 Šeimos santykių atkūrimo galimybės bendradarbiaujant specialistams

Santykiai šeimoje svarbūs, todėl jų atkūrime privalo dalyvauti vaikų globos namų socialiniai pedagogai, VTAT specialistai. Tyrime dalyvavusių šeimų santykiai ir tarpusavio ryšiai yra sutrikę (vaikai auga globos institucijose, būdingas konfliktiškumas šeimos santykiuose). Tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti, kaip galima atkurti nepastovius šeimų ryšius per šeimų (ar šeimos narių) bendradarbiavimą su VTAT specialistais. Remiantis Kurienės (2003), Duibowitz, De Pafilis (cit. Grigutyte, Karmaza, Kemerienė, 2004) darbais, sudarytas specialistų ir šeimos bendradarbiavimo, siekiant stiprinti šeimos ryšius, turinys (9 Priedas) ir modelis (pav. 9).

Vaiko, augančio VGN, šeimos ryšių stiprinimo modelį sudaro 3 dalys, kurias koordinuoja vaikų globos namų socialiniai pedagogai bendradarbiaudami su kitų institucijų, dirbančių su rizikos šeimų nariais, specialistais. Tai:

1. Edukacinės veiklos;
2. Socialinė pagalba;
3. Psichologinė pagalba.



9 pav. Vaiko, augančio VGN, šeimos ryšių stiprinimo modelis.

**Edukacinės veiklos** gairės nurodytos pareigybinėje socialinio pedagogo instrukcijoje, bendrosiose nuostatuose. Navaičio (1997) teigimu šie specialistai dirba išskirtinėmis sąlygomis- turi gebėti patys susidaryti planus, programas vadovaudamiesi bendrais orientyrais, atsižvelgdami į socialinę situaciją, globotinio padėtį, individualų jo charakterį. Nuo socialinio pedagogo kompetencijos priklauso darbo su rizikos šeimų nariais kokybė, todėl būtina atkreipti dėmesį į *specialistų kvalifikaciją*, jos kėlimą. Būtina nuolatinė socialinio pedagogo savišvieta- seminarų lankymas, profesinės (pedagoginės, psichologinės) literatūros studijavimas, domėjimasis įstatyminės bazės naujienomis. Nuo socialinio pedagogo turimų žinių priklauso jo reikalaujančiam pagalbos diferencijavimas.

Socialinis pedagogas dirbantis vaikų globos namuose privalo *šviesti visuomenę*. Socialinės atskirties prevencija vykdoma dalyvaujant teminėse šviečiamojo- praktinio pobūdžio programose, seminaruose, projektuose. Apie vykdomas programas supažindinant visuomenę per spaudą, leidžiant lankstinukus. Šis specialistas inicijuoja įvairius bendradarbiavimo projektus, kaip pvz. VGN

ugdytinių pagalbą miesto švarinimosi darbuose, padeda auklėtiniams įsidarbinti vasaros metu. Bendrauja su galimais globėjais, ugdo pastarųjų požiūrį į globotinius.

Vaikų globos namuose socialinis pedagogas užsiima *ugdytinių tėvų švietimu* ir kitų šeimos narių, kurie atstoja globotiniams tėvus, švietimu. Organizuoja individualias konsultacijas, pokalbius jiems rūpimais klausimais. Suteikia pedagoginių žinių apie vaikų auklėjimą, pasiekimus. Padeda tėvams suprasti įvairius teisinius įstatymus, pataria buities klausimais.

**Socialinė pagalba-** Suslavičiaus (2000) apibūdinama kaip suvokiama ir gaunama. Suvokiama pagalba- bendras įsitikinimas, kad esant probleminei situacijai paramos bus sulaukta. Tyrimas rodo, kad ne visi rizikos šeimų nariai būna ryžtingi ieškant darbo, būsto ar pašalpų, čia padeda VGN socialiniai pedagogai. Ši pagalba teikiama bendradarbiaujant su kitų institucijų specialistais. *Neturintiems darbo* vaikų, kurie auga globos namuose, šeimų tėvams padeda užmegzti ryšius su darbo birža. Bendradarbiaudami VGN socialiniai pedagogai su socialinių paslaugų centrais, seniūnijomis padeda susirasti *gyvenamąjį būstą*. Ši gaunama parama, tai konkretūs veiksmai- kartais užtenka pokalbio su besiteiraujančiu pagalbos šeimos nariu, bet dažnai tėvams pasiūloma pasirašyti sutartis- įsipareigojimus, kurios skatina tėvus aktyviau reikštis patiems ieškant tolimesnės pagalbos šiais klausimais. Kartais prireikia socialinio pedagogo skambučio į darbo biržą ar seniūniją, kad įpareigotą suinteresuotą asmenį veikti pačiam. VGN specialistai padeda rizikos šeimų nariams ir *pašalpų* klausimu, nukreipdami juos į socialinės rūpybos skyrius.

**Psichologinė pagalba.** *Individualią pagalbą* suteikia VGN socialinis pedagogas vadovaudamasis LR švietimo ir mokslo ministro įsakymu dėl pedagoginės ir psichologinės pagalbos teikimo modelio (2003m. birželio 25d. nr. ISAK- 897, Vilnius). Dirbantys ugdymo įstaigose specialistai pagal savo kompetenciją teikia pirmines psichologines ir specialiąsias pedagogines paslaugas. Esant reikalui rizikos šeimų nariai, jiems pageidaujant nukreipiami pas psichologą. VGN socialinis pedagogas bendradarbiaudamas su PS centru, Šeimos paramos centrų specialistais gali padėti rizikos šeimų nariams, kurių vaikai auga globos namuose, pageidaujant psichologinės pagalbos *paramos grupėse, ilgalaikės terapijos*. Deja tokios pagalbos asmenys iš šių šeimų retai kada prašo.

Kasdienė bendra socialinio pedagogo ir VTAT specialistų veikla dažniausiai nukreipta į konkretų vaiką, jo šeimą ir į konkrečios jų problemos sprendimą. Bendradarbiavimas tarp šių specialistų ir šeimos narių turi tapti abiejų pusių poreikiu. Socialiniai pedagogai, dirbantys vaikų globos namuose, turi išsamesnę ir tikslesnę informaciją apie vaiką. VTAT specialistai- apie rizikos šeimą, auginančią vaikus. Pagalbos rizikos šeimai problema turėtų būti sprendžiama dviem paralelinėmis kryptimis- prevencijos ir intervencijos. Socialinis pedagogas vaikų globos namuose daugiau dėmesio skiria darbui su vaikais, t.y. prevencija, VTAT specialistai vykdo intervenciją į

šeimą. Vykdydami intervenciją socialiniai pedagogai ir VTAT specialistai turi vertinti šeimos narių gyvenimą, vengti stereotipų ir apibendrinimų. Būtina atsižvelgti į šeimų skirtingumus, individualumus. Objektyviai pamatyti kiekvieną šeimos narį ir jo aplinką. Padedami šių specialistų, vaikų, gyvenančių globos institucijose, šeimų nariai dažnai pamato galimybes ir būsimo pokyčio pranašumus, svarbu neakcentuoti šių žmonių silpnybių ar trūkumų. Dažniausiai bendradarbiavimo tarp specialistų ir šeimos narių, grąžinant vaikus į šeimą, iniciatoriais tampa tie, kurie pirmieji sužino apie galimybę įgyvendinti tai (iš 6 šeimų- 3 atvejai buvo inicijuoti iš vaikų globos namų pusės; 3- iš vaikų teisių apsaugos institucijos).

Vaikų globos namų socialiniai pedagogai ir VTAT specialistai teigia, kad „rizikos šeimose kylančios problemos yra kompleksinės, todėl pagrindinis sėkmingo darbo veiksnys- bendradarbiavimas ir įvairių sričių specialistų pastangų koordinavimas“. Veiksmingą šių institucijų specialistų ir šeimos narių bendradarbiavimą demonstruoja šie skaičiai: iš 6 šeimų vaikai grįžo į 2 šeimas; 1 šeimos vaikas, atsiradus kol kas neoficialiam šeimos globėjui (kadangi mama neįgali) turi galimybę grįžti į šeimą atostogų, švenčių metu; 2 šeimų nariai ( vienos šeimos mama, kitos šeimos- močiutė) siekia, kad vaikai grįžtu į jų šeimas. Tik 1 šeimai atidėta ilgesniam laikui galimybė grįžti vaikams į šeimą.

Galima daryti išvadą, kad sėkmingai koordinuojant socialinių pedagogų, VTAT specialistų ir šeimos narių veiksmus, išryškėja bendradarbiavimo privalumai:

- Visapusiškai suvokiama rizikos šeimos problema;
- Institucijų ir šeimos narių bendradarbiavimo efektyvumas įtakoja vaikų grąžinimo į biologinę šeimą galimybę.

Tyrimo eigoje į šeimą žvelgta per vaiką. Tai atlikta sąlygiškai. Todėl siekiant ištirti kiekvieną šeimą individualiai būtina atvejo analizė, ekožemėlapis (11 Priedas), kurie gali pademonstruoti gilesnę rizikos šeimos santykių analizę; tarpusavio ryšių charakteristiką. Atvejų analizė padeda iliustruoti vaikų globos namų socialinių pedagogų, VTAT specialistų ir šeimos narių bendradarbiavimą.

## IŠVADOS

Baigiamajame darbe „Vaiko, augančio vaikų namuose, šeimyninių ryšių stiprinimo galimybės“ apibendrinant šeimų narių tarpusavio santykių bei ryšių tyrimo rezultatus, galima daryti išvadas, kad:

- Lietuvoje nepakanka mokslo studijų, analizuojančių teorinius socialinės psichologinės pagalbos šeimoms nariams, kurių vaikai auga globos namuose, būdus.
- Vaikų atskyrimas nuo šeimos pažeidžia tėvų su vaikais santykius ir ne visada skatina pastaruosius grįžti į visuomenei priimtina gyvenimą.
- Paimant vaikus iš šeimos būtina siūlyti teikti psichologinę pagalbą šeimoms nariams, kurie bendrauja su vaiku, pačiam vaikui. Kadangi patiriami išgyvenimai įtakoja tolesnei santykių ir ryšių raidai šeimoje. Kuri dažnai būna neigiami.
- Neigiamų santykių vyravimas tarp vaikų, kurie auga globos namuose, šeimų narių neigiamai atsiliepia pastarųjų pastangoms susigrąžinant vaikus į biologines šeimas.
- Veiktų šeimyninių ryšių atkūrimo modelis, trūksta geranoriško VTAT specialistų, seniūnijų darbuotojų bendradarbiavimo su vaikų, kurie auga globos namuose, šeimų nariais, bei vaikų globos namų socialiniais pedagogais.
- Tyrimas atskleidė, kad šeimos nariai, kurių vaikai auga globos namuose, net ir skatinami dalyvauti vaikų gyvenime šiems augant globos institucijose, ne visada noriai tuo naudojasi. Vaikų globos namų bendruomenės noras bendradarbiauti su šeimų nariais, kurių vaikai auga globos namuose, ne visada būna teigiamai sutiktas.
- Paaiškėjo, kad nepalanki visuomenės ir valdžios socialinių institucijų (VTAT specialistų, seniūnijų socialinių darbuotojų) nuomonė, kartais atviras priešiškas rizikos šeimoms nariams skatina pastarųjų abejingumą savo ateičiai, tuo pačiu silpnina santykius ir ryšius tarp rizikos šeimoms vaikų ir jų artimųjų.
- Šeimos narių, kurių vaikai auga globos namuose, bendradarbiavimas su valdžios institucijomis priklauso nuo jų nuostatų šių institucijų atžvilgiu.

Baigiamojo darbo pradžioje iškelta hipotezė, kad vaikui, atsidūrus vaikų globos namuose, keičiasi ryšiai ir santykiai šeimoje tarp jos narių, pasitvirtino. Vaikams seneliai teisiniu požiūriu negali atstoti tėvų, išskyrus tuos atvejus, kai seneliai yra darbingo amžiaus. Atnaujinti šeimos santykius įmanoma tik geranoriškai bendradarbiaujant tarpusavyje šeimoms nariams ir socialiniams pedagogams, VTAT specialistams, bei seniūnijų socialiniams darbuotojams. Tai įrodo tiriamųjų pokalbių ir stebėjimų analizė, atskiro atvejo studijos.

## **REKOMENDACIJOS SOCIALINIAMS PEDAGOGAMS DIRBANTIEMS VAIKŲ GLOBOS NAMUOSE, VAIKŲ TEISIŲ APSAUGOS TARNYBOJE IR SENIŪNIJOSE**

Siekiant didesnio ir tinkamesnio dėmesio rizikos šeimoms, kurių vaikai auga globos namuose, norint, kad pastarieji keistų savo gyvenimo būdą ir siektų susigrąžinti vaikus į šeimas, galima pateikti tokias rekomendacijas socialiniams pedagogams dirbantiems vaikų globos namuose, vaikų teisių apsaugos tarnyboje ir seniūnijose:

- Keisti požiūrį ir nuostatas į rizikos šeimų narius, kurių vaikai auga globos namuose-
  - 1) socialiniai pedagogai, dirbantys vaikų globos namuose gali sulaukti didesnio vaikų šeimų narių atvirumo ir sukurti pasitikėjimo atmosferą, padėti skatinti šeimos narių atsakomybę už vaikus. Rašytinės sutartys turi lemiamos reikšmės palaikant tėvų santykius su vaikais. Ypatingą dėmesį atkreipti į vaikų ir tėvų, kitų šeimos narių santykius. Dirbant su tėvais, kitais šeimos nariais, skatinti: tinkamą bendravimą su vaikais įgūdžių susiformavimą, jų atsakomybės už savo veiksmus santykiuose su vaikais jausmą. Tėvams ir kitiems šeimos nariams padėti suvokti savo neatsakingų pažadų neigiamą poveikį vaikui. Individualiai dirbti su vaikais, padedant jiems pamatyti realią santykių su tėvais, kitais šeimos nariais situaciją;
  - 2) vaikų teisių apsaugos tarnybose dirbantiems socialiniams pedagogams- didesnę dėmesį skirti individualaus darbo su šeimos nariais, kurie rūpinasi vaiku, kokybės gerinimui, keičiant šių institucijų įvaizdį. Tėvų dalyvavimas peržiūrose, bylų aptarimuose ir planavimo susirinkimuose turėtų tapti įprasta socialinio darbo politikos ir praktikos dalimi;
  - 3) Seniūnijų socialiniai darbuotojai darbą su šeima turėtų pradėti nelaukiant galutinės krizės, kai vaikai yra socialiai „sužaloti“, o šeimos nariams nebeįmanoma padėti. Padėti šeimos nariams formuojant naujus gyvenimo įgūdžius. Nepalikti be dėmesio tokių šeimų, kurių vaikai jau auga globos namuose. Sudaryti su tėvais, kitais šeimos nariais, kurie rūpinasi vaikais, planus, kuriuose jie patys fiksuoja ką pasižada par tam tikrą laikotarpį padaryti. Ieškoti būdų įtraukti šias šeimas į bendruomenės veiklą, ypačiai moteris. Čia jos galėtų įgyti patirties gyvenimo, biudžeto planavime, būtų plečiamas socialinis ryšių tinklas.
- Dirbti su rizikos šeimų vaikais ir kitais artimaisiais, kurie rūpinasi vaiku, individualiai. Padėti jiems suvokti ir išreikšti savo tikruosius jausmus, kad jie nebūtų slopinami ar netinkamai perkeliami.

- Socialinės pagalbos teikimas išsiaiškinant socialinį tinklą- artimųjų kaip įgalinimo resurso suradimas ir parengimas. Giminės- svarbus šeimos kontaktų šaltinis (visuomet reikia išsiaiškinti ar negalima pagalba šeimos nariams iš artimųjų pusės).
- Pokalbiai- konsultacijos tėvams, kitiems šeimos nariams, kurie rūpinasi vaikais, augančiais globos namuose, orientuotos į naujų gyvenimo vertybių atradimą. Padėti susivokti ieškant naujų vertybių jų gyvenime.
- Pokalbiai- konsultacijos šeimos nariams, kurie rūpinasi vaikų globos namuose augančiais vaikais, orientuotos į savęs, savo galių pažinimą- padėti rasti savo asmenybės stipriąsias puses, skatinti jų teigiamus veiksmus siekiant susigrąžinti vaikus į šeimą.



## LITERATŪRA:

1. Albiseti, V. (2000). Santuokinės meilės terapija: kaip spręsti gyvenimo kartu problemas. Vilnius: Katalikų pasaulis.
2. Apatija. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Apatija>
3. Aristotelis. (1990). Nikomacho etika. Rinktiniai raštai. Vilnius.
4. Archiatis, P., Vogt, F. (2000). Gyvenimo baimė- gyvenimo šansai. Vilnius: Lietuvos Valdorfo pedagogikos centro leidykla.
5. Bajoriūnas, Z. (1997). Šeimos psichologija. Vilnius. Jošara.
6. Bitinas E.(2002). Pedagoginės diagnostikos pagrindai. Vilnius.
7. Berry Brazelton, M.D. (1983). Infants and mothers: Differences in development revised edition. Delta.
8. Bowlby, J. (1990). Child care and the growth of love. PENGUIN BOOKS.
9. Brochmann, I. (1999). Ar skriaudžiame savo vaikus? Presvika. Vilnius.
10. Bronušienė, S. (2005 m. lapkričio 30 d.). Konferencija- pasitarimas „Parama šeimai: subsidiarumo patirtis“. Prieiga per internetą: [http://209.85.135.104/search?q=cache:3y\\_p21\\_gw-gJ:www.ivaikinimas.lt/news/nfiles/48.doc+pasiaukojimas&hl=lt&ct=clnk&cd=19&gl=lt&lr=lang\\_lt](http://209.85.135.104/search?q=cache:3y_p21_gw-gJ:www.ivaikinimas.lt/news/nfiles/48.doc+pasiaukojimas&hl=lt&ct=clnk&cd=19&gl=lt&lr=lang_lt) ; <http://www.ivaikinimas.lt/news/nfiles/48.doc> (failo html kopija)
11. Butvilas, T. (2004). Netekties išgyvenimų ir kai kurie socializacijos aspektai jaunesniame mokykliniame amžiuje. Vilnius.
12. Chapman, G., Campbell R. (2001). Penkios vaikų meilės kalbos. Kaunas: Sidabrinis trimitas.
13. Charles, C. M. (1999). Pedagoginio tyrimo įvadas. Vilnius.
14. Carroll, E.,Izard ( 2000). Psichologija emocii. Sankt- Peterburgas:Piter.
15. Černius, V., J. (2006). Žmogaus vystymosi kelias nuo vaikystės iki brandos. Kaunas. Lietuvių pasaulio centras.
16. Česnavičiai, A.ir S. (2001). Socionika. Aš ir tu- kaip būti kartu? Firmos „Skirma“leidybinė informacinė agentūra, Vilnius.
17. Daulenskienė, J.N.V., Radzevičienė, L. Teoriniai ir praktiniai socialinės reabilitacijos aspektai kūdikių namuose.// Zaborskis, A. ir kt.(Red.). (2003). Vaikų sveikata ir reabilitacija. Šiaulių universitetas.
18. Finn Skarderud. (2001). Nerimas. Klajonės po modernųjį aš. Vilnius.
19. Frankl'is, V., May, R. (2007). Egzistencinė psichologija. Prieiga per internet: [http://ledas.dtiltas.lt/MIF/3\\_sem\\_egz/isk\\_psichol/NemanoKonspetas.doc](http://ledas.dtiltas.lt/MIF/3_sem_egz/isk_psichol/NemanoKonspetas.doc)
20. Furman, E. (2005). Mažyliai ir jų motinos. ŠU. VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
21. Furst, M. (2000). Psichologija. Vilnius: LUMEN.

22. Gabnytė, E. (1995, lapkričio 24). Reikia žinoti ko norite iš gyvenimo... Dienovidis, 43, p. 13.
23. Giddens, A. (2005). Sociologija. Kaunas: UAB „Poligrafija ir informatika“.
24. Grigutytė, N., Karmaza, E., Kemerienė, S. (2004). Vaikų, patyrusių seksualinę prievartą, ir jų artimųjų rehabilitacija ir reintegracija. Metodinės rekomendacijos socialiniams darbuotojams ir socialiniams pedagogams. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
25. Gustainienė, M. (2007). Knygų puslapiuose – skaudžios jaunuolių išpažintys. Žvilgsniai. XXI amžiaus“ priedas jaunimui, 2007m. vasario 9, Nr.2 (87). Prieiga per internetą: <http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/zvilgsniai/20070209/3-1.html>
26. Alfredo Adlerio individualioji psichologija. Prieiga per internetą: [http://ledas.dtiltas.lt/MIF/3\\_sem\\_egz/isk\\_psichol/NemanoKonspetas.doc](http://ledas.dtiltas.lt/MIF/3_sem_egz/isk_psichol/NemanoKonspetas.doc) (html kopija) [http://www.google.com/search?q=cache:BsFn8S3x\\_4cJ:ledas.dtiltas.lt/MIF/3\\_sem\\_egz/isk\\_psichol/NemanoKonspektas.doc+Alfredo+Adlerio+individualioji+psichologija&hl=lt&ct=clnk&cd=4&gl=lt&lr=lang\\_lt](http://www.google.com/search?q=cache:BsFn8S3x_4cJ:ledas.dtiltas.lt/MIF/3_sem_egz/isk_psichol/NemanoKonspektas.doc+Alfredo+Adlerio+individualioji+psichologija&hl=lt&ct=clnk&cd=4&gl=lt&lr=lang_lt)
27. Hansen, Lemme, B. (2003). Suaugusiojo raida. UAB Poligrafija ir informatika.
28. James, J. W., Friedman, R., Matthews, L. L. (2007). Kai sielvartauja vaikai. Vilnius. Tyto alba.
29. Jenkins, J. (1997). Šių laikų dorovinės problemos. Vilnius: Alma Litera.
30. Kardelis K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas.
31. Kanopienė, V. (1997). Darbas ir šeima: vaidmenų pasidalijimas// šeima ir gimstamumas Lietuvoje. Vilnius: LFSI.
32. Kepleris, P. (1997). Daugiau džiaugsmo. Kaunas.
33. Klusas, P. (1998). Mylėk ir nežudysi. Vilnius.
34. Koskinas, S., Naujanienė, R., Večkienė, N. (2002). Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos. Kaunas. VDU Socialinio darbo institutas.
35. Krikščiūnas, A. (1997). Neurozė. Vilnius: „Avicena“.
36. Kučinskas, V., Kučinskienė, R. (2000). Socialinis darbas. Švietimo sistemoje: teoriniai aspektai. Klaipėda.
37. Kurienė A. (2003). Darbas su rizikos grupės šeimomis.// Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos projekto IX- 2119 Priedas.
38. Lange- Ernst, Maria- E. (2002). Efektyvus depresijų ir baimės ligų gydymas. Vilnius: UAB „Knygų spektras“.
39. Leliūgienė, I. (1997). Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas: technologija.
40. Leliūgienė, I. (2003). Socialinė pedagogika. Kaunas: technologija.
41. Lobanova, L. (2007). Psichologijos įvadas inžinerijos studijoms. Paskaitų konspektas. Vilnius.
42. Lobato, A. (2001). Žmogaus orumas ir likimas. Vilnius : Logos.

43. Luobikienė I. (2000). Sociologija: bendrieji pagrindai ir tyrimų metodika. Kaunas.
44. Louise, Johnson, C. (2001). Socialinio darbo praktika. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
45. LR švietimo ir mokslo ministro įsakymu dėl pedagoginės ir psichologinės pagalbos teikimo modelio (2003m. birželio 25d. nr. ISAK- 897, Vilnius). Prieiga per internetą: [http://www.smm.lt/teisine\\_baze/docs/isakymai/03-06-25-ISAK-897.htm](http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/03-06-25-ISAK-897.htm)
46. Luobikienė, I. (2000). Sociologija: bendrieji pagrindai ir tyrimų metodika. Kaunas.
47. Matulienė, G. (1997). Šeimos psichologija. Kaunas: Technologija.
48. Mažeikis, G. (2001). Susvetinimas ir sąmoningumo formų suleitimas kaip propagandinio subjekto konstravimo prielaidos. Politologija. 2001/ 4 (24). Prieiga per internetą: <http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=74068415-9FBC-4BDF-989E-E396FE2DF300>
49. Navaitis, G. (1989). Vėl nesutapo charakteriai. Vilnius.
50. Navaitis, G. (2006). Ištikimybės sargyboje. Lrytas.lt (2006.05.19) Prieiga per internetą: <http://www.lrytas.lt/-11479866211147288354-p1-Stilius-I%C5%A1tikimyb%C4%97s-sargyboje.htm>
51. Navaitis, G. (2008). Kaip išvengti barnių. 2008. 03. 15. Prieiga per internetą: <http://www.sveikatossodas.lt/index.php?lang=1&sid=284&tid=1189>
52. Pakalkaitė, L. (2002). Pykčio veidai. Psichologija tau, 4, p.39- 43.
53. Petkutė, E. (2006, rugpjūčio 21). Nedarni šeima- iš kartos į kartą./ Navaitis, G. Prieiga per internetą: <http://www.klaipeda.daily.lt/?data=2006-08-21&id=1155746622>
54. Prasauskienė, A. (2003). Vaikų raidos sutrikimai. Kaunas.
55. Radzevičienė, L. (2006). Globos institucijose augančių kūdikių emocijų raida. Šiaulių universitetas.
56. Radzevičienė, L. (1997). Ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų emocijų ir elgesio sutrikimai bei jų korekcija. Šiauliai.
57. Raslavičienė, G. Vaikų, su pažeistais socialiniais ryšiais ir augančių globos institucijoje, mišrių elgesio ir emocijų sutrikimų kaita/ G. Raslavičienė, A.Zaborskis // Medicina.- 2002, 7 (38),p. 759-768.
58. Raslavičienė, G. Pažeisti socialiniai ryšiai ir vaikų psichoemocinė sveikata/ G.Raslavičienė // Sociologija: praeitis, dabartis, perspektyvos : mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga.- Kaunas : Technologija, 2001.- p. 451 - 456.
59. Rupšienė, L. (2007). Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija. Klaipėda. Klaipėdos universiteto leidykla.

60. Schafer, T. (2004). Kas sielą skaudina ir kas gydo. Berto Hellingerio psichoterapinė praktika. Vilnius. Algarvė.
61. Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos. (2002). Vytauto Didžiojo universitetas. Socialinio darbo institutas. Kaunas.
62. Skujienė, G., Steponėnienė, A. (2007). Šeimos etika. Vilnius. ROSMA.
63. Suslavičius, A. (2000). Paremiamoji psichologija. Kaip įtvirtinti savąjį ego ir išlikti savimi. Kaunas: „Šviesa“.
64. Sutton, C. (1999). Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija. Vilnius.
65. Šalkauskis, St. (1992). Rinktiniai raštai. Pedagoginės studijos. T. 1- 2. Vilnius.
66. Titarenka, V. (1980). Šeima ir asmenybė. Vilnius: Mintis.
67. Vaitoška, G. (2007). Šiandien santuoką griauna pernelyg dideli lūkesčiai. Bernardinai.lt. Interneto dienraštis. 2007. 03. 26. Prieiga per internetą:  
<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/60328>
68. Valickas, (1997). Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Vilnius.
69. Vasiliauskaitė, Z. (2002). Kaltės jausmas. Artuma, 1, p.13- 15.
70. Vitkauskaitė, D. (2001). Teoriniai socialinio darbo modeliai. Šiauliai: ŠUL.
71. Žukauskienė, R. (2007). Raidos psichologija. Vilnius. Margi raštai.
72. Žukauskienė, R. (2006). Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius. Mykolo Romerio universitetas.

**Laimute Samulioniene**  
**ON ABILITY TO STRENGTHEN FAMILY RELATIONS OF A CHILD WHO GROWS UP**  
**IN A FOSTER HOME**  
*The Master's Degree Thesis*

*Summary*

Theoretical part of this thesis includes analysis of scientific works about the family as a primary environment for a child and psychological analysis of the family relations in risk families.

The hypothesis has been held: 1. When the child is taken to a foster home the relations in a family are changed. 2. It is possible to strengthen the relations between a child and his family when the child grows up in a foster home.

A research has been done. The goal of the research are: To set the relationship and changes in it between a child and his family while the child is in a foster home.

To prepared a model for restoring the relationship.

The following methods were used in the research: the data of the research has been collected by using of open type questionnaires and discussion- interview. The data has been processed by using a content analysis method.

Children from Radviliskis foster home and their families (6 families) or their tutors took part in this research.

Practical part reveals social relations in risk families, experiences of the family members after their children have been separated from the parents; an ability to restore family relations with the help of social workers.

Summarizing the results of the thesis general conclusions can be found:

Children's separation from their parents disturb relations between a child and his parents. It doesn't usually encourage parents to return to acceptable society.

It is necessary to give psychological help for a family which communicates with a child and a child himself. Usually the negative experience has an influence on a future development of a child and his family.

Negative experience among the members of the family has negative influence on returning of children to their biological families.

There is a lack of understanding to those parents from social institutions ( such as social workers, municipality administration, social educators). It interferes the reconstruction of family relations.

It emerges that the negative opinion of the society and authorities from social institutions about these parents, encourages them to be more indifferent to their future. It weakens relations between a child and his family.

***PRIEDAI***

## **TYRIMO INSTRUMENTAS**

### **PIRMINIS INTERVIU**

#### **Klausimai pokalbiams, padėję atskleisti tiriamųjų tarpusavio ryšius šeimose**

1. Jums patys artimiausi šeimos nariai.
2. Su kuo bendraujate iš savo šeimos?
3. Į kurį iš šeimos narių kreiptumėtės pagalbos, atsitikus bėdai?
4. Su kuo iš šeimos narių pasidalintumėte savo džiaugsmais?
5. Su kuo iš šeimos narių dažniausiai susitinkat?
6. Su kuo nepalaikote ryšių iš savo šeimos? Kodėl?
7. Ar norėtumėt atnaujinti ryšius su tuo žmogumi? Kodėl?

# SOCIALINIAI ŠEIMYNINIAI SANTYKIAI

neigiami santykiai	<b>VIENTVĖ</b>	Ilekate dviese su artimu žmogumi, koks jausmas jus aplanko?
	<b>NESUPRATIMO BARJERAI-TEMPERAMENTŲ SKIRTUMAS</b>	Jūsų pastangos šeimoje, norint suprasti vienas kitą?
	<b>NUOBODULYS</b>	Jūs namuose vienas, ką veikit?
	<b>BEATODAIRIŠKAS SIEKIMAS KEISTI PARTNERĮ</b>	Jūs šeimos draugijoje, ką jaučiat?
	<b>SUSVETIMĖJIMAS</b>	Jums nepatiko šeimos partnerio atliktas darbas, kaip pasielsit?
	<b>SIEKIMAS MANIPULIUOTI KITAI</b>	Su kuo dalinatės savo džiaugsmais?
	<b>PAVYDAS</b>	Su kuo pasidalinsit savo rūpesčiais?
	<b>PYKTIS, BARNIAI</b>	Šeimoje įvyko ginčas- jus apkliatino neatlikus darbo. Ką darysit?
teigiami santykiai	<b>NUOŠIRDUMAS</b>	Ką jaučiate santykiuose su artimais žmonėmis?
	<b>MEILĖ</b>	Jūsų jausmai brangiausiam žmogui?
	<b>PASITIKĖJIMAS</b>	Kam galite pasipasakoti savo paslaptis iš artimų žmonių?
	<b>TOLERAVIMAS ARTIMO ŽMOGAUS</b>	Kaip reaguojate į artimųjų pastabas?
	<b>PASTEBĖTI KT. ŽMONIŲ TEIGIAMUS BRUOŽUS</b>	Įsivaizduokite savo partnerį ir pamėginkite išvardinti jam būdingus bruožus.
	<b>SKATINTI ASMENYBĖS TOBULĖJIMĄ</b>	Kaip reaguotumėte jei pasiūlytų jūsų šeimos nariui keisti specialybę?
	<b>PASIAUKOJIMAS</b>	Jums pasiūlė darbą, Jūsų partneris taip pat gavo pasiūlymą. Ką darysit?
	<b>INDIVIDUALYBĖ</b>	Kuo ypatingas Jūsų partneris?
	<b>IŠTIKIMYBĖ</b>	Kuo jis skiriasi iš kitų žmonių?
	<b>DARNA</b>	Jums siūlomas geresnis gyvenimas su sąlyga, kad paliksit šeimą. Kaip pasielsit?
	<b>DRAUGIŠKUMAS-GERANORIŠKUMAS NUOSAVŲ NEIGIAMŲ EMOCIJŲ VALDYMAS</b>	Jums reikia skubiai išvažiuoti, bet yra vaikai, yra partneris. Ką darysit?
prieštaringi- užkoduoti santykiai	<b>ABEJINGUMAS</b>	Jūs labai norit obuolio, kuris yra vienas.
	<b>BENDRAVIMAS</b>	Jaučiat, kad ir kiti nori jo. Ką darysit?
	<b>KRITIKA</b>	Jūs pavargus, o dar tas vaikų zirzimas, partnerio priekaištai. Koks jūsų elgesys?
		Jau naktis, bet stalga sužinot, kad Jūsų šeimos narys- ilgoninėje. Ką darysit?
		Kaip dažniausiai tenka bendrauti šeimoje (kokiu tonu)?
		Kaip primat kito žmogaus veiksmus, nors šie Jums nepatinka?

1 pav. Socialiniai šeimyniniai santykiai.



**SOCIALINIŲ ŠEIMYNINIŲ SANTYKIŲ OPERACIONALIZACIJA**  
(diagnostiniai blokai ir jų klausimai)- giluminis interviu

**NEIGIAMAI SANTYKIAI**

<b>VIENATVĖ</b>	1. Jūs visą dieną buvot namuose vieni su partneriu- ar persimetėt nors keletu žodžiu, o gal tylėjot? Papasakokit...
<b>NESUPRATIMO BARJERAI- TEMPERAMENTŲ SKIRTUMAS</b>	1. Su kuriuo šeimos nariu nesiseka rasti bendrą sprendimų? 2. Su kuriuo šeimos nariu Jums lengviausia rasti bendrą kalbą?
<b>NUOBODULYS</b>	1. Jūs namuose vienas, ką veikiat? 2. Jūs šeimos draugijoje, ką veikiat?
<b>BEATODAIRIŠKAS SIEKIMAS KEISTI PARTNERĮ SUSVETIMĖJIMAS</b>	1. Partnerio elgesys Jums nepriimtinas, nors iš tikrųjų niekas nuo to nenukenčia. Kaip Jūs elgiatės?
<b>SIEKIMAS MANIPULIUOTI KITAIŠ</b>	1. Žinote, kad pavestą Jums darbą gali atlikti ir kitas šeimos narys. Kaip pasielgsit?
<b>PAVYDAS</b>	1. Kitam šeimos nariui sekasi. Kokios mintys kyla Jums?
<b>PYKTIS, BARNIAI</b>	1. Dėl ko dažniausiai supykstat? Kaip reiškiate savo pyktį? 5. Kokios emocijos vyrauja namuose? Kaip jos pasireiškia?

**TEIGIAMAI SANTYKIAI**

<b>NUOŠIRDUMAS</b>	1. Kaip apibūdintumėt savo šeimos tarpusavio santykius? 2. Ką jaučiate santykiuose su artimais žmonėmis?
<b>MEILĖ</b>	1. Kuo grįsti Jūsų santykiai šeimoje? Kokiais jausmais? 2. Kokiu jausmu Jūs patiriate iš savo artimųjų?
<b>PASITIKĖJIMAS</b>	1. Kam galite pasipasakoti savo paslaptis iš artimų žmonių?
<b>TOLERAVIMAS ARTIMO ŽMOGAUS</b>	1. Kaip reaguojate į artimųjų pastabas?
<b>PASTEBĖTI KITŲ TEIGIAMUS BRUOŽUS</b>	1. Įsivaizduokite savo šeimos narius ir išvardinkite jiems būdingus bruožus. Kodėl tie bruožai Jums reikšmingi?
<b>SKATINTI ASMENYBĖS TOBULĖJIMĄ</b>	1. Kaip reaguotumėte jei pasiūlytų Jums ir kitiems jūsų šeimos nariams mokytis...?
<b>PASIAUKOJIMAS</b>	1. Norėdami, kad vaikai gyventų laimingai, ko galite atsisakyti? 2. Jums pasiūlė darbą, Jūsų partneris taip pat gavo pasiūlymą.

	Ką darysit?
<b>INDIVIDUALYBĖ</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Kuo išsiskirate iš kitų šeimos narių? Kaip apibūdintumėt?</li> <li>2. Kuo ypatingas Jūsų partneris? Kaip žmogus? Kaip draugas? Kaip mylimas asmuo?</li> </ol>
<b>IŠTIKIMYBĖ</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Jūsų partneris Jums neištikimas, kaip reaguosit?</li> <li>2. Jums siūlomas geresnis gyvenimas su sąlyga, kad paliksit šeimą. Kaip pasielgsit?</li> </ol>
<b>DARNA</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Planuojate kaip praleisite sekmadienį, bet visų pasiūlymai labai skirtingi. Kaip išspręsite šią problemą?</li> <li>2. Kas ir kaip planuoja Jūsų šeimos dienos darbus?</li> </ol>
<b>DRAUGIŠKUMAS, GERANORIŠKUMAS</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Kaip dažniausiai pasielgia Jūsų šeima, kai mato, kad vienas dirba?</li> <li>2. Kas jums padeda visada namų ruošos darbuose, nepriklausomai nuo nuovargio?</li> </ol>
<b>ASMENINIŲ NEIGIAMŲ EMOCIJŲ VALDYMAS</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Jūs pavargus (-ęs), o dar tas vaikų zirzimas, partnerio (-ės) priekaištai. Koks jūsų elgesys?</li> </ol>

#### **ABEJINGUMAS- PUSIAUSVYROS BŪSENA**

<b>ABEJINGUMAS</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Kokie šeimoje ateities planai?</li> <li>2. Jums apribojama tėvų valdžia. Jūsų sprendimas dėl vaikų lankymo?</li> <li>3. Jums asmeniškai atsitiko bėda- jus paguldė į ligoninę, kas ir kaip reaguos iš šeimos narių?</li> </ol>
--------------------	--

#### **PRIEŠTARINGI- UŽKODUOTI SANTYKIAI**

<b>BENDRAVIMAS</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Kaip bendraujat šeimoje su vaikais?</li> <li>2. Kaip bendraujate su šeimos partneriu (-e)?</li> <li>3. Kaip dažniausiai tenka bendrauti šeimoje (koku tonu)?</li> </ol>
<b>KRITIKA</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Ką sakote, kai Jūsų mintys nesutampa su kitų šeimos narių mintimis?</li> <li>2. Kaip priimat kito žmogaus veiksmus, nors šie Jums nepatinka?</li> </ol>

### **Tyrime dalyvavusių respondentų nustatyti palaikomi su vaiku šeimyniniai ryšiai**

Respondentai daugiau linkę palaikyti ryšius su šalia gyvenančiais artimaisiais: 39m. mama- „seneliu“; 67m. senelis- „sūnus ir marti“; 25m. mama- „mama, baba“; sesuo, 5m.- „mama“; brolis, 6m.- „mama“; brolis, 8m.- „baba“ (prosenelė iš mamos pusės); 34m. tėtis- „vaikai“; „su mama, su sesrim labai geri santykiai“; sesuo, 5,5m.- „mama“; brolis, 8m.- „visas seses“; sesuo, 4m.- „mama, A. (mažesnioji sesuo)“; tėtis, 41m.- „vaikai“; 28m. mama- „naujasis draugas ir vaikai“; 6m. sesuo- „mama, sese, tete“; 17,5m. sesuo- „brolis, tėtis, sese ir broliukas“; 19m. brolis- „tėtis, sesė ir mažieji- sese su broliu, močiutė“; 4,5m. brolis- „baba (prosenelė iš mamos pusės)“; 6,5m. brolis- „mama“; 34m., mama- „sūnus, sugyventinis...“; 28m. mama- „su vaikais dabar jau“; brolis 6,5m.- „su mama šneku, jos vardas I. Su močiute (mamos globėja). Tai įrodo, kad žmonės visų pirma linkę palaikyti ryšius su artimiausios aplinkos, t.y. šeimos arba pagal Bronfenbreneri (Lemme, 2003) - mikrosistemos nariais.

Troll (Lemme, 2003) teiginius, patvirtinančius apie senstančių norą gyventi netoli savo artimųjų demonstruoja tokie pavyzdžiai: 78m. prosenelė- „su anūke su vaikais jos“ „su anūke ir proanūkais“; močiutė, 52m.- „anūkė“; „su jauniausia (dukra), su seneliu (savo sugyventiniu)“; 79m. prosenelė- R. (proanūkis) su mama i R. (anūkė), da K. (anūkas); 67m., senelis- „dabar su marčia“. Šie pavyzdžiai atskleidžia ir kitą pusę- daugeliui senų žmonių šie ryšiai remiantis Lemme, Titarenka (1980) ir Žukauskiene (2007), užpildo dalį laisvo laiko, leidžia pasijusti reikalingais.

## Tyrime dalyvavusių respondentų nustatyti nutraukti su vaiku šeimyniniai ryšiai

Ryšių nutraukimą lemia įvairūs veiksniai. Vienas iš jų- statuso pasikeitimas: „Su sūnumis nesusitinku, kaip vedė.“ ( mot., 39m., mama); „Daba su sūnum nesimatau, sėdž kalėjime.“ (vyr., 67m., senelis); „Su mama nesusitinku. Pabėga į kitą miestą.“(mama įkalinimo įstaigoje) (brolis, 4,5m.); „daba su R. mama nesusitinku (anūkė įkalinimo įstaigoje). Aš nenuvažiuoj, sveikatas nēr.“(mot.79m., prosenelė); „Su pirmu sūnum nesusitinku. Nes jo tėvas ir motina (buvusi anyta) neleidžia. (Mama nebegyvena su pirmo sūnaus tėvu) (mot. 34m., mama). Didelę įtaką ryšių nutraukimui rizikos šeimose sudaro ir atstumai tarp artimųjų, nes juos aplankyti trukdo finansiniai sunkumai: „Su sūnumis nesusitinku, kaip vedė. Važiuosiu, turėsiu lėšų važiuosiu.“ (mot., 39m. mama); „Kita baba. Myl, bet nenor atvažiuot.“ (6m. brolis); „dukra , i kita anūke. Ti, kad toli gyven. Gal ko pykst ant manis.“ (78m. prosenelė). Šeimos bendravimo problemas, kurias Epšteinas (Bajoriūnas, 1997) įvardina kaip „komunikacijos žlugimą“ demonstruoja tokie pavyzdžiai: „su pirmu sūnu. Nes jo tėvs ir mama (buvusi anyta) neleidžia. Norėčiau, bet man neleidžia.“ (mot. 34m., mama); „, su vyriausia (dukra). Kad ten geria, vyrų pilna gryčia. Ką aš ten... gersiu. Kad jos neatvažiuoja. Joms neįdomu apie vaikus.“ (52m. močiutė). Paauglystėje ir ankstyvoje jaunystėje, Žukauskienės (2007), minimus nesąmoningus ryšių nutraukimus atspindi jaunuolių pasisakymai: 19m. brolis- „su buvusią pamotė. Ji pabėgo pas kitą. Man jos nereikia.“; 17,5m. sesuo- su buvusią tėčio sugyventine, nesueinam. Nelabai, pati nežina ko nori.“ Tyrime matyti, kad remiantis Bajoriūnu (1997) tėvas daro didesnę įtaką kuriant psichologinį klimatą šeimoje- 5m. sesuo- „Su tete. Tetis mama muš. Verčiau, mamos norėjau. Su tete nenoriu susitikt.“

Nutraukti ryšiai vyrauja tarp įvairių kartų atstovų. Tyrime dalyvavusių respondentų nustatyti nutraukti šeimyniniai ryšiai įvardinti 7 paveikslėlyje. Schema sudaro 5 variantai, kurie įvardinti iš vaiko pozicijų.

Tyrimo eigoje matyti, kad ne visi šeimų vaikai vienodai vertina savo ryšius su brangiausiu žmogumi- **mama** (3 atvejai)- 8m. brolis (vienas iš 4 šeimoje esančių vaikų) pastebi, kad nepalaiko ryšių „su mama (nebuvo atėjus, nors kitus aplankė)“; 5,5m. sesuo- „su mama nesusitinku, nes ilgai jau čia buvo neatvažiavus. Noriu su mama susitikt, nes mamos pasiilgau.“; 4,5m., brolis- „mama pabėga į kitą miestą. (mama įkalinimo įstaigoje) Pasiilgau.“ Jie norėtų juos atnaujinti ir palaikyti: „Norėčiau su mama susitikt. Pasiilgau.“- (brolis, 8m.). „Norėčiau, nes ji seniau atėidavo. Noriu su mama susitikt, nes mamos pasiilgau.“- (sesė, 5,5m.). „Norėčiau. Pasiilgau. Mama seniai buva.“- (sesė, 6m ); „Mama seniai buva. Pasiilgau.“- (sesuo, 6m.). Remiantis Šteineriu ( Brochman, 1999) vaikams būtinas bendravimas ir būvimas drauge su jiemis pačiais artimiausiais žmonėmis.

Vaikai, nors ir nesuprasdami kodėl taip vyksta, pastebi ir kitus nutrūkusius, tačiau jiems labai brangius ryšius-su tėčiu (2 atvejai): „Tete. Nežinau (kodėl nelanko?).“ (sesė, 4m.): „Tėtis. Nežinau (kodėl nelanko?), norėčiau, kad atvažiuotų tėtis. Nemačiau.“( sesuo, 4m.)- šis pavyzdys patvirtina Schafer (2004) teiginį, kad vaikai turi priimti savo tėvus tokius, kokie jie yra. Šiuose teiginiuose atsispindi Voilando (cit. Bajoriūnas, 1997) teiginys, kad tokiose šeimose didėja prieštaravimas tarp vaiko siekimo tėvų meilės ir neįmanomumo jo sulaukti.

Nutrūkus ryšiams su seneliais (2 atvejai), juntamas emocinio, fizinio bei psichologinio kontakto trūkumas apie kurio būtinumą teigia Titarenka (1980): „ Nebe susitinku su seneliu. Nežinau. Su seneliu norėčiau...pasiilgau.“ (8m. brolis); „Kita baba myl, bet nenor atvažiuot“ (brolis, 6m.).

Ryšų nutraukimą tarp buvusių sutuoktinių, sugyventinių įtakoja neigiami tarpasmeniniai santykiai, tai matyti iš respondentų teiginių: „su D.ir V. tėvu (būvusiu sugyventiniu). Bijau jų tėvo smurtinių išpuolių, nes jis yra neprognozuojamas.... nenorėčiau vėl gyvent. Bijau.“ „Su buvusiu draugu, vaikų tėvu. Bijau jo.“ (mot.,28m. mama); „su mažesnių vaikų motina, buvusią sugyventine. Pati pabėga. Daba man nereik jos su kitais vaikais.“ (vyr., 41m. tėtis).

### Tiriamųjų neigiamų šeimyninių santykių požymiai

**Vienatvė ( 4 lentelė ).** „Daba viena. Net abidna vakarais, kad neturiu su kuo pakalbėti. O daba vyra nėra, vaikų nėra.“ (mot., 39m., mama)- motina remiantis Navaičiu (1989) pradeda suvokti, kad dabar liko viena, nes nėra su kuo pasikalbėti (čia turima galvoje namiškius). „Nieka artimesne nebetur.“ (vyr., 67m., senelis)- tokį pat jausmą išgyvena ir senelis, tai patvirtina Navaičio nuomonę, kad vienatvės jausmas sustiprėja su amžiumi. Tačiau vienatvė gali būti ir tada, kai žmogus savo noru atsiriboja nuo aplinkinių, kaip šiuo atveju- „Ir su žmonėm neturiu apie ką pašnekėt.“ (mot., 39m., mama).

„Reiks mamai pačiai stot ant kojų. Nė iš ko pagalbos laukt.“ (mot., 39m., mama)- Navaičio teigimu, vienatvė, baimė būti vienam gali paskatinti žmogų ieškoti jėgų savyje, keičiant gyvenimą. „Nėr į ką, anūkei pačiai reik padėt.“ (mot., 78m., prosenelė)- čia pasireiškia daugiau išdidumas, nei drovumas, kadangi pati prosenelė taip nutarusi. „O daba nieks po to manęs nenor priimt į darbą, bija kaime. Tai ar aš koks valkata, kad turiu čia be vietos būti (verkia).“ (vyr., 41m., tėvas)- pažeista pusiausvyra (Navaitis, 1989) tarp poreikio jausti ryšį su kitais ir nebūti priklausomu nuo kitų. Vyrauja įsitikinimas, kad yra nepilnavertis, kad kažkas blogai su juo, o tai jau vienišumo jausmas. Jį kankina baimės jausmas sąlygotas socialinės aplinkos, apie kurią rašo Archiatis, Vogt (2000). „Nebėr jausmų- atskirai miegam“. (mot., 52m., močiutė)- patvirtina Navaičio (1989) teiginį, kad prieštaringi santykiai šeimoje išmoko slėpti savo jausmus ir mintis. Tai atsitinka dėl žmogaus drovumo ir kartu derančio išdidumo- susijaudinęs žmogus nevalingai save įvertindamas, nukrypsta į kraštutinumą.

**Kalbos apie mirtį ( 5 lentelė ).** „... sava sode ne vieną virvę pririšau, kad kada kai užeis, kad pasikarčiau...sunku taip gyvent.“ (vyr., 41m., tėvas)- Selje teigimu (Valickas, 1997), tokias mintis gali išprovokuoti patirta ilgalaikė stresinė būsena, dideli sunkumai, kurių žmogus nepajėgus valdyti, įveikti. Patiriama virtinė pralaimėjimų kartais sukelia suicidines mintis. Tokiais momentais išryškėja, kaip svarbu šiems tėvams suteikti psichologinę pagalbą. Kalbas apie mirtį gali lemti ir susilpnėjusi sveikata, bei solidus amžius- „Gi gal daugiau neteks atvažiuot. Numirsiu. Sveikata prasta. Nėr kam daugiau lankyt.“ (mot., 79m., prosenelė).

**Nesupratimo barjerai- temperamentų skirtumas (6 lentelė).** Navaitis (1989) teigia, kad nesupratimo barjerai atsiranda dėl per daug skirtingų temperamentų. Tai matyti respondentų teiginiuose- „Jam nepatink kai pas mani atein kas.“ (apie dabartinius santykius su uošviu) (mot., 39m., mama); „Sūnus kai sirga 10 dienų buvau ligoninėj. A jai nieks nerūpėja.“ (vyr., 41m., tėvas); „Su vyriausia- sunkiausia...ji atskirai, kitam name gyven. Viduriniajai tik jабakai rūpi. Kai apie

vaikus, jai tik aha ir nieko. Nieka neklaus.“ (pokalbis apie dukras) (mot., 52m., močiutė); „Rūpesčiai visokie. Man reik į darbą eit, o vaikų nēr kur padėt.“ (vyr., 34m., tėtis).

Priešingybės traukia viena kitą, bet būtina tokiose šeimose nepažeisti pusiausvyros- t.y. vienos pusės nepervertinti, o kitą- nepakankamai įvertinti. Partnerio vertinimas- viena iš svarbiausių darnos šeimoje sąlygų, bet to nepakanka, būtina gerai vertinti ir save- „, Ji buva stumk trauk. O paskui i prasidėja..., gal i aš kalts, nes puoliau į didelį ūkį.“ (apie žmonos „gastroles“) (vyr., 41m., tėvas). Skujienės, Steponėnienės (2007) teiginį, kad vyras bendravimą su moterimi priima kaip tam tikrą kovos formą ir kai kuriose šeimose dar vyrauja nuostata, kad vyras valdovas, o moteris- tarnaitė patvirtina šis pavyzdys- „Su vaikais išsiskyriau aplinkybėmis, kurios vos nesibaigė nelaimingu atsitikimu (vyras norėjo užmušti)“. (mot., 28m., mama). Moteris šiuo atveju nepakluso vyrui.

**Neturėjimas socialinių įgūdžių (7 lentelė).** Socialinių įgūdžių neturėjimas skaudžiai atsiliepia santykiams šeimoje. Tai atsispindi respondentų teiginiuose: „Kiek įmanoma, stengias tvarkyt, bet, kad neišein.“ (mot., 27m., mažiausio krikšto mama ir draugė mamos), tokius pastebėjimus perpasakoja artimiau susidūrę su rizikos šeimomis, žmonės. „Man rodas ( apie vaikų mamą) nesugeb, o gal tingi. Vyras nelabai prie vaikų auklėjima prisided. (mot., 27m., mažiausio krikšto mama ir draugė mamos)“, nors ir juos kartais apima abejonės. Sekantis pavyzdys akivaizdžiai demonstruoja, kaip patys asmenys nesuvokia atliekamų darbų svarbos jų gyvenimo gerovei- „Aš pinigų daba negaunu, nes kai išvažiavau nesusitvarkiau invalidumą.“ (mot., 34m., mama). Šis teiginys patvirtina Leliūgienės (2003) pateiktus statistinius duomenis, kad dauguma motinų iš asocialių šeimų yra žemo intelektualinio lygio, todėl socialinių įgūdžių stoka trukdo tokioms mamoms tinkamai pasirūpinti savo vaikais, šeima.

**Nuobodulys (8 lentelė).** Respondentų išsakytos mintys pokalbių metu- „Ateidavom iš darbo, žiūrėdavom televizorių“. (mot., 39m., mama); „Kai neturiu kas veikt, išgeriu del smaguma.“ (vyr., 67m., senelis); „Prie televizoriaus dažniausiai.“ (mot., 25m., mama); „Sakau, kad jau girdėta.“ (mot., 25m., mama); „Žiūrim televizorių.“ (mot., 52m., močiutė); „Prie televizoriaus, taip ir ein iki pat vakaro tas televizorius.“ (mot., 52m., močiutė) patvirtina Gustainienės (2007) teiginius, kad šių dienų pasaulyje daug nuobodulio- nyki, bedvasė aplinka stingdo gėrio ir grožio mintį, neleidžia visapusiškai atsiskleisti asmenybei. Žmogus tokioje aplinkoje praranda natūralų ryšį su dvasinių orientyrų ištakomis. Pakito žmogaus požiūris į dvasios vertybes, į save ir kitus, aplinką, daiktus.

**Beatodairiškas siekimas keisti partnerį (9 lentelė).** Respondentų teiginiai patvirtina Skujienės, Steponėnienės (2007) teiginius, kad vyrai nori dominuoti ir valdyti- „Pas mani gyvendami, tegu man ne vadovauj.“ (vyr., 67m., senelis); „Jam nepatink, kad aš priešais kalbu.“ (mot., 25m., mama). Tačiau šiuolaikinės moterys, nesvarbu kokioje šeimoje jos begyventų,

nesitaiksto su vyrų valdymu. Ypač jaunesnės moterys nebijo prieštarauti vyrams- „Jei kas man nepatinka, pasakau, nesvarbu ką galvoj.“ (mot., 25m., mama); „Sakau į akis, papykstu. Be muštinių.“ (mot., 39m., mama). Tai sukelia vyrų nepasitenkinimą- „Ji pastoviai primen praeitį.“ (vyr., 41m., tėvas). Tai vyrus erzina, išprovokuojami konfliktai. Kitaip elgiasi su vyrų noru dominuoti brandesnio amžiaus moterys- „Nesakyčiau, bet pagal savi pasidaryčiau.“ (mot., 52m., močiutė). Jos nelinkusios veltis į ginčus, bet tyliai siekia savo tikslų.

**Susvetimėjimas (10 lentelė).** Šeimose kylantys konfliktai neigiamai veikia tarpusavio santykius. Žmonės, pavargę nuo konfliktų ima šalintis vieni kitų. Nepadedą vystyti geriems šeimyniniams santykiams ir sutuoktinių tylėjimas. „Ateidavom iš darbo, žiūrėdavom televizorių“ (mot., 39m., mama); „, Priė televizoriaus dažniausiai. (mot., 25m., mama)“; „Priė televizoriaus.“ (vyr., 34m., tėtis). Priė televizoriaus sėdėjimas visą savo laisvą laiką ir nesikalbėjimas rodo santykių susvetimėjimą. Tyla, remiantis Albisetti (2000) nuomone, slepia nesugebėjimą bendrauti, šeimos tikrovės baime, išpareigojimų trūkumą. Respondentės teiginys- „Su vyriausia- sunkiausia...ji atskirai, kitam name gyven. Viduriniai tik jėbakai rūpi. Kai apie vaikus, jai tik aha ir nieko. Nieka neklaus.“ (pokalbis apie dukras) (mot., 52m., močiutė) patvirtina, kad susvetimėjimas gali turėti įtakos ir išdavystei šeimoje. Nes kaip teigia Albisetti (2000), nesantuokinių ryšių priežastis yra savęs negerbimas, netinkamas savo asmens vertinimas. Į tokius santykius nueinama, kai jau netikima, jog savo šeimoje galimi pasikeitimai. Dalis respondentų mėgina visiškai palikti žmones, kurie gali neigiamai paveikti jų pastangas norint susigrąžinti vaikus, tai rodo jų pasisakymai pokalbių metu- „Iš suaugusių nėra kuo pasitikėt daba.“ (mot., 39m., mama); „Daba išėjau iš diėda (uošvio)... Nuo vyrą jokių žinių jau 4 mėnuo. Kai teismą atidėja į susitikt negaliu....Diėds (uošvis) saka „tu manis nepalik vieną“, bet aš negaliu. Man reik pačiai kabintis į gyvenimą. Da, kad savs tėvs būtų, daba uošvis. I da gert pradėja. Sunku jam, sunku i man.“(mot., 39m., mama); „Lyg ir nori sugrįžt, bet tai ką- pames da du tuos man.“ (vyr., 41m., tėvas).

**Siekimas manipuluoti kitais (11 lentelė).** Remiantis Greenberg ir Cohen ( Lemme, 2003) teisingumo teorija, nelygiaverčiai santykiai šeimoje kelia nepasitenkinimą. Tokie nelygiaverčiai santykiai reiškiasi per siekimą manipuluoti kitais, tai atsispindi ir pokalbiuose su respondentais- „Ilgai nebūk (uošvis marčiai).“ (mot., 39m., mama); „Kai tingiu, prašau senelia pagalbas.“ (mot., 39m., mama); „Lyg ir nori sugrįžt, bet tai ką- pames da du tuos man.“ (vyr., 41m., tėvas); „Vyras atveš ir parveš, 20 km. (pokalbis apie tai, kad darbo vieta toli).“ (mot., 25m., mama); „(iš pokalbio močiutės su vienu iš vaikų tėvu) Važiuk tėvai pas tą mergičką, nes nepažins.“ (mot., 52m., močiutė). Manipuliavimas kitu žmogumi gali būti ir siekiant nuraminti, kaip šiuo atveju vaikus, esančius globos namuose, kad šie labai nepergyventų- „(senelio bendravimas su anūke) Mažuti, prašau, neverk. Šiandien vis tiek neišleis, nes tu sergi.“ (vyr., 57m., senelis); „Būk gers čia (VGN),



nes neišleis atostogų. Mokykloje mokytojų klausyk, kad auklėtoja nesiskųstų.“ (mot., 34m., mama); „Pasakysiu, kad nesivešiu jai neklausys auklėtojų.“ (mot., 34m., mama). Manipuliavimas kitais vyksta ne vien šeimos lygmenyje, jis vyksta ir už šeimos ribų- draugų atžvilgiu- „...o paskui vėl nuo draugų prasidėja.“ (mot., 39m., mama); „Per draugę V. gavau darbą parduotuvėje. Pati pasiūlė.“ (mot., 25m., mama); darbdavių- „Da nežinau dėl darbo, da neskambino. Jie turi paskambinti (kodėl ne pati). Jis danas.“ ( mot., 25m., mama); kitų institucijų atžvilgiu- „(apie pokalbį VTAT) mes savo pažadą ištesėjom, o jūs vaikų neatiduodat. Aš pakviesiu televiziją. O paskui kai pamatė, kad dirbu, tai žadėja, kad šventėm vaikai bus namie.“ (mot., 25m., mama); „Pasakysiu, kad padarysiu.“ (mot., 25m., mama); „Aš susitvarkysiu. Eisiu į vaikų teises, tada žiūrėsiu.“ (mot., 32 m., mama). Manipuliavimas kitais perteikiamas įvairia verbaline išraiška- pažadais, prašymais, paraginimais.

**Pavydas (12 lentelė).** Nesvetimas respondentams ir pavydo jausmas. Tačiau tyrime dalyvavusių asmenų pavydas kyla iš nepilnavertiškumo jausmo , apie kurį teigia Navaitis (1989). Tai atsispindi ir respondentų teiginuose: „Yra pavydas, jam sekasi, kodėl man nesiseka.“ (mot., 39m., mama). „Kodėl jam? (sekasi)“. (mot., 25m., mama). Kaip teigia Navaitis (1989), pavyduliavimas- tai savotiškas savo poelgių ( arba vien norų) priskyrimas mylimam žmogui, bandymas tikrą kaltę ar jos galimybę tarsi perkelti nuo savęs jam. Tai įrodo konkretus respondento teiginys- „Čia viskas iš pavydą. (apie šmeižtą, teismą, vaikų atėmimą)“. (vyr., 41m., tėvas). Pavydas šiuo atveju gali būti ir pačių nežmoniškiausių poelgių priežastimi. Albisetti (2000) teigia, kad nenoras leisti kitam tobulėti gali kilti iš gilaus nepasitikėjimo, pavydo, nevisavertiškumo komplekso.

**Pyktis, barniai (13 lentelė).** Remiantis Klusu (1998), pykčio priežastis, dažniausiai mes patys sukuriame savo poelgiais, žodžiais, tai akivaizdžiai demonstruoja respondentų teiginiai- „Del vaikų- vakarais, kad vienus išleisdava (su vyru).“ (mot., 39m., mama); „Dėl gėrimą vyrai susipykst.( apie vyro ir uošvio( jo tėvo) santykius)“ (mot., 39m., mama); „Aš su mama nesutikdavau, nes ji gyveno su kitu vyru.“ (mot., 25m., mama); „Dėl netvarkos namuose, anksčiau dėl vaikų nepriežiūros. Aišku, kad apšaukiu, nes nervai nelaiko.“ (vyr., 34m., tėtis); „Kad vaikai neprižiūrėti.“ (vyr., 34m., tėtis)

Respondentės teiginys, „Aš norėjau pakart tą kaimyną, kai jis vaikus išvežė.“ (mot.,39m., mama), tik patvirtina Pakalkaitės (2002) teiginį, kad pykdami, žmonės neteisybę suvokia, kai iškyla grėsmė ar jaučia, kad su jais nesąžiningai pasielgė. Negebėjimas suvaldyti pykčio, atveria kelią į barnius- „Kai pagerdavam, dažnai susipykdavam. Mat viens kitam nenusileidžiam.“ (vyr., 67m., senelis)- tai patvirtina Navaičio (1989) teiginį, kad nevaldomas pyktis ir barniai gali tapti nusikaltimu ir kartu bausme žmogui. Šiuo atveju taip ir atsitiko, kadangi išgertuvių metu kilus pykčiui ir barniams, respondentas buvo sužalotas peiliu.

**Pastebėti kitų neigiamus bruožus (14 lentelė).** Santykiams nepadedą gerėti ir pastebimi artimųjų neigiami charakterių bruožai: „Uošvis- piktybinis.“ (mot., 39., mama); „Viens kitam nenusileidžiam.“ (vyr., 67m., senelis); „(iš pokalbio su krikšto mama apie krikšto sūnaus tėvus) Pavydus ir aršus yra, o ji tuoj ir išlek iš namų.“ (mot., 27m., mažiausio krikšto mama ir draugė mamos); „Sūnus į mani charakteriu (nenuolaidus).“ (vyr.,67m., senelis); „Vyras pavydus, nors retai išgeria. Muša.“(mot.,25m., mama); „Vyras labai greit užsiplieskiantis. Kad jam pasakai ką, tuoj supykst, susinervuoj.“ (mot., 25m., mama); „Ji greičiau į kerštą linkus.(vyr., 41m., tėvas). Bei nepriimtinas gyvenimo būdas, kuris dažnai trukdo susigrąžinant vaikus į šeimą: kai kuriais iš jų atvejais, respondentai stengiasi teisintis, kaip pavyzdžiui šiuose teiginiuose: „Mes išgeriam, lankėsi socialinė, bet nieko nesakė.“ (mot., 39m., mama); „Ten jis (uošvis) pradėję labai gert, net po savim dara.“ (mot., 39m., mama); „Tai tik per tuos jos išėjimus iš namų, vaikai čia (t.y.vaikų namuose).“ (vyr. , 34m., tėtis); „(Apie sugyventinę) Kad drabužių negali rast, tvarkos nėra.“ (vyr., 34m., tėtis); „Trūksta jai kruopštumą, į norą dirbt.“ (mot., 27m., mažiausio krikšto mama ir draugė mamos); „Bet biški priting.“ (mot., 27m., mažiausio krikšto mama ir draugė mamos); „Ten į jų šeimą lyst baisu.“ (mot., 27m., mažiausio krikšto mama ir draugė mamos); „Su vyriausia- sunkiausia...ji atskirai, kitam name gyven. Viduriniajai tik jабakai rūpi. Kai apie vaikus, jai tik aha ir nieko. Nieka neklaus.“ (pokalbis apie dukras) (mot., 52m., močiutė); „Jai tie vaikai nerūpi... iš visa, metė darbą. Su tiuremščiku gyven ... (apie dukrą, anūką mamą)“ (mot., 52m., močiutė); „Kai užger, tada viskas vienodai, nei vaikų nežiūr. Tas gėrimis ir pas tų vyrų ėjims.“ (mot., 20m., teta) ; „Tėvs (netikras senelis) kitą bobą kai apsiženije, tai mergicai pinigų ni ant sąsiuvinių neduod. Visą jos motinos pensijų prager. Saka , aik užsidirbk. Jau du kartus mergica kores. Buva Kęstutis atvažiavęs, ėja pas jį aiškintis, del tų Rasos pinigų. Ti vargšą prilupa.“ (mot., 79m., prosenelė); „...ji valgyt nespėdava padaryt, tingėja.“ (vyr., 41m., tėvas); „Įsitaise mada, kai pavasaris, taip i ded gastrolių, ant rudens sugrįžt. Kai nebe reik daržų ravėt.“ (vyr., 41m., tėvas). Pastebėdami kitų neigiamus bruožus, stengiasi nuo savęs nusimesti atsakomybę, tai: „Vaikai pagal kitus nepaklusnesni. Sunku su jais.“ (mot., 25m., mama); „Neklausa jie, niek jų neauklėja. Gėda buva nu kaimynų.“(mot., 78., prosenelė) - tai patvirtina Titarenkos (1980) teiginius, kad neprimi vaikai tampa tėvų konfliktų „argumentų“, interesų aukomis. Konfliktuojantys tėvai nepajėgūs kontroliuoti vaikų elgesio ir daryti jiems įtaką. „Per 3 metus nė kartą vaikų neaplanke, kol jie pas mani buva.“ (vyr., 41m., tėvas)- tokie žodžiai girdint vaikams, gali neigiamai nuteikti vaikus prieš mamą ir nėra garbingas ir priimtinas būdas kovojant dėl įtakos vaikams (Titarenka). „Labai bijojau jų tėvo smurtinių išpuolių, nes jis yra neprognozuojamas elgdamasis su suaugusiais.“ (mot., 28m. mama)- atspindi Titarenkos minimą tėvų šiurkštumą, nekultūringumą, kuris gali tapti tuo santykių modeliu, pagal kurį vaikas, kai užaugs, orientuosis šeimoje ir visuomenėje. Tad svarbu laiku pasitraukti, netraumuojant vaikų.

### Tiriamųjų teigiamų šeimyninių santykių požymiai

**Nuoširdumas (15 lentelė).** Nuoširdumas būtinas šeimoje, norint palaikyti teigiamus santykius, tai mini Skujienė, Steponėnienė (2007), Aristotelis (1990). Tai rodo respondentų atsakymai: „Jis pasakė-„tu man likai viena dukra“ (mot., 39m., mama); „Pati augau internate“ (mot., 39m., mama); „Aš jam kaip dukra, jis kaip mažas vaikas“ (mot., 39m., mama). Žmogaus nuoširdumas atsiskleidžia ir geranoriškai jį išklausančiam, nereiškiant priekaištų. Remiantis Izard (2000), žmogus atsiskleidžia per išgyventas emocijas, kaip tik santykiuose pasireiškia emocijų išdavas- „Pavargau gyvent, žmonos nebėr, anūką irgi, sūnus kalėjime. Viskas nusiboda.“ (vyr., 67m., senelis); „Gaila pirma buva, kai pradėjam gyvent, o dabą gyvenu tik dėl vaikų. Aišku ir jos gaila, kad toki žioplą.“ (vyr., 34m., tėtis); „Kalbamės dažniausiai su seneliu apie vaikus, apie jų motinas.“ (mot., 52m., močiutė). Nuoširdus pokalbis užsimezga ir su pašaliniu žmogumi, jei žmogus savo išgyvenimų neturi kam išsakyti, svarbu, kad klausantysis nebūtų įkyrus pamokslautojas- „O, mana, Rolandukai.... Mana pirms anūkėls. Aš jį užauginau iki 3 mėnesių- ni jis sirga, ni daktarų matė. Mama kai grįš vešim Rolanduką krikštyt.“ (mot., 79m., prosenelė); „Pardaviau butą 2 kambarių ir atsikrausčiau iš miesta. Ji prilipo kaip musė prie šuda, skirtums 12 metų. Man pagaila. Gyvenom, gyvenom kol vaikų sugyvenom-pirma dukra, paskui sūnus.“(vyr., 41m., tėvas); „Dabą gerai, kai draugą turiu.“ (mot., 34m., mama); „Kaip lauk baba grįžtant V. mes su mama mėsu priruošėm šventėm. I senis šaltis sakė apsilankys, kai V. grįš.“(mot., 43m., globėjos dukra).

Navaičio (2006) teiginį, kad nuoširdumas gali būti reiškiamas ir neverbaline kalba patvirtina ir mažųjų respondentų elgesys- „ atėjęs į grupę paglostė mažąjį brolių, pakilojo.“ (8m. berniukas, brolis)- iš grupės auklėtojų pastebėjimų-„vaikai atnešė tėčiui parodyti savo piešinius ( berniukas 4m., brolis ir mergaitė 6m., sesuo); „atneša žaislą. Atsisveikinant pasibučiuoja su mama. Pro langą pamojuoja ranka.“ (3m. mergaitė, sesuo). Verbaline kalba reikšiamas vaikų nuoširdumas: „mažiausias brolis (2,5m.) išeinant tėčiui labai verkė“; „atsisveikinant su tėčiu vaikai tyliai ašarojo. Vaikai klausė: „kada ateisi?“( berniukas 4m., brolis ir mergaitė 6m., sesuo).

**Meilė (16 lentelė).** „Mylėjom labai“ (apie santykius su vyru).(mot.,39m., mama); „Aš daugiau vyrui ant kaklo kabinėjau.“ ( mot.,39m., mama), tokie repondentų teiginiai rodo buvusius teigiamus santykius tarp sutuoktinių ir kitų šeimos narių- „Mylėjau tą mažąją, anūkėls irgi gers vaiks, ta ti biški padykus“ ( apie anūkus). (vyr., 67m., senelis), kadangi vaikai augę toje šeimoje rūpinasi vienas kitu, stengiasi parodyti dėmesį- (berniukas 8m., brolis) „auklyte, auklyte, o kaip mana sese gyven? ( kai ši gulėjo lignoninėje); „aš jai atnešiau nuo savo buvusios mokytojos lauktuvių“ (8m. brolis); išėjus pasivaikščioti į lauką brolis visada globoja savo seserį, paruošęs pamokas ateina su ja pažaisti.

Tai patvirtina Šalkauskio (1992) teiginį, kad norint išugdyti vaikų teigiamus tarpusavio santykius, būtina, kad tėvai patys rodytų tinkamą elgesį vienas su kitu.

Kai yra tėvų meilė vaikams-„Vaikam meilė.“ (mot., 25m., mama); „Meilę savo vaikam.“ (vyr., 34m., tėtis) , o tarp sugyventinių meilės nėra, ir vaikai nemato teigiamo bendravimo pavyzdžio, tokie vaikai nesugeba tinkamai reikšti jausmų tarpusavyje- ( iš mamos pokalbio su viduriniu sūnumi, jis vyresnis už sesę) „Mama: -myli sesę? Sūnus(6m. brolis):- nemyliu.“; „dink iš čia ster...“(8m. brolis savo sesei 5m., kai ši norėjo atsilaužti iš jo pyrago gabalėlį); „aik kvėša p...“ (8m. brolis sesei 5m.), tačiau gali reikšti meilę vienam iš tėvų- „Iš vaikų jaučiu meilę. (vyr., 34m., tėtis); tėčiui atėjus mažasis tuoj ant kelių užsiropštė (2,5m. berniukas) ir kiti vaikai glaustėsi prie tėvo (5m. mergaitė ir 6m. berniukas); kai tėvai ateina aplankyti kartu, vaikai teikia pirmenybę tėčiui (iš grupės auklėtojų pastebėjimų), išimtis tik 8m. berniukas, jis yra posūnis ir jų santykiai visada įtempti, nors vyras niekada nėra prie auklėtojų pakėlęs balso. Kartais likimo lemta vaikams patirti tik vieno iš tėvų meilę, kaip šiuo atveju, kai „dingus“ mamai, tėvas augino kelis metus vaikus vienas, kol nepalūžo. „Juk aš myliu sava vaikus“(vyr., 41m., tėvas). Vaikai jam atsiligina tuo pačiu, demonstruodami savo meilę tiek verbaliniu , tiek neverbaliniu būdu (Navaitis, 1989)- „sūnus stipriai apsikabino, pasisveikino. Abu vaikai klausė: kur tėtuk tiek ilgai buvai? Mes laukėm tave ateinant.“ (Berniukas 4m. ir mergaitė 6m.) ( iš grupės auklėtojų pastebėjimų).

Visai kitokia yra senelių, prosenelių meilė anūkams ir proanūkiams. Ji besąlygiška (Izard, 2000)- „Čia mūsų pumpurėlis. Mūsų mylimiausia, gražuolė.“ ( apie anūkę, kuri augo prieš paimant pas juos) (mot., 52m., močiutė); „O, mana, Rolandukai.“ ( apsikabina , išbučiuoja kiekvieną kartą, kalbėdama vis glosto, rankų piršteliu išbučiuoja)(mot., 79m., prosenelė). Tai abipusė meilė, vaikaičiai tai dažniausiai perteikia neverbaline kalba- 5,5m. mergaitė (anūkę) apsikabina senelį, močiutę išbučiuoja, visą buvimo drauge laiką glaustosi apie juos, rodo savo darbelius, dalinasi atneštom vaisėm (iš grupės auklėtojų pastebėjimų); 4,5m. berniukas (proanūkis)- padeda prosenelei padėti rankinę ant kėdės. Duoda atsikąsti bananą prosenelei ( iš grupės auklėtojų pastebėjimų). Nesavanaudiška ir globėjais tapusių žmonių meilė- „I mana mama tą V. myl, vis lauk kada ji parsiveš.“ (mot. 43m., vaiko mamos buvusios globėjos dukra).

**Pasitikėjimas (17 lentelė).** Pasitikėjimas artimaisiais svarbus kiekvienam žmogui. Respondentės teiginys- „Žinau kur išeina vyras, kur aš einu pasisakau.“ (mot., 39m., mama), patvirtina Žemaičio (cit. Žukauskienė, 2007) mintis, kad pasitikėjimas tai abipusis ryšys. Kad jis atsiranda per eilę metų, palengva, patvirtina tokie teiginiai: „Dažniausiai, kad nepasitik“ (apie pasitikėjimą savo atžvilgiu iš artimųjų pusės). (mot., 25m., mama); „Bėdai ištikus kreipiuos į babą, į mamą.“ (mot., 25m., mama); „Baba. Todėl, kad niekada nieka nepasaka. (mot., 25m., mama), svarbiausia, kad pasitikėjimą reikia „užsitarnauti“: „Į sava mamą, seserį, į sugyventinę. Mama su

sese galėtų daugiau padėt nei sugyventinė.“ (vyras nepasitiki jos sugebėjimais) (vyr., 34m., tėtis); „Turiu seserį ir motiną. Gerai sueinam. Jos ti netik, kad taip aš daryčiau.“ (vyr., 41m., tėvas). Tai patvirtina, kad artimiausi žmonės labiau linkę tikėti sąžine ir garbe artimo žmogaus, nes jį pažįsta daugelį metų (Skujienė, Steponėnienė, 2007). Gali būti ir patikimi draugai, kuriuos žmogus pažįsta daug metų ir žino kaip jis gali pasielgti, tai akivaizdu šiame teiginyje- „Nulekiu pas draugę, pabūnu.“ (mot., 25m., mama). Kartais tie žmonės, kuriais galima buvo pasitikėti nutolsta pasikeitus aplinkybėms, o naujų žmonių pasitikėjimą užsitarnauti ne taip lengva, ypač, kai atsiduriama rizikos grupėse, tai patvirtina šie teiginiai- „Vyriui pasipasakot galėjau visas paslaptis.“ (mot., 39m., mama); „Nebe turiu kuo pasitikėt, užknisa visi.“ (vyr., 67m., senelis).

**Toleravimas artimo žmogaus (18 lentelė).** „Charakteriu nesiskiriu iš kitų šeimos narių. Susigyvenom.“ (mot., 39m., mama); „Draust nedraudžiu, varau į balkoną.“(pokalbis apie rūkymą namuose ir vaikų sveikatą) (mot., 39m., mama); „Su marčia apsipykstam, ale vė žiūrėk atein pas mani, negi varysi lauk. Nieka artimesne nebetur.“ (vyr., 67m., senelis); „Kad mama neužsiim...Su vaikais žaidžiam.“ (vyr., 34m., tėtis) - šie teiginiai įrodo, kad gyvenant šeimoje reikia išmokti tvardyti savo neigiamas emocijas, toleruoti (Skujienė, Steponėnienė, 2007), kai kuriuos mums artimų žmonių bruožus. Kartais toleruojama ar susitaikoma su žmogaus neigiamais bruožais ir iš gailėsčio, tačiau tai negali garantuoti teigiamų tarpusavio santykių šeimoje ateityje: „Jai 2 vaikai buvo atimti, matau, kad nuskriausta, pagaila. Labai ir nesigilinau. Jau buvau našlys.“ (vyr., 41m., tėvas); „Gaila pirma buva, kai pradėjau gyvent, o dabą gyvenu tik del vaikų. Aišku ir jos gaila, kad toki žioplą.“ (vyr., 34m., tėtis); „Ale, kad jai tas pats. Čia pasakei, čia vėl apsisukus tą patį dara. Nelabai jai ta galvele veik.“ (vyr., 46m., patėvis); „Kartais draugs išger, bet retai, tik alaus bonkę.“ (mot., 34m., mama). Žmonės gali toleruoti ir artimo silpnybes, kaip šiuo atveju gėrimą, vien dėl to, kad pats charakteris žmogaus nėra blogas: „Geri santykiai buva su jų mama. Bet ji dabą kai neatvažiuoj, tai kaip i nutrūka. O taip kai gyvena tam pačiam kaime, tai eidavam viens pas kitą i savaitę kelis sykius.“ (mot., 20m., teta), tai rodo, kad respondentė turi pakankamai kantrybės, sugeba racionaliai vertinti žmones (Skujienė, 2007). Racionalų vertinimą ir toleranciją atspindi ir kiti respondentų teiginiai- „Jis pasako ką nors, o aš priešais. Man tenk nusileist.“ (mot., 25m., mama); „Jis nepuol priešais.“ (mot., 52m., močiutė); „Manoji su ja gerai sutaria.“ (vyr., 42m., globėjos žentas) Toleranciją kitam, savo neigiamų emocijų suvaldymą respondentai išreiškia įvairiai: „Jam nepatink, kad aš priešais kalbu. Pabambu arba į ašaras.“ (mot., 25m., mama); „Tada nutyl i ein miegot.“ (apie santykius su sugyventiniu) (mot., 52m., močiutė).

**Pastebėti kitų teigiamus bruožus (19 lentelė).** Kad gerėtų tarpusavio santykiai šeimoje, respondentams siūlyta prisiminti artimųjų teigiamus bruožus: dauguma respondentų turėjo ilgai pagalvoti, kad išvardintų nors vieną teigiamą bruožą. Kai kam tai asocijavosi su darbu: „(apie vyrą)

Jis darbštus, geras meistras. Jis negali be darbo sėdėt. (mot., 39m., mama); „Kai neger, abu dirbdava. Nieka negal sakyt.“(vyr., 67m., senelis); „Draugė (mažojo vaiko krikšto mama) padėjo susirasti darbą. (mot., 25m., mama); „Jis dirba prie statybų. (mot., 34m., mama); „Ji (vaiko mama) padeda manosios mamai prie ūkio ir daržų.“ (vyr., 42m., globėjos žentas). Kiti vardino kaip teigiamybę, kad artimieji padeda materialiai: „Mama liek mama, baba liek baba. Jei ko reik, pagalbos sulauksi. (mot., 25m., mama); „Mama geranoriška. Todėl, kad kai paprašai ko nors, visą laik paded.“ (mot., 25m., mama); „Apie uošvienę- geranoriška. Duod mėsos, kai kiaulę pasipjaun.“ (mot., 25m., mama); „Sesuo (jaunesnė)- visai gera. Jin būva išvažiavus į Angliją. Grįža- parėmė pinigais, i vaikams nupirka.“ (mot., 25m., mama). Tokie respondentų teiginiai rodo, kad rizikos grupės šeimų artimiesiems reikalingas darbas, materialinė parama.

Tik dalis respondentų prisiminė ir charakterio teigiamus bruožus: (Apie vyrą) „Gražus ir charakteris man geras.“ (mot., 39m., mama); supratingumą- „Dažniausiai baba kažkaip supranta.“ (mot., 25m., mama); „Jis nepuol priešais. Jis lėts yra.“ (mot., 52m., močiutė); klusnumą- „Klusni mergaitė- parėjus iš mokyklos persirengia, pamokas ruošia(apie anūkę).“ (mot., 52m., močiutė); darbštumą, tvarkingumą- „Ji taip gera, tvarkinga, kol neužger (apie vaikų mamą).“ (mot., 20m., teta); „Sava globėjai paded prie namų, prie ūkias. Taip ti švari, tvarkinga. Nieka negaliu prikišt.“ (vyr., 46m., patėvis); „Juk ji tvarkinga. Ir draugas jos dirba. Pas juos namuose visada švaru ir gražiai gyven- jokių muštynių, jokių girtuokliavimų.“ (mot., 43m., globėjos dukra); „Pas ją visur švaru, tvarkinga.“ (vyr., 42m., globėjos žentas). Viena, 39m. respondentė kaip teigiamą bruožą įvardino meilę- „...meilę, ypač iš vyro.“ (mot., 39m., mama); „Vyras vaikus myli.“ (mot., 39m., mama); „Tėvelis dukrytę labai mylėjo“ (mot., 39m., mama) „Reikia vaikams motinos meilės“-teigia ji. Teigiamai respondentus nuteikia aplinkinių artimųjų tolerancija, jie tai įvardina kaip teigiamą bruožą- „Iš mano šeimos niekas nieko blogo nelinki.“ (mot., 39m., mama); „Sugyventinė, kaip draugė, žmona.“ (vyr., 34m., tėtis).

**Skatinti asmenybės tobulėjimą (20 lentelė).** Nors respondentai pritaria partnerių ar savo asmenybės skatinimui tobulėti, tačiau jiems trūksta tarpusavio supratimo skatinti vienas kitą, būti iniciatoriais šeimoje siekiant tobulėjimo: „Norėčiau, kad vyras mokytųs darbo biržoj kitos specialybės.“ (mot., 39m., mama); „Jie sutiktų, jei nutarčiau pati mokytis. Bet sąlygų nėra- kaip važinėti iš kaimą.“ (mot., 39m., mama); „Manyčiau, kad prirtartų, jei nutarčiau mokytis.“ (mot., 25m., mama); „Pritarčiau, jei jis keistų specialybę.“ (mot., 25m., mama). Tai dar kartą patvirtina, jog žmonės iš rizikos šeimų linkę laukti išorinio skatinimo ir rečiau imasi patys aktyvių veiksmų (Praker ir Larson, 2003). Šie žmonės mažai sulaukia emocinio palaikymo (Suslavičius, 2000), todėl nesijaučia mylimi, galintys kažką pasiekti, linkę nuvertinti save, savo norus, kas trukdo asmens visavertiškumui pasiekti (Albisetti, 2000). Kartais repondentų planai tobulėti yra tikrai realūs, bet

jiems įgyvendinti trūksta vidinio užsidegimo ir aktyvesnio išorinio socialinio palaikymo (Praker ir Larson, 2003)- „Juk galėtų nors i durpyne dirbt, kad i sezoninį darbą.“ (mot., 27m., mažiausio krikšto mama ir draugė mamos). „O juk tų įgūdžių galima išmokti.“ (vyr., 42m., globėjos žentas)- tai teisingas skatinimas tobulėti, bet čia reikia ne vien „mokytojo“ pastangų ir noro, bet asmens noro, kuris atsiduria „mokinio“ vietoje. Dažnai rizikos šeimų žmonės sulaukia netinkamos socialinės paramos, kuri neskatina asmenybės tobulėjimo, kaip šiuo atveju- „Jai pinigų esam davę, bet, kad ji pragėrė. Ir sesuo, ta kur užsieny- rem pinigais. Jei ateitų į darbą, priimtume, nes reikia.“ (mot., 20m., teta)

**Pasiaukojimas (21 lentelė).** Pasiaukojimas šeimoje būtinas, tai atsispindi ir respondentų teiginiuose- „Tik ten aš viena skalbdavau ir valgyt darydavau. Aš su rankom skalbdavaus.“(mot., 39m., mama); „Kad ir tingi, vis tiek bandai daryt.“ (mot., 25m., mama); „Man tenk nusileist.“ (mot., 25m., mama); „Gaila pirma buva, kai pradėjam gyvent, o daba gyvenu tik del vaikų.“ (vyr., 34m., tėtis); „Kai palika su vaikais, visą ūkį prižiūrėja.(vyr., 41m., tėvas); „Svarbu, kad ji ramesnė kai vaiką pamata.“ (vyr., 46m., patėvis). Bet neįvertintas partnerio pasiaukojimas gali neigiamai nuteikti pastarąjį prieš kitą partnerį, tai matyti iš šių respondentų pavyzdžių- „Jeigu dirbi, dirbk vienas.“ (vyr., 34m., tėtis); „Kol aš ūkį sužiūrėdavau, ji valgyt nespėdava padaryt, tingėja.“ (vyr., 41m., tėvas). Vaikų pasiaukojimas dėl tėvų gerovės, gali pradėti slėgti pastaruosius- „Vyresnis sūnus duod biški iš sava pensijos. Ai kokia gėda...“ (vyr., 41m., tėvas). Remiantis Vaitoška (2007), žmonės iš prigimties yra egoistai ir todėl pasiaukoti nėra linkę. Jie daugiau nori gauti, nei duoti, todėl ir kai kurių respondentų pasiaukojimas yra gana sąlyginis- „Galiu atsisakyt gėrimą“. (mot., 39m., mama) (iš pokalbio apie tai, ką galėtų paaukoti vardan vaikų laimės); „Svarbu, kad ji ramesnė kai vaiką pamata“. (vyr., 46m., patėvis); „Susitvarkysiu, kad vaikai būtų pas mani.“ (mot., 52m., močiutė); „Užsikoduosiu, kad tik vaikus leistų pas mani.“ (mot., 52m., močiutė). Pasiaukojimas gali būti lyg ir įsipareigojimas sau- „Pažiūrėsim, kad per daug per šventes neišlepintų.“ (mot., 43m., globėjos dukra), kadangi žmogus aukodamas savo laiką kitam kartu įsipareigoja ir sau.

**Individualybė (22 lentelė).** Kiekvienas iš respondentų turi savitų bruožų, kuriuos mėginta atskleisti tyrimo metu, kadangi individualumas (psichologijos žodynas, 1993) turi įtakos šeimos santykiams. Dauguma respondentų stengėsi pademonstruoti savo teigiamą pusę- per charakterio teigiamus bruožus- „Aš daugiausiai toki tyli.“ ; (mot., 39m., mama); „Pergyvenu kai kitam bėda.“(mot., 25m., mama); „Daugiausiai aš planuodavau.; (vyr., 34m., tėtis); „Aš gi ne koks pijoks.“(vyr., 41m., tėvas); per sugebėjimus-„Darydavom remontus, ir dabar padedu žmonėms remontus daryt.“ (mot., 39m., mama); „Pati viską darau.“ (mot., 25m., mama). Respondentai pastebi ir kitų tyrime dalyvavusių šeimos narių individualumą: caharakterio bruožus-„(Apie vyrą) Gražus ir charakteris man geras.“ (mot., 39m., mama); „(apie vyrą) Yra darbingas.“ (mot., 39m.,

mama); „Žiūrėk, vakare nieka nebuva, kalbėjau, o naktį nubundi- nēr. Ką , negi per miegus ją mušiau?“ (vyr., 34m., tėtis); „Tik, kad ji per daug lepin.“ (vyr., 46m., patėvis); „Bu tai vis nedain iš pirmą sykia.“ (vyr., 46m., patėvis); „Gera ta jo mama, tik lėta. Kol jai dain kai pasakai ką, kelis kartus reik kartot.“ (mot., 43m., globėjos dukra); „Taip keistai atrodo. Mama negerianti, nevalkataujanti, o vaikas vaikų namuose auga.“ (vyr., 42m., globėjos žentas), kada pasireiškia anatomiciniai ir fiziologiniai duomenys, kurie lemia asmenybės individualumą (psichologijos žodynas, 1993).

**Ištikimybė (23 lentelė).** Ištikimybė deklaruojama ir rizikos šeimų respondentų pasisakymuose: „Jokiu būdu nesusigundyčiau nepadoriu darbu.“ ( mot., 39m., mama); „Jau geriau su šeima.“ (mot., 39m., mama); „...čia gi mano vaikai...bet kada galiu išsivesti...nieks manęs nesulaikys.“(vyr., 41m., tėvas). Šie teiginiai demonstruoja, kad respondentai dar turi valios nepasiduoti pagundoms, nes nuo valios (Skujienė, Steponėnienė, 2007) raiškos, priklauso ištikimybė. Tačiau respondentai linkę pastebėti kitų šeimos narių neištikimybės apraiškas: „...iš namų bėg (apie posūnį). (apie sugyventinę)Ta irgi nei iš šio, nei iš to iš namų išein. Žiūrėk, vakare nieka nebuva, kalbėjau, o naktį nubundi- nēr. Ką , negi per miegus ją mušiau?“ (vyr., 34m., tėtis). Silpna valios raiška atsispindi teiginyje- „Jei būt neištikims, atsilyginčiau tuo pačiu.“ (mot., 39m., mama). Tai patvirtina Navaičio (2006) teiginį, kad tik tikra meilė turi tvirtą ryšį su ištikimybe.

**Darna (24 lentelė).** Kad darna šeimoje pasireiškia draugiškai, nuoširdžiai bendraujant (Navaičiu, 1989), patvirtina šie teiginiai- „Kol uošviene gyva buva, su ja gerai sugyvenau.“ (mot., 39m., mama); „Tardavamės ką pirkim. Dabar dažniausi kalbam apie vaikus.“ (mot., 25m., mama); „Pasitariam ką pirkti. Kai visi susirenka pasitariam ką valgyt darysim.“ (mot., 52m., močiutė); „Kartu ką nors veikiame. Šnekamės ką darysim.“ (mot., 25m., mama); toleruojant artimą žmogų- „Kad visa šeima būtų, tada ant širdies lengviau.“(mot., 39m., mama); „Geri (jausmai), kad visi kartu būnam.“ (mot., 25m., mama). „Taip ti nesipykstam.“ (vyr., 46m., patėvis); „Poilsio dieną kartu.“ (mot., 25m., mama) – skatina nuoširdumą, nuolaidumą. Darniai gyvenant, pastebimi artimųjų teigiami bruožai- „Klusni mergaitė (apie anūkę 10m., kurią prižiūri)“ (mot., 52m., močiutė).

**Draugiškumas, geranoriškumas (25 lentelė).** Respondentų šeimose kai kada pasireiškia geranoriškumas, draugiškumas (Navaitis, 1989): „Jei tik neužsiėmus, einu padėt ir seneliui, į vyrui, jei kuo galiu.“ (mot., 39m., mama); „Vyresnis sūnus duod biški iš sava pensijos.“ (vyr., 41m., tėvas); „Darydavom remontus, ir dabar padedu žmonėms remontus daryt.“ (mot., 39m., mama); „S. padėja susitvarkyt invalidumą man. Ji man daug paded, patar. Ir vyrs jos irgi gers. Jei kur reik pas daktarus ar į vaikų teises- visad nuveš. Abu geri žmones.“ (mot., 34m., mama); „I mana mergaitei V. patink, ji paded jį paaauklėt.“ (mot., 43m., globėjos dukra); „Senelis pasaugodava vaikus, kai reikėdava.“ (mot., 39m., mama); „Senelis pasaugodava vaikus, kai reikėdava.“(mot., 39m., mama);



„I mana mergaitei V. patink, ji paded jį paauklėt.“ (mot., 43m., globėjos dukra). Geranoriškumas ir draugiškumas gali būti persipynę su gailesčiu, kadangi šeimynykščių santykiuose labai svarbios vyraujančios emocijos, apie kurių persipinimą teigia Izard (2000). Tai pademonstruoja ir respondentai savo pasisakymuose: „Gaila pirma buvo, kai pradėjau gyvent, o dabą gyvenu tik dėl vaikų. Aišku ir jos gaila, kad toki žioplai.“ (vyr., 34m., tėtis); „Matau, kad nuskriausta, pagaila.“ (vyr., 41m., tėvas); „Dėl manis tegu būn tas vaikas, juk motinai labai reik. I jai smagiau.“ (vyr., 46m., patėvis). Geranoriškumas reiškiasi per pagalbą šeimos nariui, nors kartais ir ne visai tinkama forma, kuri neskatina pačiam jos gavėjui stengtis dėl šeimos, kaip pavyzdžiui šiuo atveju: „Jai pinigų esam davę, bet, kad ji pragėrė. Ir sesuo, ta kur užsieny- rem pinigais. Jei ateitų į darbą, priimtume, nes reikia.“ (mot., 20m., teta). Visai kitokia pagalba teikia kita respondentė, kuri yra socialiai vertingesnė priimančiai ją, tai- „Mana pussesere daug paded. Manąją pamokin kaip reik ką gamint. Abelnai ji daug laika skir mana sugyventinei. Pussesere jai kaip mama: i paguodž, i pabar kai reik, pamokin kai ta ko nemok.“ (vyr., 46m., patėvis); „Gerai, kad S. i globėja paded.“ (mot., 34m., mama).

**Asmeninių neigiamų emocijų valdymas (26 lentelė).** Santykiuose su aplinkiniais, respondentams tenka dažnai kovoti su savo pačių neigiamomis emocijomis (Skujienė, Steponėnienė, 2007) ir reiškiamos jos įvairiai, priklausomai nuo aplinkybių: „Aš norėjau pakart tą kaimyną, kai jis vaikus išvežė.“ (mot., 39m., mama); „Dažniausiai tai ašaros (pokalbis apie susikaupusias emocijas).“ (mot., 25m., mama); „Pabambu arba į ašaras.“ (mot., 25m., mama); „Aš pradėdau nervuotis. Rėkiu.“ (mot., 25m., mama); „Bandau aiškintis ramiai.“ (mot., 25m., mama); „Man sunku čia būt, todėl gal daugiau neateisiu. Gėda, kad vaikai čia turi būt. (vyr., 34m., tėtis). Santykiuose su šeimynykščiais pastebima pačių respondentų įtaka kitiems šeimos nariams, valdant pastarųjų neigiamas emocijas: „Pasakau jei man kas nepatink, nesvarbu ką galvoj.“ (mot., 25m., mama); „Negražu taip daryti, kaip tu kalbi...“ (mot., 78m., prosenelė); „(Kai apsilankymo pas vaikus metu vis skambėjo mamos telefonas), neapsikentęs tėtis pasakė: „gal reikia išjungti telefoną.“ (vyr., 34m., tėtis). Susidūrus su griežtais reikalavimais, tenka valdyti ir pačių respondentų neigiamų emocijų proveržius- „Gerai nusiraminsiu, nebijokit, nepavogsiu vaikų. Gi suprantu, nekails esu...“ (vyr., 41m., tėvas).

**Domėjimasis vaiko gyvenimu (27 lentelė).** Respondentų tarpusavio santykiuose atsiskleidžia ir domėjimasis vaikais, jų gyvenimu globos institucijoje: „Kaip gyveni? S. buvo atėjęs?“ (mot., 39m., mama); „Da pas broliuką reiks nueit į mokyklą, jam lauktuvių nunešt.“ (mot., 39m., mama); „Auklėtoja, o kaip dabą V., a klausau? Nieka neprisidirba?“ (mot., 34m., mama). Deja mažas teiginių skaičius rodo, kad tėvai, patalpinus vaikus globos institucijose mažai domisi pastarųjų gyvenimu, jaučiamas tėvų pasyvumas, abejingumas.

## Tiriamųjų šeimos narių per santykius patirtų išgyvenimų pasekmės

### 1. Šeimos narių ateities planai (29 lentelė)

Šeimos nariai vienaip ar kitaip planuoja savo ateitį: „Planuoju įsidarbinti, pasiimti vaikus.“ (mot., 25m., mama); „Planuoju į Kėdainius darbo ieškoti Uspaskicho firmoje prieš mėnesį. Autobusiukas vežiotų. 12valandų dirbti, paskui leidžiu pailsėti.“ (vyr., 57m., senelis); „Kai tik vaiku pasiimsiu, vyresnioji dukra jau tuoj bus pilnametė irgi grįž pas mani. Tai viską kaime parduosiu ir išvažiuosiu į K. ..pas sūnų, kad visi kartu būtume. Nebegalėsiu aš kaime gyventi. O mieste visi kartu būsim, darbą susirasiu. Neprapulsiu.“ (vyr., 41m., tėvas); „Turėčiau pinigų, nusipirkčiau tą namą, tada ir dokumentus susitvarkyčiau. Bet, kad striuka su pinigais.“ (vyr., 46m., patėvis) - tyrime akivaizdžios bedarbystės problemos apie kurias savo darbuose mini Martinkus (1998). Tokius planus šeimos nariai kuria pradžioje, lankydami vaikus globos namuose.

Vėliau šie planai darosi realistiškesni: „Pas diegą malkų nėra ir didelis remontas reikės, aš tiek pinigų neturiu. Dabar pas draugę nuomojuos kambariuką su visais patogumais.“ (mot., 39m., mama); „Seniūnijoj sake, atšilus orams duos viešųjų darbų. Balandį bus peržiūra, žiūrės sąlygas. Į darbą biržą vėl turėsiu pristatyti pažymą- aš dabą 4 mėn. nėsčia.“ (mot., 39m., mama); „Užsikoduosiu, kad tik vaikus leistų pas mani. Kur reikėtų tą pažymą atnešti ar jums, ar ten- pas tas bobas. Neaiškinu jos kodėl aš negaliu vaikų žiūrėti.“ (mot., 52m., močiutė). Šį planą močiutė įvykdė ir jos anūkai galėjo praleisti velykines atostogas pas ją kaime. Dabar močiutė planuoja anūkus pasiimti vasarai- „iki vasaros remontą pasidarysiu. Abu su seneliu dirbam“ (mot., 52m., močiutė). Padedant globėjai, realistiniai planai šeimos narių, turinčių negalę: „Nieka, jis (sugyventinis) neprieštarauj, kad V. būtų per atostogas. Rašė ir pareiškimą seniūnijoj, kad sutink, kad vaiks būtų kartu.“ (mot., 34m., mama).

Pasyvesni šeimos nariai realiai suvokia ir savo neveiklumo pasekmes, tačiau vis tiek kuria planus: „Kad ir apribotą valdžią, vis tiek lankyčiau (vaikus).“ (mot., 25m., mama).

### 2. Šeimos narių pokalbiai apie vaikus (30 lentelė)

Šeimos narių pokalbiai apie vaikus rodo, kad jie neabejingi vaikams, patekusiems į globos namus: „Dabar apie vaikus.“ (mot., 25m., mama); „...kad vaikai būtų namuose.“ (mot., 25m., mama); „Vaikus pamatau, smagu. Grįžęs iš darbo mažas neleisdava net iš mašinos išlipti.“ (vyr., 34m., tėtis); „Biški padikęs bernas, nu ką padarysi, gi ne mergička. Ale mes susitariam.“ (vyr., 46m., patėvis); „Niekaip nesuprantu kodėl mamai neleidžia auginti vaiko pačiai. Aš gi matau kaip tai mamai reik to vaika. Jau nuo pirmą (vaiką) vyrs atskyre, bet tas tai vyrui lika nereikalingas. Galėtų jai leisti, išmokyti tuo vaiku rūpintis.“ (mot., 43m., globėjos dukra); „Nuo pirmo susitikimo santykiai su vaikais labai pasikeitė. Pirmą kartą susitikus jautėsi toks atsargumas.“ (mot., 28m. mama); „Visi pasitariam kaip

čia tie vaikai.“ (mot., 52m., močiutė). Nors juos ir jaudina, kad vaikai auga vaikų globos namuose, tačiau jaučiamas pasyvumas, kuris būdingas Suslavičiaus (2000) aprašytoms neįsitvirtinančioms asmenybėms.

Santykių pasikeitimui įtaką daro bendravimo dažnumas, tai atsispindi **K** šeimos situacijoje, kai mama tris metus nelankė savo vaikų, kol šie buvo pas tėvą, o aplinkybėms pasikeitus ir vaikams atsidūrus globos namuose, santykiai su mama palaipsniui buvo atnaujinti: „Nuo pirmo susitikimo santykiai su vaikais labai pasikeitė. Pirmą kartą susitikus jautėsi toks atsargumas.“ (mot., 28m. mama); „Antrasis susitikimas buvo jos gimtadienis....nuo pradžios pasijutome kaip suartėjome dar labiau. Jau daugiau šnekėjomės ir žaidėme.“ (mot., 28m. mama); „V. su D. stoji kaip mūru, kad mūsų mama ir kitiems net pavydą kėlė, kad nemojuok mano mamai.“ (mot., 28m. mama); „D. net nenorėjo rengtis ir eit miegot. Nuėjo šiek tiek nepatenkintas, tarsi išsižeidęs.“ (mot., 28m. mama). Kad santykiai vaikams esant vaikų globos namuose būtų atnaujinti, įtakos turi globos institucijų specialistų nusiteikimas tėvų atžvilgiu ir darbas su tėvais šiose institucijose. Šiuo atveju daug pastangų rodė visos suinteresuotos vaikų likimu pusės- vaikų globos namų auklėtojos, dirbančios šioje grupėje, socialinis darbuotojas, rajono VTAT specialistai ir rajono, kuriame, gyvena dabartiniu metu vaikų mama, VTAT specialistai. Tik šių institucijų dėka buvo atnaujinti santykiai tarp mamos ir vaiko.

„Išvažiavau į K. ...pas sūnų, kad visi kartu būtume.“ (vyr., 41m., tėvas)- tai respondento žodžiai, kai nepavyko mažųjų vaikų susigrąžinti į šeimą. Nors šiuo atveju vaikų globos namų specialistai- auklėtojos, socialinis pedagogas dėjo pastangas, kad tėvas galėtų susigrąžinti vaikus į šeimą, tačiau nesulaukus tarpininkavimo iš VTAT, norimas rezultatas nebuvo pasiektas.

### **3. Šeimos narių pasiteisinimai, kodėl retai lanko vaikus (31 lentelė)**

Respondentai linkę teisintis, kodėl nelanko vaikų. Viena iš pasiteisinimo priežasčių- sunki materialinė padėtis, kurią mini Martinkus (1998), Leliūgienė, Kanopienė (1997), Kurienė (2003): „Mažute, negaliu dažnai lankytis, pinigėlių nėra. Da pas broliuką reiks nueit į mokyklą, jam lauktuvių nunešt. (mot., 39m., mama); „Aš jai nieka nesakau, kad pas V. važiuoj, ji ti nedirb. Aš ti negaliu, man reik dirbt. I pinigų ne per daugiausiai, o kelione brangi. Da vaikui nupirkt ko reik. Gi tuščiom nevažiuosi. (vyr., 46m., patėvis). Kiti teisinasi neatidėliotinais darbais ir tai gali reikšti, kad su vaikų buvimu globos institucijose šie žmonės baigia apsiprasti: „Dirbu suvirintoju, neturiu kada atvažiuoti.“ (vyr., 57m., senelis); „Daba ilgai negalėjom atvažiuot, nes globėjos namą reikėja baigt statyt po gaisrą.“ (mot., 34m., mama).

Kiti atsižvelgdami į patirtą stresą, kai vaikai buvo atskirti nuo tėvų, vengia atkartoti savo ir vaikų išgyventas emocijas, kas įtakoja jų tarpasmeninių santykių sudėtingumą (Lemme, 2003): „(apie vaikų lankymą) Jis nenor erzinti vaikų. Bu kai pamatys D., nes labai prisirišęs, tai bus blogai ir

mažiui ir jam.“ (mot., 25m., mama). Tai rodo, kad kai kurie tėvai dar išgyvena stresą ir negali dar adaptuotis.

#### **4. Šeimos narių nuomonė apie galimybę grįžti vaikams į šeimą (32 lentelė)**

Norint sustiprinti santykius tarp respondentų pokalbių metu buvo teiraujama pačiu respondentų nuomonės apie galimybę sugrįžti vaikams į šeimą, nes tai gali atsiskleisti šeimose esančias problemas ir kartu padėti jas spręsti. Daugiau šeimos problemų atskleidė netiesioginiai vaikų šeimų nariai, jie realistiškiau žiūrėjo į galimybes grįžti vaikams į šeimas: „Nežinau pas ką ten galėtų grįžti. Pas babą nėra vietos. O motiną iš buto išmetė, nes landynę padarė, tai ji metė darbą. Daba sklind kalbos, kad ji išvažiava į užsienį.“ (mot., 20m., teta); „Mana vyra brolis yr tų dviejų mergaičių tėvs- vienišas, dirbantis. Galvoja kaip jas pasiimt. Bet kas duos? Kartu gyvena su motina nuosavam name ( namas motinos), tėvs teisiams (senelis). Santykių su mergaitėm nepalaika.“ (mot., 20m., teta); „Kiek žinau, mama jau negyvena kaime. Kažkur išvyka, net baba (mamos mama) nežina.( vyr., 18m. dėdė);

Tačiau į kiekvieną atvejį reikia žiūrėti individualiai, nes vaiko sugrįžimą į šeimą gali lemti įvairios kliūtys: „Niekai nesuprantu kodėl mamai neleidžia auginti vaiko pačiai. Aš gi matau kaip tai mamai reik to vaika. Jau nuo pirmą (vaiką) vyrs atskyre, bet tas tai vyrui lika nereikalings. Galėtų jai leist, išmoktų tuo vaiku rūpintis.“ (mot., 43m., mamos globėjos dukra); „Mes su savuoju neatsisakom jai padėt, padėtume i tą vaiką užaugint. I tam vaikui- kur su mama augt, o kur vaikų namuose.“ (mot., 43m., mamos globėjos dukra); „Mes tai neatsisakom padėt. Galėtų tas vaikas būt su ja. Kiek galėsime, tiek padėsime.“ (vyr., 42m., mamos globėjos žentas). Tačiau sužinoję vaiko mamos diagnozę, šie žmonės šiek tiek pakeitė savo nuomonę- „Visai globėjais neapsiimam būt, juk ir savų rūpesčių turim. Kad vaiką prie mamos prižiūrėt ištiesai- taip tai ne, mes galim tik per atostogas padėt mamai tvarkytis su vaiku. Amžius ir sveikata nebe tie, kad dvi šeimas sužiūrėtume. O per atostogas tikrai padėsime kuo galėdami, kad tik ta mama galėtų džiaugtis tuo vaiku.“ (mot., 43m., mamos globėjos dukra); „Paglobot per atostogas galim, kad mamai lengviau būtų su vaiku tvarkytis. Bet kiekvieną dieną tokių galimybių neturim. Juk abu dirbam ir sava šeima yra.“ (vyr., 42m., mamos globėjos žentas). Šiuo atveju pasireiškė per didelė atsakomybės našta, kurią ne kiekvienas žmogus gali prisiimti.

Sunku kalbėti apie vaiko galimybę grįžti į biologinę šeimą, kai patys žmonės nerodo didelio noro ir pastangų tai įgyvendinti- „Norėčiau, bet man neleidžia.“(mot., 34m., mama); „Dėl manis tegu būn tas vaikas, juk motinai labai reik. I jai smagiau.“ (vyr., 46m., patėvis). Tai tik patvirtina tai, kad šie žmonės laukia kitų pagalbos, t.y. jie veikiami išorinės kontrolės (pagal Rotterį, 2003) ir neturi skatulio iš vidaus.

**Šeimos narių tarpusavio bendravimas (33 lentelė). Apie nuoširdų bendravimą** (Steponėnienė, Skujienė, 2007) su **partneriu** atvirai prabilo tik viena respondentė: „Ramybė (apie santykius su vyru)“. (mot., 39m., mama) **A.** Jai mėgino pritarti ir kita respondentė **S:** „Džiaugsmas ir rūpesčiai dalinamės su sugyventiniu. Jis visą laik būn šalia.“ (mot., 25m., mama), tačiau iš vėlesnių pokalbių aiškėja, kad šioje šeimoje santykiai nėra geri: „Jam nepatink, kad aš priešais ten kalbu.“ (mot., 25m., mama); „Retkarčiais užšaukia. Visko būna.“ (apie bendravimą su partneriu) (mot., 25m., mama), tačiau santykius šeimoje reziūmavo partnerio teiginys apibūdinant tarpusavio santykius šeimoje- „Tarpusavio nesutarimai.“ (mot., 34m., tėtis). Nors už nuoširdų bendravimą šeimoje, remiantis Maceina (2007), atsakingi abu partneriai, tačiau tyrime respondentai bando kaltinti vienas kitą, tai ypač ryšku šios šeimos **K** santykiuose: „Skaudžiai man padarė. Ai...nenoriu nė kalbėt.“(vyro mintys apie tai, kad sugyventinė ji išdavinėjo su kitais, o po to apšmeižė)(vyr., 41m., tėvas); „Ta gi nori vaikus pasiimti i mani apjuodinti....svarbu mani įskaudinti.“ (vyr., 41m., tėvas). Daugiau bendraujant su respondentais atsiskleidė, kad visose šeimose santykiai su partneriais, jų bendravimas labai įvairūs: „Visko būn- ir ramu, ir barnių.“ (mot., 34m., mama); „Būna visko.“ (mot., 46m., patėvis); „Pasakau jei man kas nepatink, nesvarbu ką galvoj.“ (mot., 32m., mama); „Kai pagėręs- „senis parėja“; o taip- senelis.“(mot., 52m., močiutė). Tai susiję su aplinkybėmis.

**Bendravimas su vaikais, esančiais vaikų globos namuose.** Kai vaikai atsiduria vaikų globos namuose, tėvų bendravimo kokybė pagerėja. Jie stengiasi maloniai, gražiai bendrauti su vaikais: „Aš susitvarkysiu. Eisiu į vaikų teises, tada žiūrėsiu.“( mot., 32 m., mama). Maloniai bendrauja ir kiti šeimos nariai: „Mažuti, prašau, neverk. Šiandien vis tiek neišleis, nes tu sergi.( senelio bendravimas su anūke) (vyr., 57m., senelis). Net pokalbiuose su vaikų globos namų auklėtojomis, artimieji nuoširdų bendravimą stengiasi akcentuoti- “Gražiai šneku. Užšauki labiau jai neklauso. Dažniau gražiai.“ (mot., 25m., mama). Tai daroma siekiant kuo greičiau susigrąžinti vaikus, kad tai būtų užfiksuota lankymo sąsiuvinuose. Tokie paviršutiniški, dėmesio stokojantys bendravimai nestiprina žmonių santykių, priešingai, atitolina vieną nuo kito (Skujienė, Steponėnienė, 2007).

**Bendravimas su kitais artimaisiais.** Tyrimo metu buvo paliestas bendravimas su visais šeimos nariais, tik ne visi apie tai išdrįso kalbėti. Čia tik keletas respondentų pasisakymų, kurie atspindi tarpusavio bendravimą su artimais žmonėmis: „Su vyriausia- sunkiausia...ji atskirai, kitam name gyven. Viduriniajai tik jабakai rūpi. Kai apie vaikus, jai tik aha ir nieko. Nieka neklaus.“ (pokalbis apie dukras) (mot., 52m., močiutė); „Su jauniausios dukra lengviausia (anūkei 10m. ) rasti bendrą kalbą. Klusni mergaitė- parėjus iš mokyklos persirengia, pamokas ruošia.“ (mot., 52m., močiutė). Tai pademonstruoja kaip svarbu bendraujant gerbti vienas kitą, būti jautriems ir atidiems (Skujienė, Steponėnienė (2007).

**Specialistų ir šeimos bendradarbiavimo, siekiant stiprinti šeimos ryšius  
turinys**

1 lentelė

<b>Socialinio pedagogo, VTAT specialisto veikla</b>	<b>Darbo su šeimos nariais turinys</b>
<p>1. Turimos žinios apie vaiką ir šeimą.</p> <p>2. Šeimos narių tarpusavio santykiai.</p> <p>3. Šeimos ryšiai už jos ribų- išplėstinės šeimos nariai.</p> <p>4. Šeimos narių rašytinės sutartys: įsipareigojimai.</p> <p>5. Šeimos narių įgalinimo paieška atkuriant ir stiprinant santykius, bei ryšius su vaiku, esančiu vaikų globos namuose.</p> <p>6. Palaikymas ir stebėjimas.</p> <p>7. Specializuota pagalba.</p>	<p>1. Dokumentinių duomenų apie šeimos sudėtį rinkimas.</p> <p>2. Stebėti, bendrauti aiškinantis tarpasmeninius santykius, atliekamus vaidmenis vaiko gyvenime.</p> <p>3. Stebėti, bendrauti su vaiką lankančiais išplėstinės šeimos nariais, jų daroma įtaka vaikams.</p> <p>4. Šeimos nariai raštiškai įsipareigoja palaikyti ryšius su vaiku, esančiu globos namuose, teikia emocinį palaikymą vaikui. Numato savo planus ateičiai susigrąžinant vaiką į šeimą.</p> <p>5.1. Emocinė šeimos narių parama per pokalbius.</p> <p>5.2. Skatinti šeimos narių augimą (darbo paieška, mokymasis).</p> <p>5.3. Šeimos narių dalyvavimas kasdienėje vaiko veikloje globos namuose. Suteikti galimybę planuoti veiklą su vaiku patiems.</p> <p>5.4. Šeimos narių kvietimas dalyvauti globos namuose rengiamose šventėse, susirinkimuose.</p> <p>5.5. Vaikų laiškų ir sveikinimų siuntimas šeimos nariams.</p> <p>5.6. Šeimos narių supažindinimas su vaiko pasiekimais, laimėjimais.</p> <p>5.7. Sudaryti sąlygas vaikams apsilankyti pas tėvus, kitus šeimos narius savaitgaliais, švenčių, atostogų metu.</p> <p>6. Sutarties punktų vykdymas. Įgalinimo plano efektyvumo vertinimas, koregavimas.</p> <p>7. Psichologo konsultacija ar pagalba, bendradarbiavimas su VTAT specialistais, seniūnijų socialiniais darbuotojais, darbo biržos paslaugos.</p>

## VAIKO SANTYKIŲ SU ŠEIMOS NARIAIS STEBĖJIMAS

2 lentelė  
(pagal Navaitį (1989, remiantis Izard, 2000))

SANTYKIŲ IŠRAIŠKA	POŽYMIAI	VERBALINĖS REAKCIJOS	NEVERBALINĖS REAKCIJOS
<b>NUOBODULYS</b>	Nesidomi kas vyksta šalia; Nekalba; Žiūri pro langą; Nereiškia jokių emocijų		
<b>SUSVETIMĖJIMAS</b>	Nedrąsi eiseną ; Galva nuleista; Nekalba arba kalba labai tyliai;		
<b>PAVYDAS, PYKTIS, BARNIAI</b>	Elgesys grubus, kuriam reiškiamas pavydas; Pakeltas balso tonas; Ašaros		
<b>NUOŠIRDUMAS</b>	Dalijimasis žaislais; Atsisveikinimas su namiškiais; Šypsena; Reiškiamas užuojauta judesiu		
<b>MEILĖ</b>	Bučinys; Stiprus apsikabinimas; Sėdėjimas ant kelių; Ramus, švelnus tonas; Malonybiniai žodžiai		
<b>PASTIKĖJIMAS</b> <u>sumišęs su</u> baime	Paslapčių pasakojimas; Pritildytas kalbos tonas; Drąsus elgesys;		
<b>DRAUGIŠKUMAS, GERANORIŠKUMAS</b>	Dalijimasis žaislais, skanėstais; Atneša kėdę niekieno neprašomas; Padeda niekieno neprašomas.		

<b>BENDRAVIMAS</b>	Noriai kalba; Visiškai nekalba; Kalba labai nenoriai		
<b>ABEJINGUMAS</b>	Nereaguoja į atėjusius; Nedomina atnešti žaislai ir skanėstai;		
<b>SUSIDOMĖJIMAS</b>	Veido mimika – žvilgsnis, lūpos. Dėmesio sutelkimas, smalsumas. gali būti kartu su džiaugsmu ar baime.		
<b>DŽIAUGSMAS</b>	Šypsena; Juokas; lydima aktyvių kūno judesių		
<b>NUSTEBIMAS</b>	Veido mimika- akių išraiška, burna; šūksnis		
<b>LIŪDESYS</b>	Veido mimika- antakiai, akių žvilgsnis; lydima ašarojimo ar raudojimo; kalba mažai, nenoriai, kalbos tempas sulėtėjas.		
<b>PASMERKIMAS</b>	kompleksinė pantomiminė išraiška visu kūnu. gali būti išreikšta garsiu šyptelėjimu.		
<b>BAIMĖ</b>	budrumo paaštrėjimas- žvilgsnis; veido išraiška		



**TĖVŲ VERBALINIŲ IR NEVERBALINIŲ REAKCIJŲ STEBĖJIMO PROTOKOLAS**  
 (pagal psichologinės krizės išgyvenimo požymius ( Lindemanas, 2002 ))

<b>Stadijos</b>	<b>Požymiai</b>	<b>Verbalinės reakcijos</b>	<b>Neverbalinės reakcijos</b>
<b>1. Šoko stadija</b>	1. Jaučia įtampą. 2. Nerimas. 3. Sutrikimas. 4. Sprendimo būdų neradimas.		
<b>2. Reakcijos stadija</b>	1. Pyktis. 2. Įtūžis. 3. Bandyamas ieškoti sprendimo. 4. Nusivylimas.		
<b>3. Kulminacija</b>	1. Susitaikymas su situacija. 2. Pripažįsta įvykių realumą. 3. Įtampos mažėjimas: a) nes randa sprendimą; b) nuleidžia rankas.		
<b>4. Pabaiga</b>	1. Pozityvi- a) atsigavimas; b) savo vertės pajautimas; c) įprasta veikla. 2. Negatyvi- a) ilgalaikės problemos; b) sutrikimai.		

## Atvejo studija (viso: 6 šeimos )

### A šeimos atvejo studija

I. Dokumentiniai duomenys: Brolis S.\_

Amžius: 8m.

Tautybė: rusas (Lietuvos)

Užimtumas: moksleivis.

Išsilavinimas: pradinis.

Gyv. Vieta: vaikų globos namai.

II.Pirmasis kontaktas: 2007m. sausis. Remiantis R. r.savivaldybės VTAT sprendimu dėl vaiko paėmimo iš šeimos 2007. 01. 04 Nr. 1, įvertinus vaikų tėvų šeimoje padėtį „, motina ištisą savaitę girtauja, bute lankosi pašaliniai asmenys, vyksta konfliktai su uošviu, vaikams neužtikrinama priežiūra, saugumas ir vystymuisi būtinos gyvenimo sąlygos“.

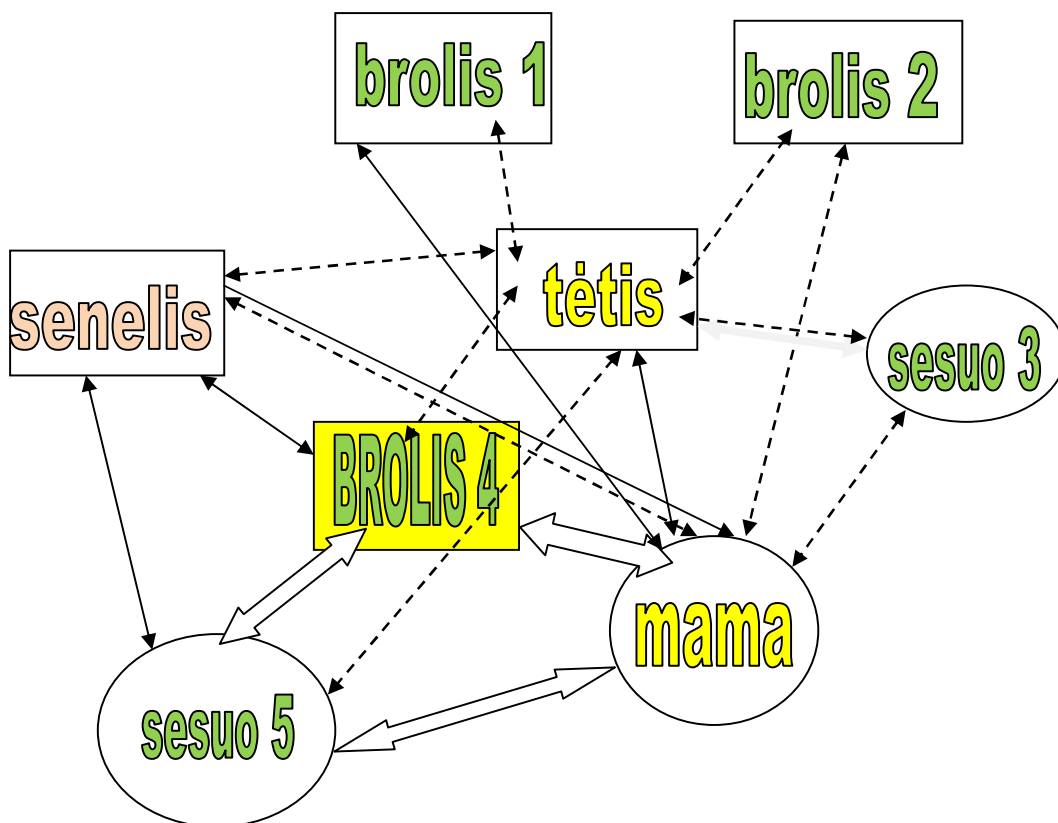
III.Šeima: 1. Tėvai: susituokę. Tėvas- 42m. atlieka bausmę įkalinimo įstaigoje, mama- 39m. gyvena kaime kartu su vyro tėvu, niekur nedirba.

2.Broliai, seserys: turi jaunesnę seserį- 3metų. Ji taip pat auga globos namuose.

IV. Darbas su šeima. Pirmieji 3 tėvų vaikai jau yra savarankiški, užaugę vaikų globos institucijose Kl. rajone. Prieš 10 metų atsikraustė į R.rajoną. prieš 8 m. pagimdžius sūnų, mama buvo pradėjusi intensyviai girtuokliauti, todėl vaikas buvo laikinai patalpintas į kūdikių namus. Mamai grįžus į doros kelią, po 2 mėnesių jis buvo grąžintas. Iki šiol ši šeima buvo stebima, tačiau padėtis ypač pablogėjo, kai vaikų tėvas atsidūrė įkalinimo įstaigoje.

V. Dabartinė situacija: Mama, paėmus vaikus, per darbo biržą savo seniūnijoje gavo dirbti viešųjų darbų. Dirbo 1,5 mėn. Šiuo metu išėjo atskirai gyventi nuo uošvio, nuomojasi vieną kambarį pas draugę su visai patogumais. Atšilus orams seniūnija žada vėl skirti viešųjų darbų. Balandžio mėn. numatoma peržiūra. Dabartiniu metu mama laukiasi dar vieno vaiko, negirtauja, tvarkosi buitį. Remiantis jos žodžiais „, reiks mamai pačiai stot ant kojų. Nė iš ko pagalbos laukt.“ Buvo kalbėta su VTAT specialistais, kurie bendrauja su seniūnijos socialine darbuotoja. Išsiaiškinta, kad šiems vaikams yra galimybė sugrįžti į šeimą, jei mama ir toliau ves tinkamą gyvenimo būdą ir baigs tvarkytis savo buitį.

Remiantis pokalbių su šeimynykščiais duomenimis, buvo sudarytas šios šeimos ekožemėlapis (2 pav.)



**2 pav. A šeimos socialinių ryšių tinklo ekožemėlapis.**

Labai stiprūs ryšiai  $\longleftrightarrow$  ; teigiami ryšiai  $\longrightarrow$  ; nutraukti ryšiai  $\dashrightarrow$   
 -vaikai, skaičiai- jų eiliškumas;  -tėvai;  -seneliai.

Šeimos lygmenyje vyrauja nutraukti santykiai. Respondentas labai stiprius ryšius palaiko tik su jauniausia sese ir mama. Tai paaiškinama tuo, kad mama lanko vaikus, atneša jiems lauktuvių, pasakoja savo naujienas, domisi vaikų gyvenimu vaikų globos namuose. Su sese respondentas taip pat dažnai matosi, kadangi šiuo metu gyvena tuose pačiuose namuose. Nors vaikai gyvena skirtingose grupėse, tačiau jiems sudarytos sąlygos kuo dažniau bendrauti, kartu žaisti. Respondentas rodo didelę iniciatyvą bendraujant su sesute. Sesuo labai laukia ateinančio brolio, noriai su juo žaidžia.

Visiškai nutrūkę ryšiai su tėvu. Pokalbiuose apie šeimą tėvas visiškai neminimas. Galima tik numanyti, kad ir būnant šeimoje, vaikų santykiai su tėčiu nebuvo labai artimi. Santykių nutrūkimui įtakos galėjo turėti ir vaikų matytas šiurpus konfliktas tarp tėvo ir senelio. Apie kurį tyrimo eigoje buvo užsiminusi vaikų mama.

Šiek tiek užsimena apie senelį, bet kadangi senelis anūkų daugiau nelanko, tai didelė tikimybė, kad ir ryšiai su seneliu gali visiškai nutrūkti.

Respondentas nepamena savo vyresnių brolių ir sesers. Tikėtina, kad šioje šeimoje apie vyresniuosius vaikus retai kada užsimenama. Todėl ir respondento ir jo sesers ryšiai su vyresniaisiais vaikais nutrūkę.

Mamą dažnai lanko seniūnijos darbuotojas, kuris perduoda žinias VTAT specialistams. Jie savo ruožtu informuoja vaikų globos namų socialinį pedagogą apie galimus pasikeitimus. Pasirašyta VTA tarnyboje sutartis su mama, kurioje nurodyti mamos ir VTAT išipareigojimai, vaikų globos namuose sudarytas drauge su mama planas, kuriame atsispindi mamos išipareigojimai vaikams. Šie mamos išipareigojimai aptariami jai atvykus į globos namus, VTAT.

### **S šeimos atvejo studija**

#### **I. Dokumentiniai duomenys: Brolis V.**

Amžius: 8m.

Tautybė: rusas (Lietuvos)

Užimtumas: moksleivis.

Išsilavinimas: pradinis.

Gyv. Vieta: vaikų globos namai.

II.Pirmasis kontaktas: 2007m. spalio. Remiantis R. r.savivaldybės VTAT sprendimu dėl vaiko paėmimo iš šeimos. Įvertinus vaikų tėvų šeimoje padėtį „, motina ištiesą savaitę nebuvo namuose. Namuose antisanitarinės sąlygos, dažnai girtaujama, ištiesai vyksta posūnio konfliktai su patėviu, vaikams neužtikrinama priežiūra, saugumas ir vystymuisi būtinos gyvenimo sąlygos“.

III.Šeima: 1. Tėvai: nesusituokę. Tėvas- 34m. dirba , mama- 25m. niekur nedirba. Gyvena kaime, nuosavame name, be patogumų.

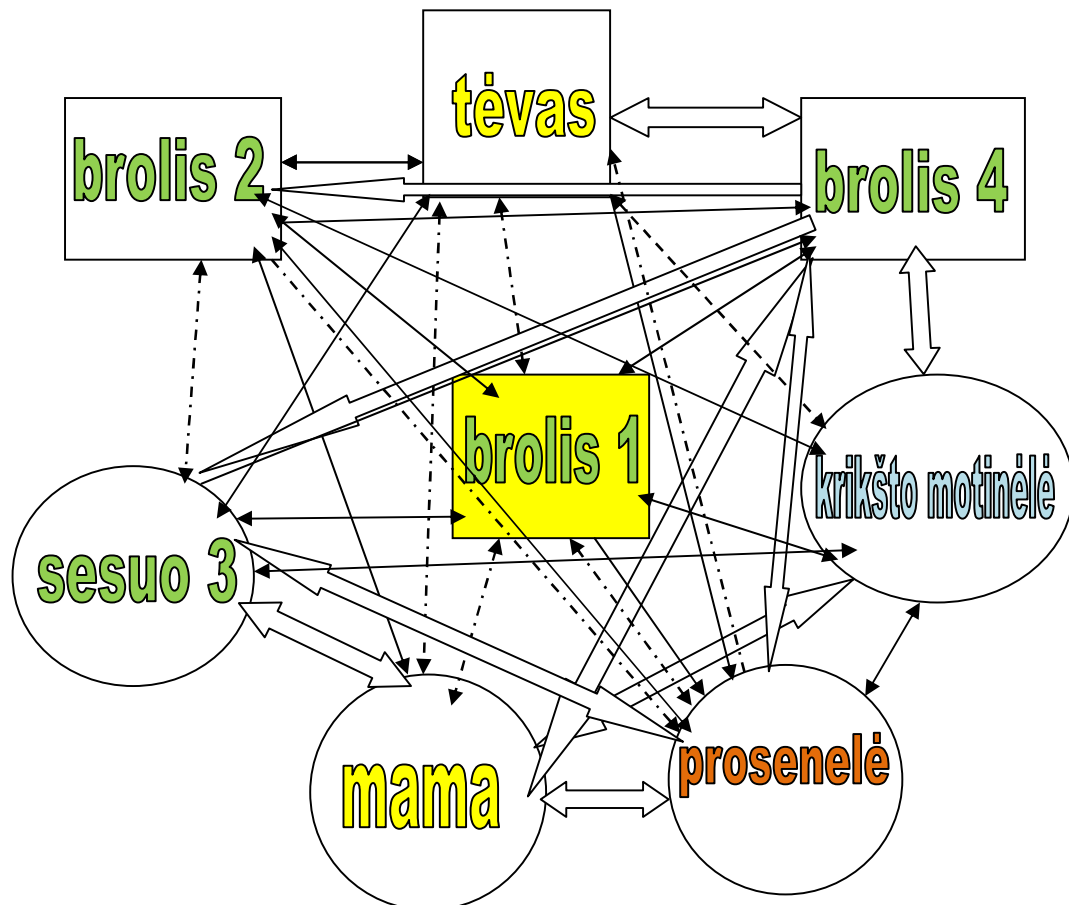
2.Broliai, seserys: turi jaunesnį brolių- 6m., seserį- 5metų ir 2,5m. broliuką. Jie taip pat auga globos namuose.

IV. Darbas su šeima. Šeima priklauso rizikos šeimų grupei. Didžiausi nesutarimai šeimoje vyksta dėl santykių tarp patėvio ir posūnio, vienas kito nepakenčia. Berniukui nustatytas nežymus psichikos sutrikimas, hiperaktyvus elgesys. Mama vaikų auklėjimu neužsiima, tėvas dirbdamas taip pat mažai skiria laiko vaikams, o jei ir skiria , tai daro netinkamais būdais. Už blogą posūnio elgesį, dažnai šį baudžia išvarydamas iš namų. Kaimynai ne kartą yra pastebėję posūnį nakvojant prie statybinio laužo krūvos. Su tėvais buvo kalbėta, tačiau išvados nepadarytos. Paskutinį kartą posūnis buvo priištats virve, kad nepabėgtų, tačiau berniukui pavyko pabėgti. Vaikas tris paras nakvojo statinėje. Tėvai jo neieškojo. Pranešus kaimynams, vaikas patalpintas į vaikų globos namus. Vėl buvo kalbėta su tėvais, bet šie išvadų nepadare. Patėvis teisinasi tuo, kad posūnis jo neklauso. Po dviejų savaičių vaikų globos namuose patalpinti ir kiti 3 šeimos vaikai, kadangi nebuvo prižiūrimi.

Prosenelė, kuri padėdavo prižiūrėti vaikus buvo ilgam išvykus. Mama savaitę laiko nebuvo namuose, net sugyventinis nežinojo, kur ji yra. Sugyventinis gėrė, ėjo į darbą ir vaikų neprižiūrėjo-palikdavo juos vienus. Remiantis draugės (jauniausio sūnaus krikšto motinėls) pasakojimu šeimos tėvas „nelabai su ja (vaikų motina) skaitosi, ji jam kaip tuščia vieta“; „pavydus ir aršus yra, o ji tuoj ir išlek iš namų“.

V. Dabartinė situacija: Šeimos tėvas nustatė ir pripažino tėvystę dviems savo vaikams. Mama su draugės pagalba įsidarbino mieste. Pradėjo tvarkyti namus. Todėl VTAT nusprendė sugrąžinti vaikus per žiemos atostogas, kaip bandomajam laikotarpiui, jei šeima išlaikys šį bandymą vaikai liks šeimoje. Tačiau po savaitės vaikai grąžinti į vaikų globos namus remiantis kaimynų ir socialinės darbuotojos skundu. Į vaikų globos namus vaikai grąžinti sergantys, purvini. Vaikai pasakojo, jog šeimoje vėl buvo girtaujama, valgė tai ką rado, patys mėgino kūrenti krosnį. Po vaikų sugrįžimo į įstaigą tėvai apsilankė tik kartą, į kalbas nesileido. Mama kol kas pastebėta dirbanti. Tačiau VTAT specialistai abejoja ar pavyks vaikams grįžti į šeimą, kadangi tėvai nekeičia savo gyvenimo būdo.

Remiantis pokalbių su šeimynykščiais duomenimis, buvo sudarytas šios šeimos ekožemėlapis (3 pav.)



**3 pav. S šeimos socialinių ryšių tinklo ekožemėlapis.**

■ -vaikai, skaičiai- jų eiliškumas; ■ -tėvai; ■ -proseneliai; ■ - atstojantys artimuosius.

Labai stiprūs ryšiai  $\longleftrightarrow$  ; teigiami ryšiai  $\longleftrightarrow$ ; nutraukti ryšiai  $\leftarrow\text{---}\rightarrow$ ; įtempti ryšiai  $\leftarrow\text{---}\text{---}\rightarrow$  .

Šeimos lygmenyje vyrauja labai įtempti santykiai tarp tėvo (šiuo atveju patėvio) ir 1 brolio (šiuo atveju- posūnio). Jie nesupranta vienas kito ir nesistengia tai padaryti. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad posūniui nustatytas nežymus psichikos sutrikimas ir hiperaktyvus elgesys. Tačiau šeimoje nėra vienas iš suaugusiųjų į tai neatsižvelgia- nei mama, nei prosenelė, kurios su broliu 1 taip pat turi įtemptus santykius. Tokie santykiai tarp šių respondentų įtakoja, kad atsirastų daugiau įtampos tarp kitų šeimos narių. Jaunesnis brolis 2, matydamas nesantaiką ir įtampą namuose tarp tėvo ir vyresnio brolio, savo neigiamus santykius perkelia į jaunesnę sesę. Nors pokalbiuose nieko apie prosenelę brolis 2 nieko blogo pasakyti negalėjo ir susitikimų metu pradžioje matėsi simpatija prosenelei, tačiau veikiamas brolio 1 įtakos, ėmė elgtis netinkamai jos atžvilgiu. Prosenelės pasakojimai apie santykius šioje šeimoje, leido susidaryti vaizdą, kad jos santykiai su anūkės sugyventiniu (2 vaikų tėvu) taip pat yra įtempti.

Brolis 1 teigiamus ryšius palaiko su savo broliais, seserimi, jauniausio broliuko krikšto motinėle. Tokius santykius tarp vaikų šeimoje gali įtakoti jo atsakomybės jausmas prieš jaunesnius vaikus, pasiaukojimas- kuris išskiriamas Navaičio (1989) socialiniuose šeimyniniuose santykiuose. Brolis 1 pasiaukojimą pastebi ir prosenelės elgesyje, juk dažniausiai ji šeimoje rūpinsosi tais vaikais. Tačiau tuo pačiu berniukas negali atleisti jai to, kad jai išvykus, jiems teko apsigyventi vaikų namuose. Iš šeimynykščių apsilankymų stebėjimų matyti, kad šioje šeimoje didžiausias dėmesys skiriamas jauniausiam vaikui- broliui 4. Jį myli be išimties visi suaugusieji, ko negalima pasakyti apie vaikų santykius. Mažasis nors ir labai prisirišęs prie brolio 2 ir sesers 3, tačiau iš jų tokio dėmesio nesulaukia. Jie draugiškai elgiasi su mažuoju, bet labai didelio dėmesio jam neskiria. Kai tuo tarpu pradingus iš mažojo akiračio kuriam iš vaikų, šis ima verksti, klykti. Vyriausią ir jauniausią brolių sieja tik teigiamas ryšys, bet labai didelio prisirišimo nematyti. Tai galima aiškinti tuo, kad vyriausias vaikas dažnai laiką leisdavo pas prosenelę, todėl nebuvo galimybės užsimegzti tvirtesniems santykiams.

Stipriausias ryšys šioje šeimoje pastebimas tarp prosenelės, mamos, sesers 3 ir jauniausio broliuko 4. Tai paaiškinama tuo, kad didelę įtaką gali daryti giminystės ryšys, taip pat seno žmogaus noras būti dar nors kiek naudingas, ir mažųjų noras ieškoti motiniškos šilumos ir meilės.

Šios šeimos santykiuose dalyvauja dar vienas asmuo- tai ne šeimos narys ir ne giminaitis, tačiau padedantis gerinti šeimos santykius, tai mamos draugė ir mažojo broliuko krikšto motinėle. Kuri padeda morališkai šeimai, palaiko ją, pataria. Tai ji padėjo mamai susirasti darbą ir tuo įtakojo, kad būtų suteikta galimybė grįžti vaikams į šeimą. Deja, vien jos pastangų neužtenka, dar reikia ir tėvų mąstymo pasikeitimo.

Su tėvais buvo pasirašyta sutartis VTAT, kurioje tėvas buvo įpareigotas nustatyti vaikams tėvystę, mama- įsidarbinti. Šiuos punktus įvykdžius, vaikus buvo mėginta gražinti į šeimą, tačiau nesėkmingai. Savaitės bėgyje vaikai nebuvo prižiūrimi, todėl gražinti į vaikų globos namus. Vaikų globos namuose pasirašytas su tėvais planas įpareigojantis rūpintis vaikais. Dabartiniu metu, kai tėvas atlieka bausmę už posūnio sužalojimą įkalinimo įstaigoje, mama paliko darbą mieste, nes neturi galimybės važinėti. Tačiau VTAT sudarė su ja antrą sutartį, kurioje ji įsipareigojo nutraukti ryšius su vaikų tėvu, dėl jo elgesio su vaikais ir įsidarbinti kaime esančioje bendrovėje. Taip suteikiama antra galimybė vaikams grįžti į šeimą. Mama kol kas tik ruošiasi įsidarbinti, tvarkosi dokumentus.

### **D šeimos atvejo studija**

#### **I. Dokumentiniai duomenys: Sesuo S.**

Amžius: 5,5m.

Tautybė: lietuvi.

Užimtumas: ikimokyklinukė.

Išsilavinimas: -.

Gyv. Vieta: vaikų globos namai.

II.Pirmasis kontaktas: 2006m. spalio. Remiantis R. r. savivaldybės VTAT sprendimu dėl vaiko paėmimo iš šeimos įvertinus vaikų padėtį motinos šeimoje- „, motina tris paras nebuvo namuose, vedamas amoralaus gyvenimo būdas. Namuose antisanitarinės sąlygos, dažnai girtaujama, lankosi svetimų vyrų kompanijos, vaikams neužtikrinama priežiūra, saugumas ir vystymuisi būtinos gyvenimo sąlygos“.

III.Šeima: 1. Tėvai: nesusituokusi. Tėvas- nėra (visų vaikų skirtingi tėvai) , mama- 32 m. niekur nedirba. Gyvena kaime, nuomojamame name, be patogumų.

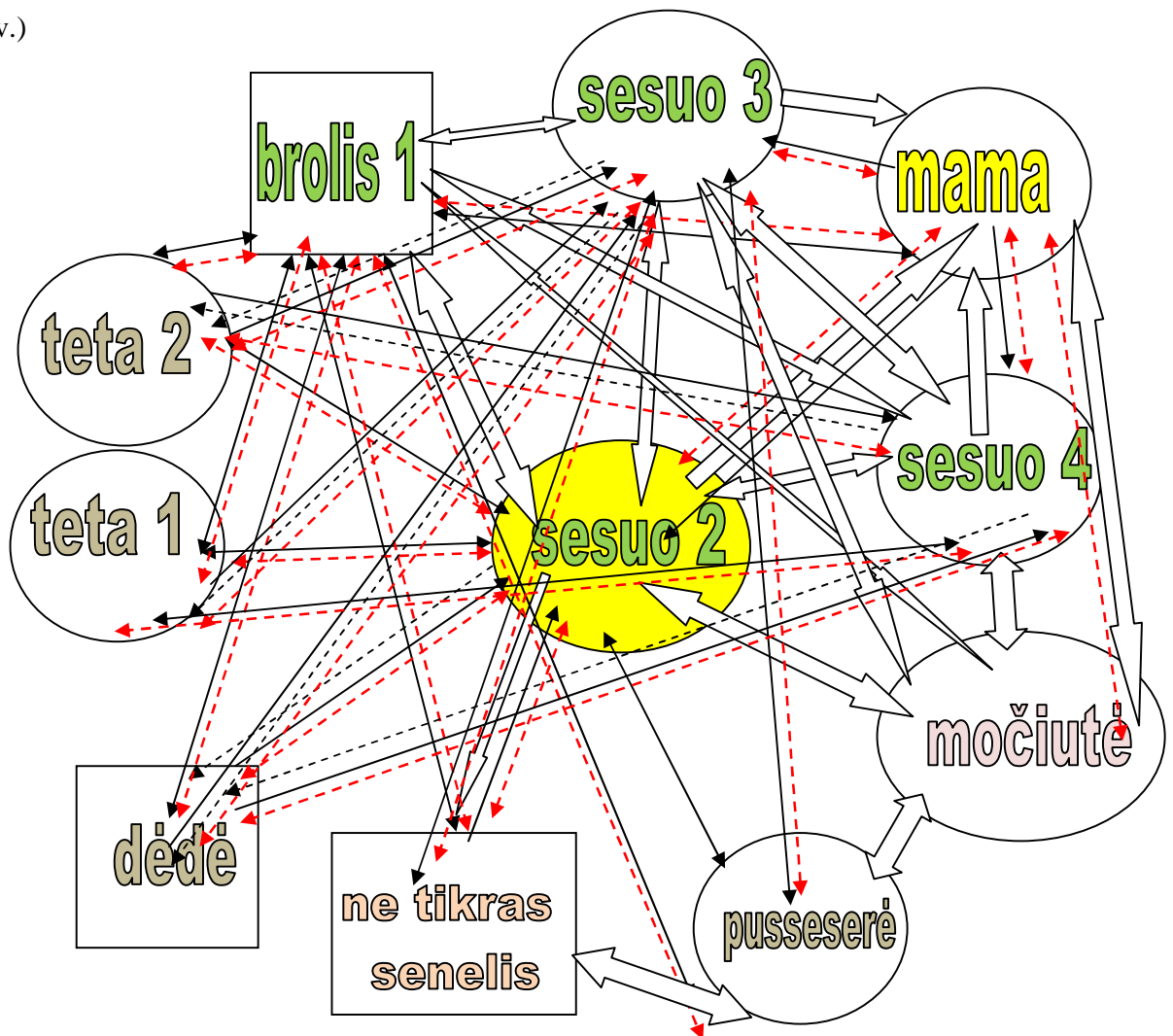
2.Broliai, seserys: turi vyresnį brolių- 8m., seseris- 4 metų ir 2,5 m. Jie taip pat auga globos namuose.

IV. Darbas su šeima. Šeima priklauso rizikos šeimų grupei. Didžiausi nesutarimai su socialine darbuotoja vyksta dėl netinkamo mamos gyvenimo būdo. Su mama ne kartą buvo kalbėta. Kai negirtauja, mama vaikas rūpinasi, padeda ir jos mama ( vaikų močiūtė). Tačiau užgėrus, vaikus apleidžia, kartais palieka vienus. Paskutinio užgėrimo metu ji buvo palikusi vaikus, namo savininkai jai atsakė nuomą. Pas močiutę vietos visiems anūkam augti taip pat nėra, ten taip pat kartas nuo karto vyksta gėrimai. Nors močiutė anūką neatsisako, tačiau visiems vietos neužtenka. Močiūtė gyvena tame pačiame kaime, valdiškame 2 kambarių, pereinamame bute, kartu gyvena jos sugyventinis, jauniausios dukters (ji išvykusi į užsienį) dukra ir karts nuo karto- vidurinės dukters

dukra, bei šios šeimos viena iš seserų- sesuo 2. Kadangi kiti vaikai paimti iš girtuokliaujančios mamos, tai nuspręsta ir seserį 2 patalpinti su kitais vaikais į globos namus.

V. Dabartinė situacija: Vaikus iš pradžių lankė mama, močiutė, ne tikras senelis, kiti giminaičiai (pusseserė, 2 tetos, dėdė). Po 2 mėnesių mama dingo. Močiutė, nei kiti artimieji nežino jos būvimo vietos. Spėjama, kad ji gyvena laisvą gyvenimą kažkur K. ar V. , yra matę kaimo žmonės. Tačiau tiksli buvimo vieta nenustatyta. Vasarą močiutė planavo pasiimti anūkus per atostogas į kaimą, bet seniūnija nesutiko dėl netinkamų gyvenimo sąlygų. Seniūnijos darbuotojai pranešė, kad ir močiutė girtauja. Paskutiniu metu anūkais rūpinasi tik močiutė, tačiau po vasaros ir jos vizitai labai reti. Nėra artimųjų, kurie galėtų šiais vaikais pasirūpinti.

Remiantis pokalbių su šeimynykščiais duomenimis, buvo sudarytas šios šeimos ekožemėlapis (4 pav.)



4 pav. D šeimos socialinių ryšių tinklo ekožemėlapis.

■ -vaikai, skaičiai- jų eiliškumas; ■ -tėvai; ■ -seneliai; ■ - kiti giminaičiai.

Labai stiprūs ryšiai ↔ ; teigiami ryšiai ←→ ; nutraukti ryšiai ← - - → ; įtempti ryšiai ← · - - · → ; nutraukti ryšiai tyrimo eigoje ← - - - - →



Šios šeimos lygmenyje vyrauja nutrūkę santykiai tarp šeimynykščių. Labai stiprūs abipusiai ryšiai respondentę- sesuo 2- sieja su močiute, broliu ir seserimis. Vienpusiai stiprūs ryšiai tyrimo pradžioje siejo su seneliu ir mama. Iš pokalbių ir stebėjimų aiškėja, kad tokių atsakomųjų ryšių nebuvo iš mamos ir senelio pusės. Respondentė, patekusi į globos namus labai stipriai išgyveno išsiskyrimą su mama, seneliu, močiute. Ji dažnai verkdamo, jos verkimas pereinavo į isterinį, vydavosi išeinančius artimuosius, griebdavo juos už rankų, klykdavo. Visą tai matydamos, ašarodavo ir mažosios sesės, bet jų išgyvenimai buvo ramesni, santūriausiai iš vaikų išsiskyrimą su artimaisiais išgyvendavo vyriausiasis brolis 1. Jis tyliai nubraukdavo ašarą. Maždaug po dviejų mėnesių mergaitės emocijos aprimo. Ji ėmė elgtis santūriau- tyliai nubraukdavo ašarą išėjus namiškiams.

Abipusiai stiprūs ryšiai su močiute siejo visus šeimos vaikus. Mažosios mergaitės, nebe pasirodant mamai, močiutę ėmė vadinti mama. Jas visada stengėsi pataisyti brolis arba sesuo 2, aiškindami jog tai močiutė.

Tikėtis pagalbos ir paramos šioje šeimoje nėra galimybės, kadangi visi jie gyvena visuomenei nelabai priimtina gyvenimą. Mama visai pradingusi, nepavyksta nustatyti jos gyvenamos vietos. Tačiau ryžtingų veiksmų ėmėsi močiutė, kuri yra dar darbingo amžiaus. Ji ir senelis dirba. Su vaikų teisių specialistais pasirašė sutartį, kurioje išpareigojo susitvarkyti buitines sąlygas, keisti gyvenimo būdą. Seneliams padeda seniūnijos socialinė darbuotoja. Vaikų globos namai pasirašė su močiute vaikų globos planą. Bendradarbiaujant VTAT, seniūnijos specialistei ir vaikų globos namų socialinei pedagogei vaikai jau buvo išvykę velykinių atostogų pas senelius. Dabar planuojama vaikus išleisti pas senelius vasarai.

### **U šeimos atvejo studija**

#### **I. Dokumentiniai duomenys: Brolis R.**

Amžius: 4,5m.

Tautybė: lietuvis.

Užimtumas: ikimokyklinukas.

Išsilavinimas: -.

Gyv. Vieta: vaikų globos namai.

II.Pirmasis kontaktas: 2006m. gegužė. Remiantis R. r.savivaldybės VTAT sprendimu dėl vaiko paėmimo iš šeimos įvertinus vaikų padėtį motinos šeimoje- „, motina sulaikyta už padarytą nusikaltimą. Nors kartu gyvena motinos močiutė, tačiau ji dėl sveikatos ir savo solidaus amžiaus nesugeba tinkamai prižiūrėti proanūkj . Namuose gyvenimo sąlygos augti vaikui nepatenkinamos, vaikui neužtikrinama tinkama priežiūra, saugumas ir vystymuisi būtinos gyvenimo sąlygos“.

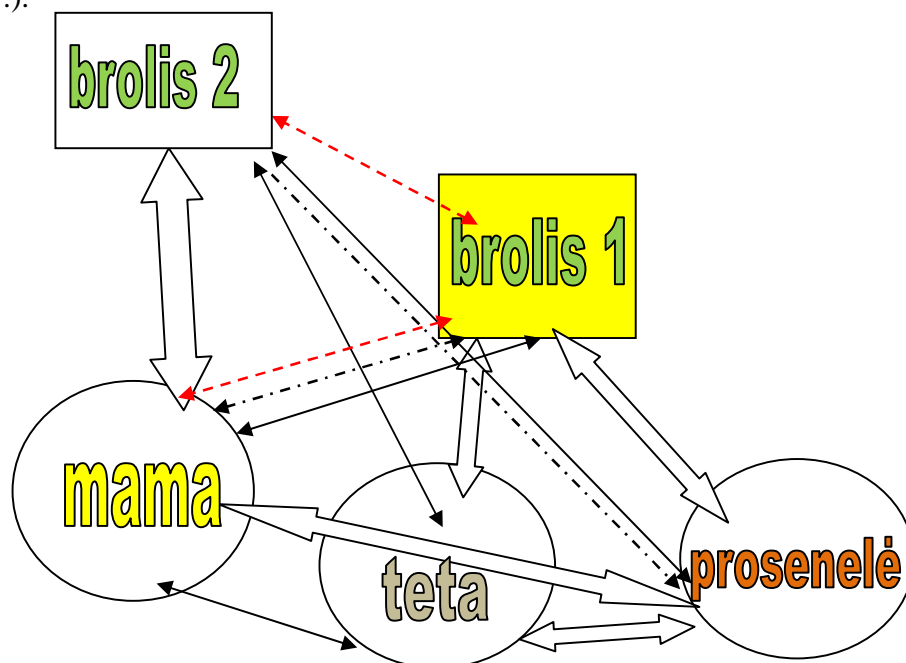
III.Šeima: 1. Tėvai: nesusituokusi. Tėvas- nėra ( įkalinimo įstaigoje) , mama- 25 m. niekur nedirbo, šiuo metu atlieka bausmę įkalinimo įstaigoje. Gyveno kaime, kartu su močiute, jos name, be patogumų.

2.Broliai, seserys: šiuo metu turi jaunesnį brolių- 1m.( brolis gimė įkalinimo įstaigoje ir dabar yra kartu su mama).

IV. Darbas su šeima. Kol buvo mama, vaikas buvo prižiūrimas, nors ji ir nedirbo. Gyvenimo sąlygos ir tuomet buvo skurdžios, gyveno iš vaiko socialinės pašalpos. Mamą sulaikius, vaikas dar kurį laiką buvo paliktas močiutės priežiūrai, tačiau stebint socialinei darbuotojai. Kadangi močiutė dažnai sirgo ir negalėjo pasirūpinti ne tik proanūkiu, bet ir savimi, nuspręsta vaiką patalpinti į globos namus.

V. Dabartinė situacija: Nuo pat pirmos, vaiko patalpinimo į vaikų globos namus, dienos lanko reguliariai prosenelė ir kartais nuo karto apsilanko jauniausia motinos sesuo, dar nepilnametė. Dėl senyvo amžiaus (prosenelai 79m.) prosenelė negali auginti vaiko pati, teta (motinos sesuo) dėl nepilnametystės negali pasirūpinti taip pat. Mama kovo mėn. turi grįžti iš įkalinimo įstaigos atlikus bausmę. Jai nebuvo apribotos motinystės teisės, vaikas tik laikinai yra patalpintas į vaikų namus. Todėl jo grąžinimas motinai yra galimas. Mama šiuo metu augina jaunesnį vaiką įkalinimo įstaigoje.

Remiantis pokalbių su šeimynykščiais duomenimis, buvo sudarytas šios šeimos ekožemėlapis (5 pav.).



**5 pav. U šeimos socialinių ryšių tinklo ekožemėlapis.**

■ -vaikai, skaičiai- jų eiliškumas; ■ -tėvai; ■ -proseneliai; ■ - kiti giminaičiai.

Labai stiprūs ryšiai ↔; teigiami ryšiai ←→; nutraukti ryšiai ←- - ->; įtempti ryšiai ←- · - · ->; nutraukti ryšiai tyrimo eigoje ←- · - · ->

Šeimos lygmenyje, tarp artimiausių žmonių- vaiko ir mamos nutrūkę ryšiai, nepalaikomas ryšys ir su jaunesniu broliu. Nors mama ir rašo laiškus, sveikinimus, tačiau respondentas nepatiria mamos artumo, jos prisilietimų, neišgirsta balso. Mamos santykis su vaiku ir kitais artimaisiais atsiskleidžia per laiškus- „labai pasiilgau tavęs, greitai grįšiu pas tave sūneli. Tave mylinti mamytė.“; „labai pasiilgau. Greitai gryšiu pas tave, vaikuti.“; „Mes tave labai mylime ir pasiilgome. Mamytė ir broliukas.“; „Sūneli, sveikinam su gimtadieniu būk stipruti sveikutis ir auk didutis. Su meile mamytė ir broliukas.“

Iš prosenelės berniukas taip pat patiria meilę ir rūpestį- „mana pirms anūkėls. Aš jį užauginau iki 3 mėnesių- ni jis sirga, ni daktarų matė. Mama kai grįš vešim R. krikštyt.“; „ Reik lankyti. Gi gal daugiau neteks atvažiuot. Numirsiu. Sveikata prasta. Nėr kam daugiau lankyti“. Slegia ir vienatvė- „R. (proanūkis) nors būt, malkų atneštų.“

Teta, nors ir retai, tačiau aplanko sesers vaiką, atneša nors kokią smulkmeną, su juo pažaidžia. Domisi vaiku.

Dabar vaiko ateitis priklausys nuo to, kaip elgsis sugrįžusi mama.

**P. S.** Mama vos grįžusi iš įkalinimo įstaigos, atvažiavo aplankyti sūnaus. Lankėsi VTAT. Savaitės bėgyje susitvarkė visus reikalingus dokumentus. Padedama seniūnijos darbuotojos išsinuomavo butą tame pačiame kaime, kur gyvena berniuko prosenelė. Trečią kartą atvykusi aplankyti sūnaus iš VTAT specialistų gavo sutikimą pasiimti sūnų su savimi. Praėjo jau mėnuo, seniūnijos darbuotoja lankosi, nusiskundimų nėra.

## **R šeimos atvejo studija**

### **II. Dokumentiniai duomenys: Brolis V.**

Amžius: 6,5m.

Tautybė: lietuvis.

Užimtumas: priešmokyklinukas.

Išsilavinimas: -.

Gyv. Vieta: vaikų globos namai.

II.Pirmasis kontaktas: 2004m. rugsėjis. Remiantis R. r.savivaldybės VTAT sprendimu dėl vaiko paėmimo iš šeimos įvertinus vaikų padėtį motinos šeimoje- „motina viena nemoka gyventi savarankiškai ir auginti mažametį sūnų. Kadangi jos buvęs sugyventinis nepripažįsta vaiko savo sūnumi ir nesutinka padėti jo auginti, vaikas patalpintas į vaikų globos namus.“

Radv. R. apylinkės teismo sprendimu, 2006. 02. Civilinė byla Nr. 2-116-132-06: Ji viena nemoka savarankiškai gyventi be suaugusiojo pagalbos, nesugeba dėl savo ligos pasirūpinti savimi ir savo nepilnamečiu sūnumi. Todėl pareikštas ieškinys dėl vaiko atskyrimo nuo motinos, nuolatinės

globos nustatymo, globėjo paskyrimo, gyvenamos vietos nustatymo“. Mamai neapribota tėvų valdžia, tik sūnus atskirtas nuo mamos.

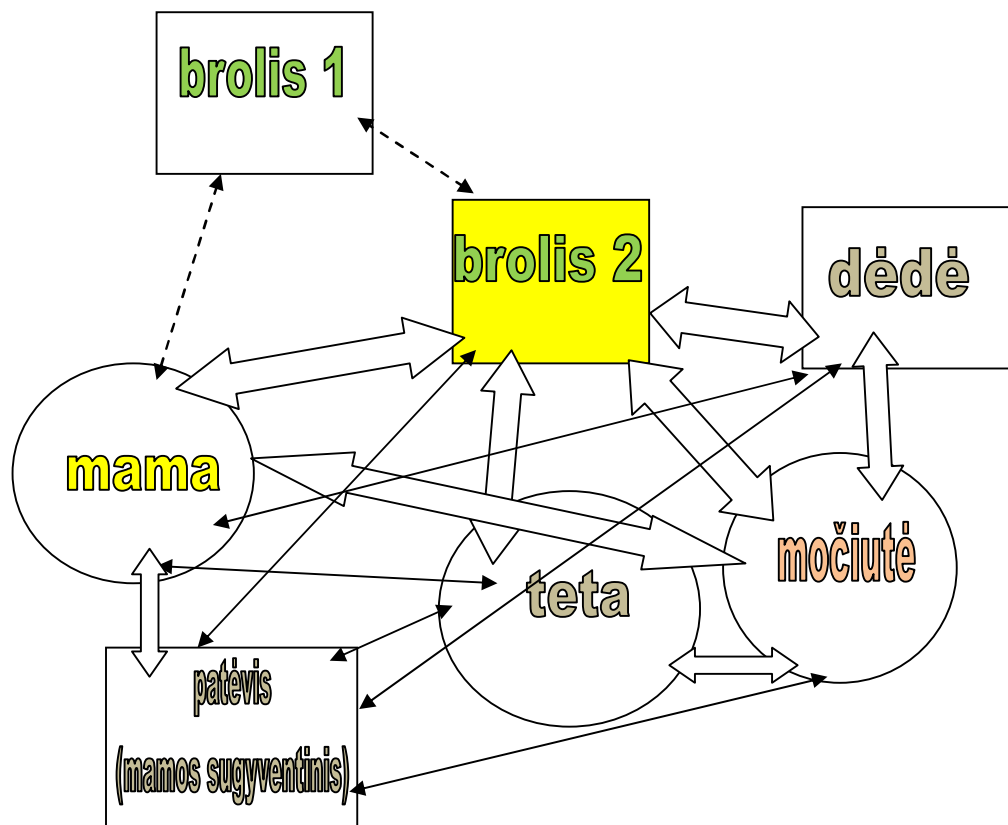
III.Šeima: 1. Tėvai: mama 34m. nesusituokusi, II grupės neįgali (psichinė negalė), niekur nedirba. Tėvas- nenustytas. Mama dabartiniu metu gyvena kitame rajone, kaime (netoli savo globėjos) kartu su sugyventiniu (globėjos giminaičiu), nuomojamame name.

2.Broliai, seserys: turi vyresnį brolių- 11m.( brolis gyvena su savo tėvu, pirmu mamos sugyventiniu). Su broliu jokių ryšių nepalaiko nei R. , nei jo mama, kadangi buvęs sugyventinis ir jo mama tai kategoriškai uždraudė.

IV. Darbas su šeima. Kol mama gyveno Radv. Sūnų lankė kiekvieną dieną. Eidavo su juo pasivaikščioti. Iš savo gaunamos invalidumo pensijos pirkdavo sūnui saldumynus, žaislus, kai kada avalynę, kokią nors rūbą. Vaikų globos namų auklėtojos mamai priekaištų neturėjo, patardavo, kad vaikui nepirktų tiek saldumynų, o geriau piešimo priemones ar kokią spalvinimo knygelę. Tačiau ne visada mama į tai atsižvelgdavo. Mamos ir vaiko santykiai buvo labai geri. Berniukas nuolat laukdavo mamos. Tačiau mama nesugebėjo tinkamai panaudoti savo gaunamą pensiją, todėl susidarė nemažos skolos už turimą butą. Teismas priteisė skolas padengti iš pensijos, tuo laiku mama susirado naują draugą (jos globėjos giminaitį). Šio patarimu išvyko gyventi į kitą rajoną, mat ten jis turi darbą. Mamos vizitai pas sūnų tapo retesni.

V. Dabartinė situacija: Nors mamos vizitai pas sūnų tapo retesni, tačiau auklėtojos paraginta ji maždaug 2 kartus per savaitę skambina sūnui ir kalbasi telefonu, tam neprieštarauja ir sugyventinis. Berniuko mamai labai padeda jos pačios globėjos dukra su vyru, kurie atveža mamą aplankyti sūnaus, padeda tvarkantis dokumentus, 2 kartus per metus- vasaros ir žiemos atostogų metu jie padeda mamai pasiimti sūnų pas save ir padeda jį prižiūrėti. Tačiau kol kas šie žmonės vengia tapti nuolatiniais mamos ir berniuko globėjais. Mamos sugyventinis nors ir neprieštarauja berniuko buvimui atostogų metu pas mamą, tačiau taip pat nesutinka tapti globėju, motyvuodamas tuo, kad turi dirbti. Berniukas labai laukia pokalbių telefonu su mama. Laukia atvažiuojant mamos ir tetos su dėde (mamos globėjos dukros su vyru). Noriai su jais bendrauja- pasakoja apie savo gyvenimą vaikų globos namuose, klausinėja apie močiutę (mamos globėją), domisi gyvenimo kaime naujienomis.

Remiantis pokalbių su šeimynykščiais duomenimis, buvo sudarytas šios šeimos ekožemėlapis (6 pav.)



6 pav. R šeimos socialinių ryšių tinklo ekožemėlapis.

■ -vaikai, skaičiai- jų eiliškumas; ■ -tėvai; ■ -proseneliai; ■ - kiti giminaičiai.

Labai stiprūs ryšiai ↔; teigiami ryšiai →; nutraukti ryšiai - - - - -; įtempti ryšiai <- - - - ->; nutraukti ryšiai tyrimo eigoje <- - - - ->

Šeimos lygmenyje, tarp artimiausių žmonių- 2 vaiko ir mamos ryšiai labai stiprūs, nepalaikomas ryšys tik su vyresniuoju vaiku (brolis 1). Su vyresniuoju broliu uždraudė bendrauti vaiko tėvas ir jo močiutė.

Brolis 2 labai stiprius ryšius palaiko su mama, mamos globėja (jis vadina močiute), mamos globėjos dukra ir vyru (vadina juos teta ir dėdė). Nors vaiko susitikimai tapo retesni su mama, bet jis du kartus per metus, t.y. per žiemos ir vasaros atostogas, ilgesnį laiką turi galimybę praleisti su visais jam brangiais žmonėmis, pajunta gyvenimo ypatumus šeimoje: „tavęs močiute pasiilga, laukia kada grįši atostogų. Ji labai sirga, gulėja lovoj, bet dabą po kambarį vaikšta.“ Plečiasi vaiko socializacija: „Katė kačiukų jau turi, galėsi žaisti su jais“. Geresni buitiniai įgūdžiai, nes vaikas pasakoja, kaip kaime močiutei ir mamai padeda daržus ravėti, indus plauna, atneša malkų. Kiek mažesnis dėmesys skiriamas patėviui, tačiau gal dėl to, kad vaikas būdamas per vasarą gali pastebėti vaikų namų aplinkoje nesutinkamus, bet šeimose matomus žmonių išskirtinius ypatumus: „tėtis vis girtas ir girtas pareina“; „su tete nenorėčiau, nes jis blogas“.

Berniuko patėvis (mamos sugyventinis) teigiamai žiūri į vaiko lankymą, tačiau pasiteisina kodėl pats neatvažiuoja dažniau- „Aš jai nieka nesakau, kad pas V. važiuoj. Aš ti negaliu, man reik dirbt. I pinigų neperdaugiausiai, o kelione brangi. Da vaikui nupirkt ko reik. Gi tuščiom nevažiuosi. Svarbu, kad ji ramesnė kai vaiką pamata“. Neprieštarauja jo buvimui šeimoje per vasarą- „, Del manis tegu būn tas vaikas, juk motinai labai reik. I jai smagiau.“ Iš pokalbio su berniuko patėviu matyti, kad jis dalyvauja vaiko auklėjime , kai šis būna pas juos per atostogas- „biški padikęs berns, nu ką padarysi, gi ne mergička. Ale mes susitariam.“

Šioje šeimoje atsiradus mamos sugyventiniui įvyko dar vienas teigiamas pokytis- su vaiko mama gerus santykius ėmė palaikyti ir buvusios jos globėjos dukra su vyru. Kurie daro teigiamą įtaką vaiko ilgalaikiui bendravimui su šeima. Teigiamas jų požiūris į mamą- „galėtų jai leist, išmoktų tuo vaiku rūpintis. Kas, kad lėta charakteria, bet taip darbšti ir tvarkinga“, padėjo užmegzti glaudesnius ryšius ir su vaikų namais- „, mes su savuoju neatsisakom jai padėt, padėtume i tą vaiką užaugint.“ Tai šių žmonių dėka, berniukas turi galimybę kelis kartus per metus, išvykti visam atostogų laikui pas mamą. Deja, kol kas nepavyko šių žmonių prikalbinti tapti nuolatiniais globėjais, kadangi mamai padėdami tvarkytis neįgalumo dokumentus išsiaiškino jos diagnozę, todėl jie teigia, kad „visai globėjais neapsiimam būt, juk ir savų rūpesčių turim. Kad vaiką prie mamos prižiūrėt ištisai- taip tai ne, mes galim tik per atostogas padėt mamai tvarkytis su vaiku. Amžius ir sveikata nebe tie, kad dvi šeimas sužiūrėtume. O per atostogas tikrai padėsime kuo galėdami, kad tik ta mama galėtų džiaugtis tuo vaiku.“

Šioje situacijoje vaiko grįžimas į šeimą įmanomas tik tada, jei vienas iš artimų berniuko mamai žmonių nuspręs tapti globėju tiek mamai, tiek berniukui. Deja, kol kas nei sugyventinis, nei buvusios globėjos dukra su vyru, tokios atsakomybės nenori prisiimti. VTAT specialistai į tai žiūri pasyviai, vaikų globos namų socialinis pedagogas, kiti specialistai tikisi prikalbinti artimus mamai žmones tapti globėjais.

### **K šeimos atvejo studija**

#### **III. Dokumentiniai duomenys: Sesuo V.**

Amžius: 6m.

Tautybė: lietuvi.

Užimtumas: priešmokyklinukė.

Išsilavinimas: -.

Gyv. Vieta: vaikų globos namai.

II.Pirmasis kontaktas: 2006m. rugsėjis. Remiantis R. r.savivaldybės VTAT sprendimu dėl vaikų paėmimo iš šeimos įvertinus padėtį tėvo šeimoje- „tėvas įtariamasis dėl mažametės dukters seksualinio prievartavimo, vaikai patalpinti į vaikų globos namus.“ LR BK 150str. 4d.

Tačiau R. r. apylinkės teismo sprendimu, 2007. 02 tėvas išteisintas, nes nebuvo įrodyta.

III.Šeima: 1. Tėvai: Mama 28m. nesusituokusi, niekur nedirba, dabartiniu metu gyvena kitame rajone, kaime kartu su nauju sugyventiniu ir augina 2 jo mažamečius vaikus, vyriausieji 2 vaikai auga globojami šeimose. Mama viso turi 6 vaikus. Tėvas- našlys, su vaikų mama buvo nesusituokęs, nedirba, gyvena kaime, verčiasi atsitiktiniais darbais pas ūkininkus.

2.Broliai, seserys: turi vyresnį brolių- 19m. ir vyresnę seserį- 17,5m. (iš pirmos tėvo santuokos), tikrą jaunesnį brolių 4m. ir vyresnius- brolių ir seserį (pirmieji motinos nesantuokiniai vaikai auga kitose šeimose, gimimo metai nežinomi ), bei jaunesnius brolių 2,5m. bei seserį 1,5m. (iš motinos pusės su nauju sugyventiniu). Su vyresniaisiais- broliu ir seserimi iš motinos pusės jokie santykiai nepalaikomi.

IV. Darbas su šeima. Mama gyvena kitame rajone jau trys metai. Ten yra sukursi naują šeimą. Tris metus vaikais nesidomėjo, kol šie nepateko į vaikų globos namus. Iš P.r. VTAT mamos paaiškinimo: „su V. K. nebegyvenu nuo 2005.01.13. su juo liko gyventi mūsų vaikai, nes man jis vaikų neatidavė. Aš iš jo pabėgau viena. Nuo to laiko su vaikais nebendravau, jų nesu mačiusi. Su vaikais nesimačiau dėl buvusio sugyventinio agresyvaus būdo, jo bijojau ir bijau, ir finansinė padėtis neleido susisiekti. Noriu juos pasiimti, todėl nuvažiuosiu į R.r. vaikų globos namus“. Iš P.r. VTAT buities akto: „dėl motinos socialinių įgūdžių stokos namuose dažnai trūksta tvarkos. Moteris turėtų didesnę dėmesį skirti gyven. buities švarai. Šiuo metu pajamos- išmokos vaikams. Sugyventinis verčiasi iš atsitiktinių uždarbių pas aplinkinius ūkininkus, nuolatinio darbo neturi.“ Mama buvo atvykusi į vaikų globos namus 3 kartus. Savo retą pasirodymą aiškino, kad nėra pinigų ir nėra kam palikti mažų vaikų. Tarpininkaujant R. ir P. rajonų VTAT specialistams, vaikai 1 savaitgalį svečiavosi savo mamos naujoje šeimoje.

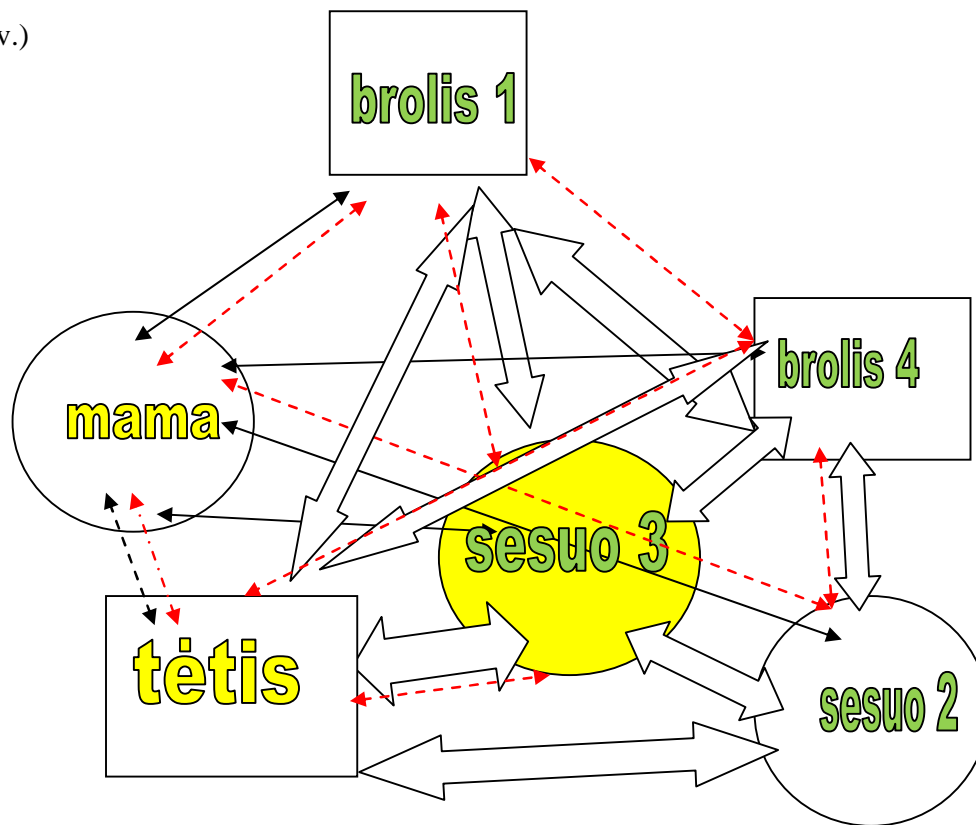
Po teismo išteisinimo tėčiui buvo siūloma susirasti nuolatinį darbą, kad turėtų pajamų ir susitvarkytu buiti. Tėtis darbą buvo susiradęs kitame mieste, tačiau dėl prasto susisiekimo ir pasiekusių darbdavius kalbų (taip aiškino tėvas atėjęs į vaikų globos namus) turėjo darbą palikti. Tėvas lankėsi dažnai. Labai daug kalbėdavo su vaikais, atveždavo gausių lauktuvių. Kalbėdamas su auklėtonomis tėvas dažnai akcentuodavo, kad jis vienas vaikus augino iki to nelemto atsitikimo, o jai ( motinai) vaikai nerūpėjo- „juk paliko D. visai mažutį, vos metukų“. Tačiau auklėtojos pastebėjo, kad tėvas dažnai nuteikinėja vaikus prieš mamą, dažnai klausia- „pasakykit prie auklytės kur norit gyventi, ar pas mane, ar pas D. (mamą)? Vaikai tylėdavo.

Vaikais labai rūpinosi ir vyresnieji tėvo vaikai- vyresnioji sesuo, kol buvo vaikų namuose, kiekvieną dieną vedavosi vaikus pas save klausytis muzikos, žaisdavo su jais, vedavosi į miestą pasivaikščioti, vyresnysis brolis grįžęs iš studijų atveždavo vaikams lauktuvių, išsivedavo pasivaikščioti.

Vaikams iki paskutinės dienos buvo labai sunku apsispręsti, kur jie norėtų gyventi. Jie kiekvieną dieną prieš išvykstant iš vaikų namų klausinėdavo vienas kito, kur geriau būtų gyventi. Jiems imponavo tai, kad mama turi du mažesnius už juos vaikus. Bet jie labai laukdavo ir savo vyresniųjų- brolio ir sesers, kurie rūpinosi jais, veždavo lauktuves. Jiems labai smagu buvo, kad mamos namuose jie rado jiems pirktus rūbelius, jiems pastatytas loveles. VTAT specialistų klausiami ar jie norėtų gyventi su mama, tada vaikai ir sutiko, kad jie nori gyventi čia, t.y. su mama.

V.Dabartinė situacija: VTAT sprendimu vaikai grąžinti mamai.

Remiantis pokalbių su šeimynykščiais duomenimis, buvo sudarytas šios šeimos ekožemėlapis (7 pav.)



**7 pav. K šeimos socialinių ryšių tinklo ekožemėlapis.**

■ -vaikai, skaičiai- jų eiliškumas; ■ -tėvai.

Labai stiprūs ryšiai  $\longleftrightarrow$  ; teigiami ryšiai  $\longleftrightarrow$ ; nutraukti ryšiai  $\leftarrow\text{---}\rightarrow$ ; įtempti ryšiai tyrimo eigoje  $\leftarrow\text{---}\rightarrow$  ; nutraukti ryšiai tyrimo eigoje  $\leftarrow\text{---}\rightarrow$  . Mama- tik 3 seserei ir 4 broliui, 1 broliui ir 2 seserei- pamotė.



Šeimos lygmenyje, tarp artimiausių žmonių- tarp keturių vaikų (nors jie yra dviejų skirtingų motinų) ir tėvo ryšiai labai stiprūs, tai atsiskleidė pokalbių su vaikais ir tėvu metu, kalbant apie artimiausius žmones: „Vaikai“(41m. tėtis); „Brolis, tėtis, sese ir broliukas“ (17,5m. sesuo); „Tėtis, sesė ir mažieji- sese su broliu.“ (19m. brolis).

Vaikai tris metus nebendravo su savo tikra mama. Tik vaikams patekus į globos namus atsirado teigiamas ryšys tarp motinos ir vaikų, bei posūnio ir podukros. Vaikai, apsilankius motinai taip atvirai nereiškė savo jausmų, „vaikai slinko iš lėto, nedrąsiai, tik paraginti pasisveikino. Mažasis (brolis 4) greičiau pradėjo bendrauti su mama. Vyresnioji dukra (sesuo 3) tyliai atsakinėjo į klausimus (iš auklėtojos pastebėjimų)“. Mama taip pat pripažino, kad „pirmą kart susitikus jautėsi toks atsargumas.“ Mamai atvažiavus pas vaikus antrą kartą, nes buvo dukters gimtadienis (atvežė tortą) ir po to kalbant su „seserim 3“ paaiškėjo, kad artimiausi šeimos nariai- „mama, sese (vyresnioji sesuo 2), tete.“ Tai žmonės, kurie lankė ją, rodė jai dėmesį. Mama taip pat sakė, kad „nuo pradžios pasijutome kaip suartėjome dar labiau. Jau daugiau šnekėjomės ir žaidėme.“(28m. mama) Tačiau mergaitė labai jautriai reaguoja į tai, kad „mama seniai buva“( 6m. sesuo) ir ji norėtų, kad ši vėl aplankytų, kadangi „pasiilgau“ (6m. sesuo). Trečiame susitikime su mama, remiantis mamos žodžiais, vaikai „stojo kaip mūru, kad mūsų mama, ir kitiems net pavydą kėlė.“ (28m. mama)

Visai kitokie jausmai vyresniųjų vaikų tarpe, kuriems mažųjų mama yra pamotė. Jie teigia, kad tai kaip ir nutrūkę ryšiai: „ Su buvusia tėčio sugyventine nesueinam. Nelabai, pati nežina ko nori.“( 17,5m. sesuo). „Su buvusia pamote. Ji pabėga pas kitą. Man jos nereikia.“ (19m. brolis).

Visai kitaip vaikai bendrauja su tėvu- iš auklėtojos pastebėjimų: „Vaikai atnešė tėčiui parodyti savo piešinius. Rodydami piešinius aiškino ką nupiešę.“ „Atsisveikinant su tėčiu vaikai ašarojo tyliai. Vaikai klausė: „kada ateisi?“ „Sūnus stipriai apsikabino, pasisveikino. Abu vaikai klausė: „kur tėtuk tiek ilgai buvai? Mes matėm tavę ateinant.“ „Vaikai tyliai kažką pasakojo tėčiui.“ „Sesuo (sesuo 3) geranoriškai pasidalijo („aš padalinsiu“) vaišėmis su broliu, siūlė tėčiui.“ „Vaikai noriai bendrauja su tėčiu, daug kalba. Pastebimas nuoširdus bendravimas su tėčiu- prisiliečiant, apsikabinant.“ Tačiau tuo naudojasi tėtis- „pasakykit prie auklytės kur norit gyventi, ar pas mane, ar pas D. (mamą)?“, tai jau manipuliavimas vaikų jausmais.

Šioje šeimoje, būtų teisingiau sakyti buvusioje šeimoje, vyksta nuolatinis konfliktas tarp tėvų dėl vaikų susigrąžinimo- kiekvienas iš tėvų siekia palenkti vaikus į savo pusę. Tai atsispindi tiek mamos- „Juos susigrąžinti labai norėčiau ir net kuriu svajones...pasiilgstu ne tik aš viena, mano sūnelis G. ( nuo kito sugyventinio) dažnai klausia, kada vėl važiuosim pas D. ir V.“; „Tikiuosi, kad greit galės vaikai būt su manim ir šeima (gyvena su kitu sugyventiniu, nuo kurio turi du vaikus) ir kai kurių žmonių neatlikti namų darbai nesutrukdyt mums būt kartu ir nebereikės važinėti

didžiausius atstumus, kad susitikčiau vaikus ( 28m. mama), tiek tėtės pokalbiuose- „, sūnus kai sirga 10 dienų buvau ligoninėj. A jai nieks nerūpėja.“ „Per tris metus nė kartą vaikų neaplanke, kol jie pas mani buva“ (41m. tėtis). Kalbėdami apie vienas kitą, jie negaili piktų žodžių- „, su vaikais išsiskyriau aplinkybėmis, kurios vos nesibaigė nelaimingu atsitikimu (vyras norėjo užmušti)“ (mot., 28m. mama). „Jai nieks nerūpėja. Čia viskas iš pavydą (apie šmeižtą, teismą, vaikų atėmimą) (vyr., 41m. tėtis). „Tada irgi nebuva puse metų, o kai grįža- su pilvu. Tada nepriėmiau, pakėliau triukšmą“. „Kas, kad teismas nutrauke bylą, kaime ti gerą vardą mana suterše. Paduosiu į teismą už moralinę žalą.“ „, Ji valgyt nespėdava padaryt, tingėja“. „, Ji greičiau į kerštą linkus.“ (vyr., 41m. tėtis). „Bijojau jų tėvo smurtinių išpuolių, nes jis yra neprognozuojamas elgdamasis su suaugusiais.“ „Bijau jo“ (mot., 28m. mama).

Kad vaikai būtų gražinti mamai lėmė tai, kad bendradarbiavo abiejų rajonų VTAT ir geranoriškai padėjo mamai atnaujinant ryšius su vaikais. Tėtis mėgino vaikus susigrąžinti tik nuteikdamas juos prieš mamą ir nedėdamas pastangų ieškant darbo. Tai ir lėmė rajono VTAT specialistų apsisprendimą gražinti vaikus mamai. Atstatant mamos ir vaikų ryšius bendradarbiavo dviejų rajonų VTA tarnybos, vaikų globos namų specialistai, seniūnijos, kurioje gyvena mama socialinė darbuotoja.